Володимир АРЄНЄВ

МАГУС

Магічний детектив

Незвичайні події трапляються там настільки рідко, що люди не помічають, коли вони все-таки відбуваються.

Є. Шварц. Звичайне диво

Пролог

Спокуса фра Вінченцо

Нікчемний той учень, котрий не перевершує свого вчителя.

Леонардо да Вінчі. Навчання живописця

1

Те, що брат повернувся до монастиря без двох пальців на лівиці, першим помітив апокризіарій, фра Вінченцо.

В обов’язки апокризіарія входило подавати монахам сніданки — і коли Вінченцо простяг порцію щойно прибулому братові-законнику, той прийняв її правою рукою, але невдало: поквапився підтримати миску лівою, довгий рукав ризи трохи зсунувся і — бачте, мизинця і безіменного наче й не було!

Справедливо вирішивши, що брат сам слушної миті повідає про все панотцеві-настоятелю, фра Вінченцо робив свою справу далі й про

побачене намагався не думати. Щоправда, перше апокризіарію вдавалося краще, подумки він усе повертався до спотвореної кисті того, хто вважався найкращим, найудатнішим і найталановитішим з-поміж вихованців ордену. Як же так? — губився в здогадках простодушний брат. Якщо найкращий, чому дозволив комусь себе скалічити?

Цікавість — гріх, хоч і не тяжкий. З прикрістю думав фра Вінченцо, що до капітула, де вся братова почує від прибулого про виконане завдання, до капітула, Господи, ще майже доба!

Що ж, ось і нагода вгамувати дух свій, всупереч спокусі зберігать безпристрасність, гідно виконуючи свої обов’язки в обителі; дивись, і час збіжить непомітно, а там і капітул...

Та ба, чеканням фра Вінченцо не судилося здійснитись. На капітулі, після богослужіння і розповіді абата про поточні справи монастиря, братам-законникам було оголошено, що рівно на рік їх залишає... саме цей "найудатніший і найталановитіший"! Повідане спричинило неабияку розгубленість братови — і єдине, що цікавило всіх, — чому він іде з монастиря?.. Про відсутність пальців ніхто й не згадав.

Що ж до фра Вінченцо, то ця загадка ще якийсь час непокоїла його, а потім апокризіарій просто забув про неї, ще раз довівши: хто наполегливий у намірах своїх, хто приборкує миттєві пориви і негідні думки, той здатен творити справжні дива!

2

Ех, якби знав фра Вінченцо, котрий разом із братами пішов на обов’язковий полудневий відпочинок, якби тільки знав, що саме цієї миті в монастирському саду таємне ставало явним, а питання, яке мучило апокризіарія, отримало просту і однозначну відповідь! Ех, якби знав! Якими терзаннями, якими спокусами сповнилася б тоді душа його, наскільки почеснішою була б перемога над ними!

Аж ні, достойний апокризіарій відпочивав тілом (і мучився душею, охоплений цікавістю), а в монастирському саду тим часом і питання пролунали, і відповіді — й тепер панувала в ньому тиша, тільки не та благодатна, наповнена спокоєм тиша, яка притаманна богоугодним місцям, ні. Тиша, якою повнився сад, була важкою і грізною, вона віщувала неминучі громовиці, а можливо — і гнів, і навіть сувору покару.

Покалічений брат чекав і того, і другого, і третього. Коли він повертався до обителі, знав, що буде так. Але не міг не повернутися — і не міг змовчати, коли колишній його вчитель, наставник, глава ордену запитав, чи не хоче він додати щось до вже сказаного.

— Хочу, отче... — І, затамувавши подих, ніби перед стрибком у нуртуюче полум’я: — Я маю намір просити вас про милість і поблажливість. І — вашого благословення, якщо ви вважатимите за можливе. Отче, я... Я хочу залишити орден.

— Поясни, — велів наставник, і покалічений його учень розповів, що до чого.

Отоді й запанувало в саду те передгроззя.

Скалічений брат знав, звісно, що з ордену законників можна піти. Сам він ще кілька місяців тому і не думав про таке, він розсміявся б, почувши від когось: "Ти захочеш залишити орден і своїх братів"! Скалічений не вперше вирушав у світ, аби виконати наказ учителя; законниками саме для того і стають: досягнувши внутрішньої чистоти і досконально вивчивши закони, брати йдуть до людей — допомогти, підтримати, покарати, якщо це буде потрібно...

— Ти більше не віриш в ідеали ордену, — кинув раптом наставник — і скалічений здригнувся від несподіванки. — Гаразд. Якщо ти так вирішив...

— Я розумію...

— Ти нічого не розумієш! Ти тільки думаєш... А зрештою, можеш чинити, як вважаєш за потрібне. Хочеш — іди. Все одно рано чи пізно повернешся.

Скалічений повільно хитнув головою.

— Простіть, учителю... Я не...

— Не прощу. Ти можеш сумніватися у правоті засад ордену, але перечити наставникові — ні. А втім, час усе розставить по своїх місцях. Іди!

Скалічений хотів щось додати, але не насмілився. Він шанобливо вклонився й залишив сад, а невдовзі — і монастир.

І хоч не ризикнув удруге заперечити наставникові, все-таки залишився при своїй думці.

А час, як ведеться, показав, хто ж мав рацію.

Розділ перший

Дивне прохання Рубера Ходяги

Трубадурів радий прославлять,

Що співають нескладно й не в лад...

Співом кожен захоплен своїм,

Наче сто свинопасів кричать:

І найкращий розкаже навряд,

Які нота чи тон взяті ним.

Пейре Овернський

1

Записку передали рівно опівдні, коли дзвін на ратуші лунко сповістив: настала година Єдинорога. Фантин у цей час, як завжди, щойно очі продер після нічної прогулянки і снідав у харчевні "Кістка в горлі". Хлопчина-розсильний з блискучими очима і замурзаним личком мавра-напівкровки, відхекавшись, пробелькотів: "Чи то ви Лезо Монети?" — і дочекавшись Фантинового кивка, виклав на стіл, поряд із напівпорожнім горням молока, конверт.

Після чого, звичайно ж, недовірливо покосував на горня: доросла людина, наче не хвора, а диви — молоко!..

Фантин подумки усміхнувся, кинув замурзаному монетку і дивився, як він джингує, на ходу впевнюючись, чи насправді в одержаного мідного кругляка гостре ребро. От молодь! Ні тобі знання традицій, ані поваги до старших: навіть спокійно поснідати не дають!

Що ж до молока, то Лезо Монети перед роботою нічого міцнішого не пив: іще відтоді, як отримав своє прізвище. Крадій — чи кишенькар, чи чистильник панських вілл — повинен піклуватися про чистоту власного розуму і точність рухів. Фантин за ці роки виріс із базарного "щипали" у висококласного "віллана", але свого принципу дотримувався штивно.

Він допив молоко й сколупнув печатку. "Коли проб’є година Сікача, приходь у "Стоптаний чобіт", — чи то просили, чи наполягали у записці. Судячи з намальованого внизу кострубатого чобота, текст складав господар згаданого закладу, Рубер Ходяга.

Фантин зліньки поміркував, для чого він міг терміново знадобитися Ходязі, нічого не придумав і таки вирішив іти. Власне, вирішувати було нічого. Руберу він вірив, властей не боявся, оскільки вже тиждень як ліг на дно і жив на старі заощадження. Ось тобі і примхи фортуни: усеньке містечко перетрушують знизу догори через крадіжку в градоначальницькому маєтку (що саме на тій горі стоїть), а Фантин — не боїться! Тому, по-перше, що до згаданого пограбування не причетний, а по-друге, ловити його стражам порядку нема на чому. "Чистий, як джерельна водиця, пане слідець, хочете — перевіряйте, хочете — довіряйте, мені байдуже".

"Тоді чому так неспокійно на серці? — спитав він себе — і сам собі відповів: — Не знаю. Передчуття ".

Це був один із випадків, коли, як полюбляють наспівувати мандрівні musicus’и, "ніщо біди не віщувало, а серце нило і лякало" — тьху, несила зносити їхні дівчачі, оксамитні голоси! Один он усівся в кутку "Кістки" — і зрання бренькає, навіть крізь сон було чутно. Спитай хто Фантина, то він сказав би, що ці горлопани не заманюють відвідувачів, а навпаки, віднаджують, — проте Лезо Монети ніхто не питав, та й сам він не схильний тепер до відвертих розмов.

Бо — передчуття. Те саме, дякуючи якому Фантин не раз уникав засідок, втікав від погонь; йому ще сім років тому стара ворожка намовила: "Мічений ти вдачею, синку, але диви, не розтринькуй її намарне, не спокушай долю, дослухайся до свого серця".

Отже, не йти в "Чобіт"?

Іншим разом Фантин так і вчинив би. Через розсильного передав би Руберу свої тисячі вибачень, а сам умостився б на горищі в домі навпроти "Чобота" і поспостерігав.

Та нудьга коїть із людьми неможливе. Певна річ, цього тижня Фантин не тільки плював у стелю й чавив по стінах клопів, ось учора ходив "прицінюватися" до однієї вілли, повернувся лише над ранок — але віллу й решту справ тепер можна відкласти на бозна-коли, а Фантин — йому життя не життя без азарту, серце нудьгує за ризиком, — і Лезо Монети зусиллям волі забуває сказане ворожкою, наказує своєму передчуттю помовчати й вирішує: піду!

— Він наважився, один супроти всіх!.. — нявчить зі свого кутка в "Чоботі" мандрівний співак, чим надміру дратує крадія, хоч достоту передає суть моменту. Співці — вони такі.

2

Приморське містечко Альяссо схоже на краба-сигнальника. Бухта, утворена двома мисами-клешнями, гостинно розкриває свої обійми; просто в порту вже булькає, піниться варево справ, справочок, справищ, дзвінка монета пересипається із рук у руки, товари на будь-який смак тягнуться на склади і зі складів, гріють чуба вантажники, котяться сходнями важезні бочки, роззяви не ловлять ґав і намагаються поцупити, що випало із тюків ("як упало, вже пропало", — ось вона, втілена народна мудрість!), корабельні теслі в доці латають розпанахане черево "Цирцеї", збирачі митного невдоволені: спекотно сьогодні! — вони завжди невдоволені, такі гроші через їхні руки проходять — і майже всі — повз кишені, за винятком хабарів, але хабар — це ж хіба прибуток, так, сльози одні! — тут і в найлагіднішої людини характер спаскудиться. Ну а щоб настрій піднявся — йдемо на ринок, він починається вже в порту, і розростається, ширяться, пускає коріння: весь Нижній Альяссо — суцільні прилавки, магазинчики, крамнички, "Гей, красунчику, купи синьйорі коралі, дешево віддам!", "А от родзинки, кому родзинки, за новою методою виготовлені, без кісточок, а от родзинки, кому...", "У мене найліпші кинджали на всьому узбережжі, віриш?!" — і таке інше, хто був в Альяссо — зрозуміє, хто не був — уявить. А нам час далі, у плутанині вуличок нижнього міста заблукати легко, від "Кістки в горлі" до "Стоптаного чобота" путь неблизька: хоча,

звичайно, на ній взуванку не зітреш, але часу згаєш порядно, особливо якщо йти не напрямки, а петляючи, немов заєць, що тікає від мисливця. Фантину таке порівняння не сподобалося б, він віддав би перевагу чомусь піднесеному — нехай буде леопард або рись. Тим більше що частину шляху Лезо Монети долає у височині — не по гілках дерев, певна річ, а по дахах осель; у цьому немає нічого дивного, Альяссо — містечко, що виросло на скелях, вулиці його тягнуться знизу вгору, й іноді покрівля одного будинку знаходиться на рівні першого поверху іншого. Однак Фантин воліє рухатися по дахах навіть тоді, коли міг би прямувати бруківкою. Він вирішив сходити в "Чобіт", незважаючи на недобрі передчуття, та це не означає, що зовсім втратив обережність.

Навпроти потрібного Фантину заїжджого двору розташована крамничка Лавренца-Шкірника, який усупереч родинному прізвищу торгує не лише виробами зі шкіри, а й будь-якою взуванкою, що почасти виробляється його підмайстрами, почасти — купується у заморських крамарів. Фантин і Лавренц добре знайомі, тож Шкірник дозволяє йому вмоститися на горищі майстерні, де є зручне віконце прямо на вулицю. "Ось тобі мішок, набитий соломою, як раптом що, — лишень свисни". — "Дякую, Лавренце". — "...ось сталося?" — "Поки нічого. Просто хочу огледітися", — обидвоє заступили на півкроку неписані правила: один влаштувався спостерігати за оселею спільного приятеля, інший запитав про причину. Кожен трохи знічений, але час усе розставить на свої місця, а поки що — тс-с-с! — не шумітимемо: засідка — наче риболовля, вона не вибачає галасу, різких рухів і поспіху. Сонце сповзає по небу просто на списи димоходів, Альяссо продовжує торгувати, випивати, правити митне, лаятися, родити, у муках чи безболісно відходити до праотців; вулицями частіше, ніж зазвичай, проходжаються стражники, завжди по двоє, в повних обладунках і з алебардами на плечах (як уже говорилося, місто схвильоване зухвалим пограбуванням на віллі подести, синьйора Леандро Цинікуллі). Фантин лежить на горищі, солома поколює, але нічого, бувало і гірше, головне — передчуття біди вгамувалося: чи то послухалося господарського веління, а чи немає причин для неспокою.

Нарешті озивається дзиґар на вежі — час іти. Лезо Монети востаннє оглядає вулицю, підводиться на повен зріст — на горищі стеля низька, але й Фантин аж ніяк не здоровань, не дарма ж носить таке ім’я, — спускається дерев’яними сходинками, дякує Шкірникові й ступає на бруківку. Перетнути вулицю — справа кількох кроків; Лезо Монети зупиняється під вивіскою "Стоптаного чобота", мимоволі торкається пальцями шкіряного руків’я кинджала, штовхає двері й заходить до харчевні при заїжджому дворі.

Тут димно, задушливо, весело. Щойно смеркло, але постояльці та завсідники вже зайняли кращі місця й встигли випити для підігріву. В кутку, пригодований і в доброму гуморі, бренькає на струнах... ти диви! той самий музикантик, що вранці не давав Фантину відіспатися в "Кістці"! Мабуть, попросили його звідти або сам перебрався, де тепліше і народ привітніший; Лезо Монети хоче позловтішатися, але на душу не лягає: і справді, хіба тобі шкода — кожен заробляє на хліб і вино, як може. Не всім же перебуватись мистецтвом класти до кишені те, що погано лежить, — це вже подає голос Фантинова самоіронія, він би й радий не чути її, але не виходить. Нехай уже... — і це стосується водночас musicus’а й іронії.

Гаразд, а де ж господар закладу, вельмишановний Рубер?

— ...чому?! Я запитую тебе — і не смій відвертатися й мовчати, не смій мені брехати! Невже я мало платив тобі? Така твоя вдячність, еге ж?

Ось і Рубер. За останні роки, як споважнів і завів власне дільце, він надміру розтовстів, та й клопоти в "Чоботі" здоров’я не додають. Утім, Ходяга ніколи не міг похвалитися лагідним характером. Зараз він шпетить якусь дівулю, певно, зі своїх же служниць; та, збліднувши немов мриця, вислуховує його лайку не наважується вставити й слівце на своє виправдання. Чи то знає, що зараз це безглуздо, навіть небезпечно, а чи до смерті налякана Руберовим риком. Цікаво, у чому її, власне, звинувачують? Ага:

— Ні, уявіть лишень: поцупити цілих два глечики з молоком! Пресвята мадонно, я не скнара, не скупар, тільки ж це занадто — два глечики... Вони що, якісь надзвичайні здоровані, твої немовлята?! Може, вони з’їдають щодня віз хліба та випивають відро молока, я не знаю, це ж безглуздо!.. А тепер що? Звідки я візьму молоко, аби готувати багелі, і ризото, і гноці. Зрештою, щоб пригостити мого найкращого приятеля...
— Певна річ, від Руберових очей у "Чоботі" нічого не заховається, він давно помітив Фантина і тепер, нашвидку віддавши накази — зокрема й служниці-недбасі, — поспішає назустріч гостеві.

— Даруй, старий, сьогодні ти залишишся без випивки!

— Пусте. — відмахується Лезо Монети і вже тихіше запитує: — Ну, то в чому річ?

— Га?

— Оцю записку ти писав?

Ходяга, насупивши брови, вдивляється в папірець.

— Ні, не я. — Він ледве встигає перехопити за руку Фантина, який уже розвертався до виходу — стрімко й плавно, готовий будь-якої миті до нападу звідки завгодно: він і Ходягу ось-ось вдарив би кинджалом, та вчасно зупинився. — Не я, — повторює Рубер, — а мій синок. Під мою диктовку. Чого ти, справді, мов ужалений?

— Вибач, — Фантин непомітно ховає кинджал у піхви. — То для чого я тобі потрібний?

— Не поспішай. Сядь, поїж, випий... ну, не молока, то чаю, чай ти ж п’єш, так? Тебе хотів бачити один чолов’яга, він скоро надійде... Та не сіпайся ти! Скрізь бачиш одні засідки, облави, сядь, кажу, поїж, а то ображуся! Ну ж бо, Фантине!

Гаразд! — сів, у Рубера вже й окремий столик звільнено, тарілками спішно заставляється, чайничок вишуканий із носика пару пускає; аромати такі-і-і!.. — руки самі тягнуться до ножа, але не щоб комусь під ребро запхати — аби нарізати холодні телячі язики з артишоком, посипати тертим сиром ньокі й часниковим соусом полити славнозвісні Ходягові капітанові оладки та розважено відкусити, пожувати без поспіху. Чим ми не пани?! Прізвищем не вийшли, кров не та — але й нам життя всміхається, чи не так, Рубере?

Перекинулися слівцем про те про се, і Ходяга спохопився: справи! клопоти! нема коли розсиджуватися, навіть із таким дорогим гостем: вечір у самому розпалі, треба віддати розпорядження, перевірити, доглянути... А ти, Фантине, їж, не турбуйся.

Фантин їв. Фантин не турбувався. Він чіпко придивлявся до кожного, хто заходив, але одразу ж і відводив погляд: "Не той". "Не ці". "Навряд".

І так далі.

Коли ж година Сікача закінчилася і дехто з відвідувачів почав випивати "на коня" (хоча більшість і прийшли, і підуть звідси пішки), — Фантин зізнався собі: вечір видався славний. Готували у Рубера завжди смачно, таємничий незнайомець, що прагнув зустрічі з Лезом Монети, так і не з’явився. Якби не музикантик зі своїми тягучими піснями... Утім, пісні були не такі вже й погані, та й він замовк нарешті, напевне, відпочиває.

Ну, добре. Побавилися і досить. Треба покликати Ходягу, розрахуватися за вечерю і йти подалі від "Чобота", сьогодні, саме від години Щура, Фантину є чим зайнятися. Ту віллу, за якою він учора спостерігав, слід іще раз оглянути, вже з інших точок, а щоб до неї дістатися, треба рушати не зволікаючи.

— Як вам мої пісні?

Це, ясна річ, музикантик. Не питаючи дозволу, сів на ослінчик навпроти Фантина; тут, за столиком Леза, завис м’який сутінок, обличчя музики пливе туманом... та ні, розуміє Фантин, лице musicus’а насправді розпливається, риси його нечіткі: ось, приміром, ніс — який у нього ніс? гачкуватий, кирпатий, з горбинкою? — не розібрать! Форма вусів і бороди також мінлива, якщо не дивитися прямо у вічі, а ніби краєм ока, тоді здається: ось-ось вловиш справжню, та ні, не вдається, все пливе, все міняється.

Тільки погляд лишається таким, як був.

Він узагалі немов з іншого обличчя: уважно-гострий, насмішкуватий, трохи стомлений. Не горланський погляд.

— То вам сподобалися мої пісні?

— Гарні пісні. — І Фантин кладе на столик монетку: якщо гарні, треба заплатить. Знаємо, знаємо, для чого про таке запитують! — Щось іще?

— Так, — каже музикант. І проводить рукою по очах, ніби стомився грати й співати і хоче зняти з обличчя втому.

А виходить — разом із нею знімає саме обличчя: те, верхнє, музикантове.

Теперішні ж його риси доволі однозначні, ніякої тобі туманності, ніякої мінливості. Суворий погляд, борідка клинцем, на чолі круті зморшки — мабуть, від роздумів тяжких.

"Ну, попа-ав", — Лезо Монети подумки картає і себе, і Рубера, і синочка його, надто грамотного; а насамперед — ось цього псевдо-musicus’а.

Насправді ж — законника-magus’а.

Чародія, по-простонародному.

— Так, — каже Фантину магус. — Дещо ще. Не дарма ж я тебе в "Чобіт" покликав. А монетку заховай. Ще знадобиться.

3

"І нікуди ж не подінешся!" — з тугою думає Фантин.

Поряд псевдо-musicus незворушно жує каштанову оладку, щедро политу часниковим соусом. Зголоднів, мабуть, цілий день виспівувати і за Фантином наглядати.

Тепер поставив питання і чекає відповіді, і жере заодно, аби часу не гаяти.

А що відповідать?

Ну, чув Фантин про пограбування, чув! Але що саме хоче знати магус? Фантин до чистки Леандрової вілли непричетний, у нього і свідки є, які підтвердять, що тієї ночі він сидів якраз у "Стоптаному чоботі".

Про що мова, пане вивідувачу? У чому звинувачуєте?

— Ні в чому я тебе не звинувачую, — кривиться магус. — А захотів би — знайшов би, в чому. У мене пропозиція, ділова.

Авжеж, ділок знайшовся, купчина нововідкарбований! Знає Фантин його пропозиції, це нехай іншим спагеті на вуха вішає! Ясно ж, магус прибув до Альяссо не випадково: послуги таких, як він, коштують недешево; мабуть, синьйор Леандро для того його і покликав. Аби,

значить, розслідувати і покарати. А магус спікся, сам розплутати справу не здатен, от і шукає собі балакунів-донощиків. Тільки Фантин швидше язика собі відріже, ніж стане приятелів закладати!

Яким же треба бути cretino, щоб не розуміти таких простих речей?!

— А спагеті тут чудові, — між іншим зазначає магус. І хитає головою: — Неправильно ти мене зрозумів. Коли б треба було розв’язати тобі язика, я би це зробив. І без твоєї згоди. Я іншого хочу. Знаю, що до пограбування у синьйора Леандро ти непричетний, але й про твої недавні нічні прогулянки теж знаю. Ти коли збирався туди навідатися?

— Куди? — вдає дурника Фантин.

— Не дратуй мене. — Погляд у магуса залишається гострим, оцінюючим. Кошлаті брови зійшлися над переніссям: господар незадоволений, господар гнівається. — Ти ж усе добре зрозумів.

І Лезо Монети вирішує: а-а! хай буде, що буде! Навіть якщо тільки половина балачок про магусів — правда, пан вивідувач запроторить Фантина в холодну запросто. Навіть не моргне.

Уже запроторив би, якби було бажання!

— Тижнів зо два, — відповідає Фантин. — Може, пізніше. Коли б вщухла буча через попереднє пограбування.

— Але як пролізти на віллу, ти вж е вигадав. — Він не запитує, але Лезо Монети киває. — Сьогодні, — говорить магус. — Можеш відвести мене туди просто зараз?

Фантин стенає плечима:

— Навіщо? Ви ж і без мене можете... ну, ваше мистецтво — воно ж дозволяє всякі такі штукенції виробляти: очі охороні відводити, крізь стіни проходити...

Магус сміється:

— Не все так просто! Хоча, — додає, — ти маєш рацію: я можу потрапити на віллу і без тебе. Але мені хочеться зробити це чисто, не вдаючись до магії.

— А якщо відмовлюся?

— Є два методи: батіг і медяник. Якому надаєш перевагу?

Фантин мовчить. Він спостерігає, як магус продовжує поглинати оладки, і чомусь сердиться: все це за його рахунок!

— Ви вже самі по собі батіг, месере, — каже нарешті. — А що там про медяник?

— Буде тобі й медяник, неодмінно. В коштах я не обмежений, візьмеш скільки донесеш. І Леандро не висуватиме претензій. То як, по руках?

— По руках!

Вони встають з-за столика, Фантин тягнеться до пояса, щоб заплатити Ходязі за вечерю, але магус його випереджає:

— Я розрахувався заздалегідь. Ходімо. У тебе інструмент із собою?

Лезо Монети всміхається: ото свята простота! Куди ж я без інструмента?!

Розділ другий

Гримо на дзвіниці та примара в склепі

Із балачок людських найбезглуздішими слід вважати ті, що поширюються про марновірства некромантії. [...] Некромантія ця, вітром полощене знамено, є поводир глупої юрби, яка постійно засвідчує галасом про численні дії такого мистецтва; і цим наповнили книги, стверджуючи, що духи діють і без язика, говорять і без органів, без яких говорити неможливо, говорять і носять непосильні вантажі, викликають буревії і дощ, і що люди перекидаються на кішок, вовків та інших звірів, хоча у звірів насамперед вселяються ті, хто подібне стверджує.

Леонардо да Вінчі.

Dell’Anatomia. Fogli B

1

Двоє перехожих мовчки піднімаються вуличками Альяссо: кожен думає про своє. Фантина турбує халепа, в яку він вскочив, і трохи тривожить те, що доведеться здійснити. Магус...

От про нього — докладніше.

На відміну від церковних слідців-інквізиторів, магуси-законники займаються злочинами насамперед мирськими, хоч і підпорядковані вони тій-таки церкві — а як інакше? Всякий надприродний талант оголошується клириками або даром Господнім, або витівками диявола. У першому випадку, будь ласкавий, служи на благо церкви, якщо ж ні — ось і другий випадок, при якому належить тобі задушевна розмова, що зазвичай розкриває весь підспідок підозрюваного, ну а потім — тепле, ба навіть гаряче прощання — і невідворотна дорога на небеса, все одно, наче за руку тебе туди провів би сам Папа.

Магуси — одні з тих, хто не квапиться з прогулянками на небо і віддає перевагу життю земному.

Для навчання молодиків із природженими здібностями до надчуття клирики навіть відкрили кілька шкіл при монастирях ордену законників, в одній із них і вчився Оберто, супутник Фантина. "Як, — запитаєте ви, — невже такий поважний пан — і без прізвища, тільки з іменем?" А хтось спостережливий зауважить: "Але ж у Альяссо — як і в усій цій Італії, схожій, хоч і не зовсім, на нашу, — чоловічі імена закінчуються на "о" виключно в знатних персон. Що ж виходить?.."

Отаке й виходить: Обертове походження знатне лиш наполовину. Бастардо він: матінка із вискородних, а щодо батечка лише породіллі магусовій відомо, ким той був. Молоді роки, гаряча кров, amour у прибережній печері, подалі від допитливих очей... А потім "раптом сталось, як не гадалось..." — у маєтку скандал за зачиненими дверима, донечку негайно — заміж, "хто погодиться, за того і підеш, раніше слід було вибирати!", малюка думали спершу... того... ну, немає значення, що думали, головне, фра Діоніджі вчасно помітив у нього ті самі, до надчуття, — ось і віддали дитя монахам, усе ж краще, ніж...

Так зазвичай і стають магусами-законниками. Є чому позаздрити, чи не так? Із девізом "Закон земний — над усе" і з повноваженнями майже необмеженими ідуть вони вершити правосуддя — і вершать, безстрасні, непідкупні, керовані одним лише прагненням до справедливості.

"Страшні люди — магуси", — кажуть старі. А мудріші з них додають: "Якщо взагалі — люди".

Магусів багато не буває, взагалі діти з такими здібностями рідко зустрічаються. І тим паче не з кожної дитини із надприродним талантом вдається виховати слідця-чародія. Але потреби великої в магусах немає: мало хто ризикує просити в них допомоги, та й не завжди магуси надають її — їх щонайперше цікавлять випадки незвичайні.

Як той, наприклад, що стався на віллі синьйора Леандро Цинікуллі.

2

У маєтку синьйора Леандро, як у кожній садибі, вік якої нараховує століття, а родовід згідно зі звичаями (зрідка — і насправді) сягає осіб королівської крові, мешкав привид. У цьому не було нічого виняткового: заповзятливі нащадки за згодою церкви часто викликали дух померлого пращура і просили його ще якийсь час побути в цій юдолі страждання і гріхів. Усі сторони попервах були задоволені: церква вкотре підтверджувала факт безсмертя душі (і отримувала неабияку винагороду за дозвіл на її виклик), невпокоєний пращур навіть безтілесному існуванню тут надавав перевагу перед тамтешньою невідомістю (оскільки, воскреслий, забував, що ж із ним було після смерті); нарешті, нащадки доводили свою вельможність і мали на додаток безоплатну охорону вілли.

Усе це, повторимо, викликало священний трепет і захоплення в усіх зацікавлених сторін. Але поступово з’ясовувалося, що престижний "привид пращура" має і негативні риси. Так, дійсно, матеріальне його не турбувало, він не голодував, не мерз, не хотів спати, — але ж душа (та сама, безсмертна!) жадала належної поживи. Розмови, читання книг, насолодження музикою — все це привид міг мати, але виявлялося, що грати для примар, навіть за великі гроші, ніхто не бажає; книги з родинних бібліотек привиди прочитували швидко, нові ж фоліанти надто дорогі для більшості нащадків колись заможних родів.

Ну й не слід забувати про розмови — чи не найдоступнішу для привидів розвагу. Із часом характер воскреслих не поліпшувався, навпаки — ставав дедалі чварнішим, дратівливішим. Бо й, справді, важко залишатися незворушним, коли можеш тільки спостерігати за любовними втіхами своїх нащадків, за молодецькими вечірками, за танцюльками — і навіть проста радість від купання для тебе недосяжна!

А ви кажете: "виють, зубами скрегочуть"! Що ж дивного?

...Слід пояснити: після виклику і часткової матеріалізації привиди не могли самовільно розутілюватися. Щоб це сталося, потрібні були особливі ритуали, які здійснювали, знову ж таки, клирики і за... — правильно! — чималенькі грошенята. Нащадки ж не квапилися позбутись "дорогого прапрадідуся" чи "безцінного прадядечки", оскільки престиж є престиж і користь від привидів переважувала незручності, з ними пов’язані. Адже з усіх способів розважатися найулюбленішою у привидів залишалася гра в кота-мишки з грабіжниками, які час від часу замірялися на родинні коштовності. Жодна команда охоронників і в слід не ступить привиду, який знемагає від неробства, — ні за пильністю, ні за винахідливістю покарань для "вілланів". І ще — людей можна підкупити, а чим підкупиш безтілесну примару?

Та, як свідчив випадок на віллі синьйора Леандро, знайшлися і такі спритники. Вивчивши всі обставини пограбування, Оберто дійшов висновку категоричного і несподіваного: той, хто виніс із маєтку набір родинних перснів (дев’ять штук; робота майстра Улівьєрі делла Кьостра), не скористався жодним із відомих способів знешкодження привидів.

Це була лише перша дивина, пов’язана із пограбуванням родини Цинікуллі. Не менш підозріло виглядали спроби синьйора зам’яти те, що сталося: він запросив магуса, підписав contractus, та несподівано передумав, мимрив нісенітниці про "мабуть, загубилися", перепрошував за те, що даремно потурбував, і мало не випихував Оберто із маєтку.

Магус стенув плечима, зібрав речі й поїхав. Начебто. Насправді ж звернув на півдорозі, увійшов до Альяссо через браму Нижнього міста й оселився incognito на заїжджому дворі "Блаженний відпочинок". І розпочав розслідування уже за власним почином.

Бо для магусів "закон земний — над усе". Немає в них інших прагнень і бажань, які б зрівнялися з оцим "над усе", немає і бути не може. Пристрасть до встановлення законної справедливості відкидає особисті вподобання і матеріальну зацікавленість... Слідці-інквізитори інколи зневажливо нарікають магусів "ідейними" — і цілком слушно.

Утім, окрім міркувать "ідейних", Оберто мав іще й кошти, аби продовжити розслідування: родина Цинікуллі сплатила йому винагороду буцім "за те, що потурбували", а насправді — щоб якнайшвидше позбутися небажаного гостя.

Байці про "загубилися" Оберто не повірив — і невдовзі у підозрах своїх переконався. Вулиці Альяссо посилено патрулювалися сторожею, що явно отримала добрячого прочухана; взагалі ставлення до всякого злодійського поріддя стало жорсткішим. Місцева погань залягла на дно, не ризикуючи траплятися на очі охоронцям порядку: ті підбирали всіх підозрілих і відпускали далеко не одразу. Й не без синців.

Хто це раптом в Альяссо почав перейматися запобіганням можливих злодійств, було зрозуміло й останньому вантажнику. Оберто заходив у портові шинки, сідав десь у кутку, навіть не надягаючи "ілюзорну маску", — і слухав.

— ...Рада Знатних? — скептично посміхаючись, перепитував приятеля який-небудь дідуган у засмальцьованій куртці. — Та забудь ти про Раду, коли вони востаннє щось вирішували? Наш синьйор з пагорба, шановний Леандро Цинікуллі — ось хто верховодить у місті, і не відають про це тільки медузи в бухті, а ось у Раді всі все правильно розуміють. Він згори спустив пропозицію: варто б, мовляв, попатрулювати наше рідне місто, — Рада і погодилася: ой, варто, давно слід, якраз самі збиралися!.. "Навіщо", питаєш? — Старий хмикав і вистукував чорними пальцями (засмага вперемішу із брудом) натхненне стакато. — А чи чув ти, що у нашого шановного Леандро зникли родинні перстеньки? Навіть магуса виписали, аби їх відшукати, тільки магус розвів руками, мовляв, тут я безсилий — вклонився Левові, вклонився німому і неграмотному

Левенятові й відчалив до себе в Ромму. Уявляєш, як вони тепер шаленіють від люті?

— Еге ж, залишилося нашому синьйору тільки на милість Божу сподіватися.

— Гадаю, тут милість Божа — не те, що йому треба. Тут одне з двох: або милість, або правда. Чому ти віддав би перевагу?..

Оберто слухав ці розмови і подумки складав одне до одного, як скалки розбитого вітража.

Він знав напевне: йому потрібна правда. І, милістю Божою, Оберто віднайде її — що б там не сталося!

3

— Можна спитати? — стиха каже Фантин. Вони одні на вулиці, вдалині вже видно Нову браму Верхнього Альяссо, але до вартової далеченько, міг би і голосніше запитати... — не наважився.

Місто має вдосталь чужих очей і вух. Навіть уночі.

Особливо уночі.

Оберто зронює теж упівголоса: "Питай", — і через плече з легкою цікавістю дивиться на свого супутника. Приземкуватий, з чисто виголеним обличчям, він дійсно схожий на дитину, такого собі хлопчика-лялечку з не дуже благополучної сім’ї. Очі — наївно-довірливі, широко розкриті, права рука зніяковіло жмакає полу плаща.

Гарно грає, бісова душа! Переконливо.

А повернися до нього спиною, дай впевнитися, що ти неозброєний і розслаблений, — либонь, штрикне своїм ножичком-валлетом, під пряжку ременя замаскованим, — і отямитись не встигнеш!

— Гніватися не будете?

— Не буду.

— Навіщо вам це? Ну, персні крадені. Вам же синьйор Леандро заплатив за послуги, ви ж і поїхали були. Сам він про винагороду за брязкальця ці не сповіщав. А так... ну який резон?

— Я — магус, — нагадує Оберто. — Я стежу, щоб був дотриманий закон, щоб злодія покарали і коштовності повернулися до законного власника.

Фантин тихо сміється, хитаючи головою.

— Я сказав щось кумедне?

— Ох, пане магусе, не ображайтесь, але... Самі ж говорите: "щоб був дотриманий закон", так? І самі ж його порушити збираєтеся. Ну, припустімо, залізти на віллу градоначальника — нічого тут такого особливого, ви ж не красти лізете, а ніби навпаки. Але мені от дозволили брать, що захочу, а це вже крадіжка, як не верти. Так? Так. Та це дрібничка, а якщо глянути ширше? Будь-яке місто візьміть — хоч наш Альяссо, хоч Фьйоренцу, — всюди крадуть, шахраюють і нутрощі з людей випускають ні за гросо. Чого ж ви тих, інших, не ловите?

— Ти колись бачив, щоб лев полював на ящірок? Не випадково притис, а умисно вистежував? Правильно, не бачив. Бо на ящірок є свої мисливці, дрібніші.

— Допетрав, — хмикає Фантин. — То ви, значить, лев.

— Я не лев, — байдужо відповідає магус. — Я той, хто полює на левів.

4

Через Порта Нуова вони, звісно, залишати місто не ризикнули. Вночі до брами тільки сунься: там тобі одразу — хто? куди? навіщо?..

Попрямували вздовж стіни, де ліворуч струнчилися будинки знатних і заможних городян із розкішними, личкованими мармуром фасадами, із садами, сторожовими собаками й охоронцями, котрі, стиха пояснив Фантин, тільки що — стріляють із арбалетів, а вже потім цікавляться, хто такий. Але це — якщо у вікна заглядатимеш чи там дверного важка торкатимешся, коли ж просто йдеш мимо — прямуй собі без дригачів. Мало в якій справі пошлють людину: може, із писулькою від дона Джованні до донни Анни, а може, до "Трьох поросят" — за піцою з беконом. Якщо ж в усіх стріляти — болтів не назбираєш.

Отже, уподовж мармурових фасадів прошкували на захід, а потім вийшли до цвинтаря. Обнесений невисокими портиками, повитими плющем, різьбленим і живим упереміш, він проступав із пітьми, як борт величезного вітрильника — того самого, з моряцьких легенд про галеони-привиди, тільки тут замість скелетів за команду слугували гранітні й алебастрові пам’ятники. Ангели зі смутними обличчями і напівскладеними крильми докірливо тикали пальцями кудись за спину двом опівнічникам, які петляли між склепами. Скорботні мадонни дивилися їм услід й ронили скупі кам’яні сльози. Щур — не скульптурний, живий! — шарахнувся від непроханих гостей, і Фантин звичним рухом сипонув у його бік хлібні крихти. Мабуть, умисне прихопив, ач, вони в нього в окремій торбинці. Акуратний хлопчина.

— А це навіщо? — питає Оберто.

— Раптом то був гримо.

Авжеж, правильно, магус у темряві бачить, майже як удень, а от Фантин — ні. Але навіть якщо це був би гримо, а не щур — хлібні крихти навряд чи знадобилися б. Гримі, одна з гілок "дрібного народця", оселяються зазвичай на кладовищах чи неподалік від них. їх хлібом не годуй — дай полякати людей, але загалом вони миролюбиві, і хоч інколи люблять побешкетувати (майже всі пуерулі цим грішать), а все-таки не злостиві.

Словом, відлякувати чи відволікати гримо Фантинові не довелося б, та й за гостинець хлібні крихти не всюди годяться.

— Вони освячені, — шепоче крадій-"віллан". — Якщо чесно, гримо я тут жодного разу не бачив, а дещо інше — траплялось.

— І допомагали крихти?

— По-різному, — ухиляється від відповіді Фантин. І вказує на величний склеп із грізним, у два людських зрости янголом над дверима: — Прийшли. Звідси, месере, пряма дорога із Альяссо на кільцеву, до перехрестя, від якого до вілли синьйора Леандро рукою подать.

— То ходімо... — якось надто вже бадьоро погоджується Оберто.

— Ви не сумнівайтесь...

Закінчити фразу Фантин не встигає — зненацька на церковній дзвініці, здається, зовсім поряд із ними, лунає розкотисте "БОМ!" — і потім, зі щораз меншими паузами, знову і знову: "БОМ! БОМ-М!! БОМ-М-М!!!" — немов б’ється, прокладає собі дорогу назовні з яйця велетенське пташеня чи драконеня вогнедишне.

Фантин неусвідомлено втягує голову в плечі й горбиться, кутаючись у плащ. Оберто, навпаки, плечі розправляє і напружено дивиться туди, де на фоні неба, присипаного позолотою зірок, бовваніє силует

церковки. Дзвіницю він теж бачить — і бачить того, хто там сидить, звісивши кудлаті ноги з парапету і вдивляючись кудись удалечінь. Істота схожа на помісь мавпи з собакою — волохата, худюща, вона завмерла, повернувши голову в бік Нижнього Альяссо. Дзвін за спиною гримо сам розхитується, але (магус упевнений) змусив його калатати пуеруло.

Таке інколи буває. Вночі, під час або напередодні чиєїсь смерті — зазвичай трагічної, мученицької — гримі б’ють у церковні дзвони. Вважається, у такий спосіб вони сповіщають Бога, що ця душа-страдниця гідна поблажливості, навіть якщо і грішила за життя. Повір’я твердять, нібито гримове дзвонарство допомагає змученій душі легше відійти на той світ.

Фантин, мабуть, знає про ці прикмети і здогадався, хто сидить на дзвініці.

— Не передумали? — запитує. (А дзвін — "БОМ! БОМ-М!! БОМ-М-М!!!" — розмішує собі міцно заварений чай у склянці неба). — Якщо там гримо, виходить, сьогодні чи завтра хтось помре. І смерть його буде нелегкою. То, може, нам відкласти справу? Погана прикмета.

— Знаменнями Господь дає знати, що чекає нас попереду, — каже Оберто. — Слабкий духом відступиться, сильний — скористається попередженням і додасть випробування до ще більшої слави Його.

— Ви говорите точнісінько, як панотець! А тільки, знаєте, я саме зі слабкодухих, месере.

— Я теж, синку. Та треба ж колись гартувати душу? Чи, може, ти уже не впевнений, що зможеш провести нас на віллу синьйора Леандро?

— На "слабо" берете? Гаразд, месере, підемо. Але потім, як раптом щось, — дорікайте собі!

Коли вони увійшли до склепу, дзвін над церковкою калатав, гримо — дивився в бік Нижнього Альяссо.

5

Під прадавнім склепінням усипальниці тихо і темно; Фантин сіпнувся був запалити потаємний ліхтарик — витончене творіння злодійських умільців, але магус зупиняє свого супутника.

— Не привертатимемо до себе зайвої уваги.

Нісенітниця та й годі: чию увагу можна привернути в старому склепі? — пацюків? мокриць? тарганів? — але Фантин лише схиляє голову, мовляв, як скажете, месере. Обидва знають: необачність у таких місцях дорого коштує.

Проте "віллан" знає й дещо інше. І тому не дивується, коли в самому кінці склепу, біля надгробка засновника роду перед ними раптом з’являється розмитий, ледь сяючий силует.

Привид зодягнений старомодно: у строкатий жустокор із численними химерними оборками, зубчастими полами, розрізами та буфами, з довгими обвислими до землі рукавами. На голові — кругла яскраво-зелена шапочка з опущеними вушками, прикрашена золотим мереживом і медаллю із драконом та вершником, який пронизує гада списом. На поясі у привида повнобока сумочка, кинджал і рукавички. Ще на духові — плащ, такий довгий, що, спадаючи широкими складками, тягнувся б по землі вражаючим шлейфом… якби був чимось більшим, ніж примарним одягом безтілесної істоти.

— Доброї ночі, синьйоре Аральдо! — кланяється Фантин.

Привид вдивляється в прибульців великими блискучими очима. Щоки його ретельно виголені, біля перенісся та на лобі — глибокі, різкі

зморшки. Вузькі губи розтягуються в добродушній усмішці, проте випнуте вперед підборіддя і гострий ніс надають їй зловісного відтінку.

— Доброї ночі, малий. Радий тебе бачити. — Голос привида звучить лагідно, одначе лагідність ця нагадує подушечки котячої лапки. А ось і пазурі: — Та хто це з тобою? Хіба не знаєш: кожен, хто порушить спокій усипальниці роду Арігуччі, мує бути покараний?!

Авжеж знає. Мабуть, на те й сподівався, привівши сюди Оберто.

Дурник.

Але додумати магус не встигає — із Фантином він розбереться згодом, а поки що є невідкладніші справи: привид синьйора Аральдо уже запустив у його свідомість свої чіпкі пальці.

Це, звичайно, такий словесний образ: звідки б узялися пальці в безтілесної істоти? Привиди діють інакше: замість втраченої тілесності набувають можливість впливати на те, що бачить, чує, відчуває жива людина. По суті, кожен із нас обмежений власними органами чуттів, магуси це усвідомлюють краще за інших — і знають, наскільки залежні люди, їхні уявлення про навколишній світ, від очей, вух, язика. Позбав людину всього цього — чи багато знатиме вона про те, що діється довкруж?

А якщо не позбавляти? Якщо підмінити одні відчуття іншими?

Привиди (і, до речі, магуси теж) саме так і діють. Вони змушують людину сприймати неіснуючі, вдавані звуки, запахи, дотикові відчуття. Ясна річ, люди бувають різні: одним простіше передати відчуття звуків, іншим — запахів, а хтось узагалі "непробивний" для будь-якого впливу ззовні.

Проте синьйор Аральдо вже знає, що супутник Фантина — не з останньої категорії, адже він почув слова, "сказані" засновником роду Арігуччі. Отже, такому впливу піддається.

І тепер привид штурмує свідомість Оберто легіонами образів: біль від розжарених голок, гіркота жовчі, ревище всіх демонів пекла, безодня, що раптом ошкірює біля ніг магуса свою ненажерливу пащеку, вивергаючи тяжкий сморід брудних казанів, лайна, гнилих тіл!.. — усе це синьйор Аральдо кидає на небажаного гостя, ніби хвацький шахрай — віяло карт: "Походимо з найментого козиря. А тут поб’ємо валетом. А далі — з туза! А з козирного туза!"

Красиво грає, шельма, переконливо!

Однієї тільки карти немає у синьйора Аральдо в рукаві, однією властивістю не володіє він — а втім, і ніхто із духів.

Не можуть вони передавати живим людям відчуття страху. Наслати страхітливі картинки, звуки, запахи — легко, але лякається при цьому сама людина.

Або не лякається.

Магуси, приміром, до таких атак на свідомість привчені й уміють вчасно "закритися". При потребі — ще й дати капосному жартівникові, так би мовити, по руках.

— Йой! — тонко вищить синьйор Аральдо. — Егей, люб’язний, не треба так! Я ж не знав!

Скрегіт зубовний і полум’я пекельне вмить щезли. І сморід розвіявся. І безодня — дивись-но! — затяглася, немає її, лише підлога кам’яна, трохи волога та в міру брудна.

— Чому ж ти, малий, не сказав, кого з собою привів? — докірливо вигукує синьйор Аральдо. — А ви, месере, вибачте мене. Слід було старому бовдурові розгледіти, хто завітав у гості!

— Нічого страшного, шановний Арігуччі. Хто не помилявся в цьому житті?

— І в цьому, і в іншому, — сміється синьйор Аральдо. — Поки помиляємося — живемо, чи не так? Але скажіть-но, люб’язний, ви що, теж подалися у "віллани"? Простіть мені невгамовну і, може, невиправдану допитливість, але тут так нудотно, і поговорити нема з ким — самі покійники, такі, як і я, ми да-авно всі кістки одне одному перетовкли... а розмови? — Синьйор Аральдо скрушно хитає головою: — Ну про що, скажіть на милість, можуть говорити двоє старих засновників знатних родів? Правильно, саме про занепад: кишка тонка, кров — не кров, а водиця, колишні доблесні звершення навік залишаться недосяжним стрімчаком для наших нащадків. ...Адже, месере, ми — Арігуччі, Пітті, Карнесеккі — ми самі, власними руками і головою, робили собі ім’я, накопичували статки! Я, вірите, знав одного теслю, його звали... дай Боже пам’яті... Томмазо? так, Томмазо Гвідотті — то він разом із моїм дідом входив до міської ради Фьйоренци, а вже його син вибився у гонфалоньєри справедливості! Уявляєте, які часи, які можливості, люди які!.. Тоді від кожної муніципальної "компанії" пополанів у радники обирали всього... скільки ж? — хмурить лоба привид. — Чи то по шість, чи то по сім... ех, пам’ять уже не та!.. та, зрештою, це не суттєво, головне, що раніше син простого теслі — уявляєте?! теслі! — ставав шанованою людиною, міг досягти таких вершин — а тепер? Я питаю вас, месере, куди ми котимося? Мої прапрапра... — синьйор Аральдо ревно загинає пальці, але збивається і махає рукою: — Словом, мої нащадки — вони ж нічим не цікавляться, окрім куртизанок і карт. Ви не подумайте, я не святенник, я і сам до куртизанок ставлюся цілком прихильно, але все-таки Господь розмістив нашу голову вище, ніж... гм... те, чим зазвичай керується сучасна молодь. І уявіть, споглядаючи за іншими нащадками знатних родів, я можу лише пишатися, що мої хоч не скотилися до самого дна! А зараз

бачу магуса, котрий прямує разом із неперевершеним "вілланом" західного узбережжя до маєтку Цинікуллі. Як вважаєте, що я мушу відчувати?

— Подив? — намагається вгадати Оберто.

— Задоволення, месере, за-до-во-лен-ня! — синьйор Аральдо прицмокує і, здається, ось-ось затанцює від надлишку почуттів. — Розважте самі: нарешті, після стількох років, цей пройдисвіт звернув на себе увагу законників!.. Нарешті мерзотник відповість за все!

— Ви про синьйора Леандро чи...

— Який ще синьйор Леандро? — не зрозумівши, кліпає очима шановний Арігуччі. — Ах цей, нинішній глава сімейства! Облиште, месере, я ж казав: теперішні не рівня попередникам. І хоч рід Цинікуллі завжди мав слабкість до жінок, куди там нащадкам до Бенедетто Цинікуллі! Ото був бабій!..

— Закон, здається, не дуже суворий до любителів плотських утіх, — Оберто всміхається самими краєчками вуст, але синьйор Аральдо це помічає і шалено махає руками: — О, месере, не лукавте, прошу вас! Усі ми не без гріха, але старий Цинікуллі заткнув би за пояс будь-кого з теперішніх дамських підлесників. І головне — його плодючість увійшла в легенди, в них же і герб — ха-ха! — мав відповідне зображення! І коли Цинікуллі замовляв собі персні, аби потім роздавати безцінним нащадкам, зробив не один, не два — цілих дев’ять штук!

— Дев’ять, кажете?

— Саме так! І були часи, коли на всіх чистокровних Цинікуллі їх не вистачало.

Оберто задоволено мружиться:

— Але часи змінилися, якщо я правильно вас зрозумів. Сімейства нікчемніють — і Цинікуллі не виключення. То чому ж Граціадіо — він же нащадок, чи не так? — не носив свій перстень? їх було дев’ять, синьйор Леандро мусив один пожалувати синові, а решту зберігати в заповітній скриньці, в своїй бібліотеці, звідки їх нещодавно викрали, усі дев’ять. Як же так?

— Цинікуллі завжди були трохи того, з дивинкою. Звідки мені знати, що коїться в їхніх головах і чому вони вчинили саме так?!

— Даруйте, синьйоре Аральдо, вибачте, месере, — подає голос Фантин. — Якщо ми збираємося потрапити... туди, куди йшли, то варто поквапитись.

— Так-так! — старий Арігуччі робить припрошувальний жест. — Ось цей, малий.

Коли Фантин зрушує вказаний камінь в кладці, одна з плит біля його ніг зі зловісним скреготом відсувається вбік, під стіну. На місці плити чорніють круті сходинки.

— Потаємний хід, — констатує Оберто. — І вийдемо ми?..

— Уже поряд із віллою Цинікуллі, — гордовито повідомляє синьйор Аральдо. — Сподіваюся, ви зробите, що треба, панове, і ця сімейка одержить належне! Між іншим... гм... месере, чи можу я попросити вас про одну маленьку послугу? Чи не завітаєте ви колись до мене в гості — сюди, в будь-який зручний для вас час?

Оберто, котрий і сам збирався напроситися, погоджується.

Вони удвох із Фантином спускаються сходинками — нижче й нижче, позаду синьйор Аральдо задумливо дивиться їм услід; нарешті "віллан"

натискує на якийсь важіль у стіні, і плита над їхніми головами з тим самим нестерпним скреготом стає на місце.

— Чи далеко йти? — стиха питає магус.

— Не дуже... тут по прямій виходить швидше. Та все одно давайте поквапимось, ще ж на віллі працювать не одну годину.

— До речі, Фантине. Ти ж знав, як поставиться синьйор Аральдо до моєї появи. І що вчинить.

— Знав, месере, — спокійно погоджується "віллан". — Гадаєте, я зла вам хотів, коли не попередив? Але міркуйте самі: ви змусили мене піти до Цинікуллі раніше, хоч я ще не готовий. А там нам зустрінуться і пастки, і привиди — і з ними я не знайомий, вся надія на вас. А раптом ви тільки очі відводити майстер, на більше не здатні?

— Виходить, перевірити мене вирішив, — підсумовує Оберто.

— Начеб.

— І що скажеш? Пройшов я випробування?

— Це — пройшли, — серйозно відповідає Фантин. — А далі уже для нас обидвох випробування, месере. Не знаю, чи пройдемо. ...Чуєте? Здається, гримо перестав бевкати.

Гримо давно вже перестав дзвонити, чого Фантин не зауважив, захоплений розмовою із синьйором Аральдо, але Оберто воліє поки що про це не говорити. Він іде крізь вогку темряву потаємного ходу і розмірковує над словами старого Арігуччі.

І чим більше розмірковує, тим менше магусові подобається справа, яку він розслідує. "Надто просто! Занадто все просто виходить. Зазвичай під такими "рівними справами" чигають твані неймовірної глибини — в’язкі, смердючі".

Він волів би, аби хоча б цього разу все було інакше.

Але не вірить, що так буде.

Розділ третій

Як пограбувати градоначальника

Якось злодій прийшов уночі до будинку багатія і, видершись на дах, став через щілину дослухатися, чи всі вже поснули. Помітивши крадія, господар тихо каже дружині: "Спитай мене поголосніше, як я нажив наше багатство, і не відступай, поки я тобі не відповім". Тоді жінка каже: "О, добрий мій господарю, ти ж ніколи не був купцем, як же ти нажив добро, що є в тебе?" Він відповідає: "Дурненька, досить питати". А вона розпитує дедалі настирніше. Тоді чоловік, наче поступаючись її домаганням, каже: "Тільки не видавай мене, і я відкрию тобі правду". А вона: "Боже збав!" Чоловік тоді каже: "Я був злодієм і розбагатів, вчиняючи ночами крадіжки". Дружина йому: "Дивуюся, що тебе жодного разу не спіймали". Він відповідає: "Мій наставник у цій справі навчив мене слову, яке я сім разів повторював, сидячи на даху, і тоді спускався в дім по місячних променях, брав усе, що хотів, і спокійно тими ж променями піднімався на дах і йшов собі". Дружина каже...

Анонім. Про те, що пастиреві душ

належить бути пильним

(із "Римських діянь").

1

Вілла Цинікуллі потопала в садах, гойдалася в колисці, сплетеній із шурхоту листя і цикадових симфоній, із дзюрчання фонтанних струменів та тривожних покликів нічних пташок, — вілла здавалася таким собі Едемом на землі, і Фантин, долаючи паркан, на мить відчув себе найбільшим грішником, які лишень приходили у цей світ. Ось зараз, подумав, вихопиться невідь-звідки янгол з огнистим мечем і я-а-ак!..

Але мара відступила, янгол так і не з’явився — дійсно, хто ми такі, щоб до нас спускалися небожителі?! Фантин зачекав, поки месер Оберто перелізе через паркан (між іншим, упорався магус вправно, виходить, не тільки чародійствувати здатен) — ну, пішли тихцем, навпригінці. Собак тут на ніч не відв’язують, бо здавна відомо: існує не менше сімнадцяти способів знешкодити будь-яких, навіть найлютіших і найнедовірливіших собацюр.

До того ж, наскільки знає Лезо Монети, власники вілли розраховують на інших охоронців — і живих, і не дуже. Перших обдурити не складно, Фантин має деякі міркування з цього приводу. Що ж до примар, тут — як пофартить. Окремі задуми у Леза Монети є, але не більше, оскільки ж месерові Оберто приперло, нехай сам у разі чого сповна розплачується.

Отже, йдемо до вілли. Головне, не заблукаєш: сад він на те і сад, усе росте рівненько й акуратно, дерева утворюють довгі алеї, квітники на терасах нагадують узорчасті килими; там і сям фонтани різноманітні дзюрчать (і це — добре: якщо під ногою гілка хрусне чи гравій, ніхто й не почує). А тут у них що? Павільйон якийсь, хоча розмірами скоріше скидається на добрячий сільський будиночок, а оздобленням — узагалі на палацо. Погано лише, що взяти нема чого, адже не потягнеш на собі до міста різьблені лавки чи стіл! От би якийсь служник-склеротик чашу із чистого золота в кутку забув чи ложка срібна за лавку впала! — та ж ні, все чистенько, акуратненько. Фантин би не здивувався, якби й столи виявилися до підлоги цвяхами прибиті.

Нічого, в маєтку надолужимо!

Між іншим, от і він.

— Як збираєшся потрапити всередину? — шепоче під руку месер Оберто. Лезо Монети тільки відмахується: зачекай, мовляв, не поспішай.

Перед тим, як "потрапити", треба визначити, куди саме збираємось лізти. Зовні маєток виглядає просто: три ряди вікон, на першому поверсі — невеликі й заґратовані, на другому і третьому — більші і без ґрат. Подивишся: наче нічого складного, — насправді ж...

— У них тут ліве і праве крило по-різному забудовані, — пояснює Фантин, натягуючи маску із чорного оксамиту. Ще одну пропонує магусу, але той відмовляється. — У лівому, — продовжує Лезо Монети, — дійсно три поверхи. А в правому — два, нижній і верхній: там другий і третій ряди вікон — загальні для величезної зали, де господарі бали влаштовують. Бачите, месере, як вікна облаштовані? Звідси нічого не розгледіти, в тім-то й заковика. І виходить, навпомацки лізти нема сенсу: а раптом втрапиш не туди...

Вони причаїлися в ближній до дому бесідці й уважно розглядають величезний маєток. Усе на віллі підпорядковано єдиній меті: створити враження розкоші і неприступності. Висота рядів кладки зменшується від поверха до поверха, а обробка навпаки: внизу камінь майже необтесаний, тільки обрамлений гладкою кромкою, але чим вище, тим обтесаніша кладка. Тож у людини невтаємниченої склалося б уявлення про таку собі грандіозну споруду, яка виглядає більшою, аніж насправді.

Та Фантин — він якраз із утаємничених, йому розповідав про цей хитрий прийомець один франк на ім’я Агостіно Шуазі. Був згаданий Агостіно знавцем того, як будують різні споруди, — і знавцем, яких пошукати! Шкода, помер від чуми кілька років тому, а то Лезо Монети мав певні плани щодо співпраці... не склалося.

Але ще до мученицької смерті Агостіно дечому навчив приятеля. Тому:

— Підніматимемося не по зовнішній стіні, — говорить Фантин. — Обійдемо ззаду, там ще один прохід у внутрішній дворик. Із вартової — бачте, на першому поверсі, де світяться вікна із ґратами хрестами навскіс? — туди, у внутрішній, вікна не виходять.

— Гадаєш, прохід не охороняють?

— Зараз самі переконаєтеся, месере! Та й навіщо б? Сторожа — це ж так, бо заведено, ну і якщо банда якась вирішить напасти, себто зовсім для рідкісного випадку, майже неможливого. А таких, як ми із вами, зупинятимуть не вояки, повірте. Знову ж таки, зовні — що красти (й охороняти)?! Найцінніше — там, — Фантин для наочності вказує на вікна другого поверху, які — ліворуч.

— Ходімо?

Вони рушили, струшуючи плащами росу з трави, намагаючись ступати безшумно, хоча, здається, вирішили ж, що навряд чи знайдеться тут хтось, здатний їх почути. Ззаду маєток виглядає не менш велично, хіба що звідси нагадує не рукотворну споруду, а скелю правильної форми. В жодному з вікон не горить світло, а смолоскипи, вставлені у флагштоки замість знамен, не розганяють — лише підкреслюють темряву.

Тільки широкий, закруглений угорі тунель до внутрішнього дворика трохи освітлений — там, у внутрішньому, мабуть, у якомусь із вікон запалені свічки.

— Ви перший, — пропонує Фантин. — Можете без чародійства, але... раптом відчуєте щось.

Магус не заперечує, він простує під арку. Його розмита постать на мить здається Лезу Монети тінню — однією з багатьох, що ховаються по кутках і під склепіннями тутешніх переходів, арок, галерей; відвернися чи просто відведи погляд — і вона розтане, переллється в озера темряви, щезне назавжди...

Він кліпає очима і помічає, що месер Оберто дійсно кудись зник: його не видно в прорізі, але, здається, і пройти до кінця тунелю він не встиг би.

Фантин стривожено робить два кроки уперед — настільки виважені, наскільки й сторожкі, будь-якої миті готовий кинутися навтьоки — і жодне зобов’язання, жодна загроза не зможуть зупинити його.

Його зупиняє (якраз перед третім кроком) чиясь рука, що лягла на Фантинове плече.

— Обережніше, синку! — шепоче Лезу Монети магус, який невідь-звідки взявся в нього за спиною. — Ти надто часто хапаєшся за руків’я клинка, це не діло, так можна і порізатися. Будь спокійнішим, не нервуйся.

— З вами, месере, будеш спокійнішим!

— Облиш, нема чого хвилюватися. Все ладочком, можемо йти. У кількох вікнах світиться, але то напевне звичайні світильники. Мабуть, синьйор Леандро вельми стурбований зникненням і сам не впевнений, чи то хоче відлякнуть можливих грабіжників, а чи приманить. Тому світильники запалив, а сторожу тямучу не поставив.

— Кажу ж, не потрібна їм зовнішня охорона!

— Тоді навіщо світильники в коридорах?

— Щоб краще було видно тим, хто в домі, — роздратовано, як дитині, пояснює Фантин. — І не в коридорах вони...

— Побачимо, хто має рацію, — знизує плечима магус. Схоже, для нього ця задачка — виключно інтелектуального характеру, причому давно уже розв’язана і зараз потребує тільки надлишкового доведення. Наче вони сперечаються, чи зійде зранку сонце, і — хай уже так — магус поблажливо зволів зачекати кілька годинок, аби надати зримі докази своєї безпомилковості.

До речі, про сонце — час на місці не стоїть. Нехай месер Оберто корчить із себе мудреця, яких світ не бачив, — зробимо вигляд, що так воно і є, погодимося та поспішатимемо далі.

Вони вже майже проминули тунель, коли праворуч у стіні скрадливо виснули дверні завіси, — які двері? звідки?! — довелося швиденько (і безшумно! безшумно!!) ховатися у внутрішньому дворику... а тут, холеро, і не сховаєшся — нема де! Фантин заметушився переляканим зайцем: куди? куди, куди, куди дітися?! — але магус твердою і спокійною рукою вхопив його за плече і боляче притис до стінки, просто поряд із тунелем: "Стій, — каже, — і не дихай".

А у самого кров у жилах стука рівнесенько, наче не ось зараз їх знайдуть місцеві хоронителі порядку, наче, бач, стоїть він, магус, удень на ринку і неквапом так грушу обирає: яка смачніша? яка солодша?..

Тільки плащиком, самим краєчком, повів легесенько перед Фантиновим обличчям — і завмер.

А в коридорі стук-грюк, чиїсь кроки, нарешті виходить у внутрішній дворик... ну точно, вусатий і заспаний охоронник, позіхає у півобличчя, непоспіхом розстьобує штани і дзюрчить собі просто на найближчу клумбу. Віддзюрчав, штани зав’язав, у вусі пошкрябав, назад поплентався.

...І чому Фантин не пішов у охоронці? Харч, монета — і, диви-но, ніякого клопоту, знай, поливай собі квіточки панські вночі. Ляпота!

— Проморгали ми дверцята, — шепоче він, потроху отямуючись.

— Чому ж проморгали?

— То ви, месере, знали? — і мовчали?!

— Гадав, сам помітиш.

— Може, ви й ще про щось промовчали?

— Може. Там побачимо. Що далі робитимемо?

— Далі? Закинемо гачечок. 0-он туди, де на другому поверсі галерейка. Підтягнемось по мотузці — і ввійдемо легенько, без шуму, як господарі. Причому, завважте, не треба ні двері зламувать, ні сторожу обходить, ні потім по будинку вештатись, шукать потрібні сходи, кімнату і все таке.

— Вправно.

— Авжеж!

Сказано — зроблено. "Кішка" зачепилася з другого разу, надійно клацнула пазурами об кам’яний бар’єрчик — лізь, господаре, і не сумнівайся: не підведу!

Не підвела. Узагалі більше нічого несподіваного не сталося: Фантин заліз тихо й обережненько. Месер Оберто — теж.

Отже, галерейка. Оббігає другий поверх, по квадрату, на кожній стороні — двоє дверей, по кутках. І ясно, де бібліотека синьйора Леандро: он вона, тільки від неї у внутрішній дворик вікно нормальне виходить, решта або надто високо від підлоги, лише для освітлення, або узагалі з вітражами, через які назовні не дуже повиглядаєш (ну і досередини, відповідно, теж). Через такі не пройдеш, застрягнеш — зранку тебе і знайде охоронничок, у вікні завислого.

Не наш метод.

Ми, пояснив Фантин магусові, через двері зайдемо, як люди пристойні, не позбавлені світських манер. Та-ак, натиснули, провернули, відмичку сховали до кишені м’якенької (аби не дзвякала). Прошу пана!

Коридори тут не передбачені, сама галерея замість коридора. А ми зайдемо одразу до кімнати, яка звичайними дверима поєднана із двома сусідніми. Фантин і магус стоять зараз на етиці лівого крила і задньої частини будинку... передня — фасад, а як називається протилежна? фазад? — Лезо Монети хмикає: не суттєво, як; головне — вони тут і знають, куди йти.

Але, власне...

— Все, — говорить Фантин. — Я обіцяне виконав. Дозвольте відкланятися. Тільки спершу розрахуватися б, як годиться...

— Що з тобою?

— Нічого, месере. Я вас на віллу провів, у будинок допоміг потрапити? Чого ж іще? До самої бібліотеки з вами йти — угоди не було. Не погодився б я на таке, це ж, не ображайтеся, натуральне самогубство. Ви, звісно, знатний маг, не сперечаюся. А тільки тут не лише привиди водяться. Чув я, в тутешньому будиночку і лінчеті

зустрічаються, які ночами, уві сні, людей душать, і фолеті, і решта "малих".

— Ти віриш у казочки? А наче із дитячого віку вже вийшов. Зрозумій, хлопче, мені треба відтворити ситуацію, розібратися, як діяв грабіжник. Він не застосовував магію — і ми не будемо. Він не знав точно, як будинок ізсередини облаштований, — і я тобі не підказую, хоча був тут і знаю, що де. Він вдерся сюди вночі — і ми...

— Він валяється десь під парканом із перерізаною горлянкою — і нам туди дорога?

— Та нема тут ніяких лінчеті й фолеті! — розлютився магус. Стоїть, очима блискавки пускає, злий, наче гадюка розтривожена, хіба що не кусається. — От що, — шепоче, — ти мене краще не дратуй. Ходімо далі, часу в нас обмаль, а ми майже нічого не зробили. І, до речі, роззирайся довкруж — вирішуй, що візьмеш за плату.

І рукою хазяйським жестом поводить, мовляв, бери, не шкода. Воно, звичайно: чого ж шкодувать, якщо майно все одно чуже. І треба вам сказати, знатне — одні меблі чого коштують! Скринищі під стінами — та із різними орнаментами! із блискучими застібками! з ін-крус-та-ціями! А буфети!.. а в буфетах! — диви, хоч і темно, а видно ж, яких штучок поназбирано: і каркас із срібла, щоб, павину шкіру на нього натягнувши, набити блюдо солодощами різноманітними; і солонка, і ложки, і виделки із ножами. Окремо височить судок-неф у вигляді малесенької каравели, полицею нижче — блюда і чаші, і кінви із веннеційського скла, дві цукерниці-дражуара, набір вуховерток і зубочисток (кожна, якщо очі Фантинові не брешуть, із чистого кришталю, та золотом оздоблені! та на колодочках по перлині от-такенній!) Погляду від красот не відведеш, а руки, руки самі тягнуться, щоб торкнутися, помацати, сунути до кишені!..

Тільки — не можна.

— Ні, — заявляє Фантин. — Я, месере, ще не зовсім з’їхав із розуму, щоб такі примітні штучки хапать. Ми, ясна річ, відтворюємо ситуацію і все таке, але давайте без зайвини. Той, хто перстенькі прибрав до рук, здуру це зробив, повірте. Зараз він або мертвий, або от-от таким стане. Продати їх не продасть, навіть по одному. А ляже на дно — незабаром його і винюхають. Чи місцеві, альяссці (як гадаєте, дуже зраділи наші, що на стільки часу "промисел" заморозився?), чи он ви ж його за м’яке місце і вхопите. Чи так, чи сяк — користі від цих цяцьок крадених він не матиме, а голову втратить. Тому, месере, я віддаю перевагу дзвінкій монеті: може, отримаю трохи менше, ніж від якихось камінців, але ж — отримаю напевне.

— Тоді тим паче не варто зупинятися на півшляху. Тут синьйор Леандро навряд чи ховає свої накопичення. А от у бібліотеці...

Поміркував Фантин, почухав потилицю та й махнув рукою.

— Гаразд, — погоджується, — піду далі. Але якщо...

— Тих, хто працює на мене... чи зі мною, я в біді не залишаю.

— Ви сказали, месере.

Мабуть, потрібної вагомості й — тим паче — похмурої рішучості в голосі Фантина не вистачає. Будеш тут рішучим, еге ж! Тут би живим-здоровим залишитися.

Вони переходять з кімнати зі скринями та буфетами до наступної. Судячи з клинків на стінах, це зброярня славетного роду Цинікуллі, причому зброярня чималенька, збирали її давно і ретельно.

Був би час, Фантин уважніше поставився б до неї і дещо собі пригледів, а так...

Ідемо далі.

А от далі — треба обережніше. З-під наступних дверей сюди, до зброярні, просочується смужечка світла — правильно, саме там, у цій кімнатці за дверима, Фантин і магус бачили знадвору запалені свічки. Чи інше щось, що світилося: розтоплений камін, ліхтар, пожежа... ні, точно не пожежа, бо вже палала б уся вілла і зараз тут було б галасливо, димно і незатишно.

Напевно, таки свічки. На широку ногу живуть Цинікуллі, що їм, свічок шкода? От і палять задурно.

Крадіїв відлякують, еге ж.

"Хоча загалом спосіб непоганий", — розмірковує Фантин, коли його супутник обережним, по-котячому м’яким порухом розкриває двері і зупиняється на порозі.

Жарти жартами, а якщо хтось знадвору — та хоча б ті ж охоронці, що так піклуються про квіточки! — погляне на вікна, одразу побачить, чи є тут хто, чи нема. Свічки розставлені так, щоб будь-хто відкидав на стіну навпроти вікна тінь — причому жирнющу, здалеку помітну. А загасиш свічки — вважай, сам зізнаєшся: сиджу у бібліотеці, чекаю, поки прийдете в’язать мене, непутящого.

Хитромудро вигадано!

— Кімнату можна оминути, — вирішує нарешті Фантин. — По галереї. Зайдемо з іншого боку, витратимо більше часу, але...

— Ні, — каже месер Оберто. — Навіщо обходити, це ж і є бібліотека.

А дійсно! Лезо Монети так захопився спогляданням свічок, що про головне забув.

Тепер він стиха лається і приміряється: а якщо проповзти? Вікна тут, звичайно, до самісінької підлоги — але так у всіх будинках, нічого дивного; однак свічки стоять у підсвічниках, тому людину звичайного зросту обдарують тінню великою, маленьку — менш помітною, а якщо черевом плити рахуватимеш — геть дрібною, ніякою.

Цими міркуваннями Фантин ділиться із магусом, і той погоджується. Але впасти на пузо не поспішає: "Ти перший", — авжеж, хто б сумнівався!

— Куди хоч повзти? — питає Лезо Монети.

— Он до тієї шафи.

— Над якою картина із бороданем на троні?

— Узагалі-то це статуя Зевса в Олімпії, — бурмоче магус, великий мистецтвознавець сучасності. — Та нехай. Ти маєш рацію, — говорить Фантинові, — саме до цієї шафи. Звідти персні й викрали.

— Як скажете. — Лезо Монети опускається навколішки й повзе, обере-ежненько.

— Сідницю не задирай, — упівголоса радить месер Оберто. — Тінь від неї.

Фантин мовчки робить, як радять. До шафи недалечко, перетерпимо, а потім — даруйте, я своє виконав, тепер жодних умовлянь і аргументів не прийму, у шафі напевно знайдуться грошенята — за пазуху їх і геть звідси, з цієї клятої вілли, від цього навіженого, незворушного магуса, синьйора Сама Досконалість.

— І що тепер? — шепоче він уже від шафи.

— Обережно підводься, тобі потрібні дверцята з гербом, бачиш їх?

— Де кролики і шпаги?

— Саме вони.

— Мабуть, замкнені.

— Тебе це може зупинити?

Кого завгодно, тільки не Лезо Монети! Він навіть не відволікається, щоб відповісти, нехай месер Зазнавайло вважає, буцім дотепніший за всіх, а ми збережемо гідність і гордість.

"Може зупинити", ха! Якби не свічки, Фантин, певна річ, відкрив би цю мушлю вдвічі швидше, але і так він обробляє її вправно, майстерно: ні гучного клацання, ні скрипу, тільки ледь чутне "крак" у замковому механізмі.

— Є.

Пригнувши голову, щоб не стукнути себе дверцятами, він відкриває їх і підводиться зазирнути до шафи.

У шафі, в порожньому ящику, сидить чоловічок невеликого, із лікоть, зросту, в ядучо-зеленій курточці та широкополому капелюсі набакир. Забачивши Фантина, чоловічок кривить звірячу пичку і нявчить котом, якому шипастим чоботом щосили наступили на хвоста.

"А сторожа, мабуть, щойно задрімала, — із легким смутком думає Фантин. — Ех, бідахи..."

І сам не добере: чи то стражників йому шкода, чи себе з магусом.

Утім, із магусом — що станеться?..

Коли крадій це почув, зрадів, вхопився за місячний промінь, сім разів повторив чарівне слово і з розкинутими руками й ногами звалився через вікно до кімнати, спричинивши добрячий шум. Він лежав ледве живий на підлозі зі зламаними рукою і ногою. Коли здійнявся шум, господар запитав його про причину, наче не знав, що сталося. А крадій у відповідь: "Мене підвели чарівні слова". Господар схопив його й уранці повів на шибеницю.

Анонім. Про те, що пастиреві

душ належить бути пильним

(із "Римських діянь")

2

— Я так і знав! — бухкає густий бас. — А то швендяв тут, удаючи з себе слідця, аякже, знаємо ми таких слідців, бачили на площі Акацій — як вони на шибениці витанцьовували! І вам, люб’язний, саме туди дорога, з вашим напарником. Про що обіцяю найближчим часом поклопотатися. Особисто простежу!

Це не чоловічок у зеленій курточці загрозами сипле. Дійсно, йому, із писклявим голоском та дрібним зростом, куди такими обіцянками розкидатися! Місце крикунові в шафовому ящику, де Фантин його і замкнув, щойно минулося перше заціпеніння, викликане пронизливим зойком.

Замкнув, на два оберти відмичку провернув, хмикнув, коли впевнився, що ящик зроблений на совість: верещи, хоч лопни, — ніхто тебе не почує. Принаймні — знадвору.

— Серван, — спокійно пояснив месер Оберто.

— Га? Який іще сервант?

— Не сервант — серван. Один із "дрібного народця". Шкодливий, крадійкуватий, полюбляє дратувати людей. Здатен змінювати вигляд, але кількість доступних видозмін обмежена. Відомі випадки співпраці з людьми.

— Гадаєте, домовимося з ним.

— Гадаю, із ним уже домовилися до нас, інші.

І тут з’явилися ті самі "інші", точніше — інший. Заплив просто через стіну — опасистий синьйор у вбранні, яке, як і в синьйора Аральдо Арігуччі, було в моді років двісті тому. А то й більше; коли там заснований рід Цинікуллі? Саме відтоді й належало рахувати, адже огрядний був привидом fundator’а цього роду.

Оглянув він бібліотеку, поправив широкополі свої рукавища і давай басити: "Я так і знав!" — і інше, вище згадане.

Шляхетно обурювався.

Довгесенько, Фантин уже втомився навприсядки сидіти: підлога ж холоднюща! Думав махнути на все рукою і накивати п’ятами, а магус нехай сам вислуховує, до нього ж переважно і звертаються.

Ні, диви-но, замовк нарешті гнівливий синьйор Як-До-Речі-Його-Звать, а месер Оберто навпаки, вирішив заговорити.

— Усе? — запитує. — Ви закінчили, синьйоре Бенедетто?

Привид очима повертів, брови кошлаті насупив, але мовчить, киває тільки суворо, мовляв, я закінчив, а от що ти скажеш, такий-розтакий?!

— Даремно галасуєте. Не на вашу це користь. Ви ж чудово розумієте — і що я — справжній законник, і що licentia в мене є, і повноваження, і що ваш нащадок до вже скоєного беззаконня встиг із переляку додати нових. І вам тому не так слід поводитися. Ви чекали на мене — я прийшов. Напад у даному разі навряд чи стане для вас найкращим способом захисту. Я би запропонував інше: розкажіть мені, що сталося на віллі тієї ночі, коли зникли персні.

— А чому ви вирішили, що я знаю?

— Не смішно, — веде месер Оберто. І судячи з тону, йому насправді не смішно, а нудно сперечатися із привидом. — Це синьйор Леандро міг не знати. Синьйор Граціадіо. Охорона на першому поверсі, прислуга, хто завгодно із живих. Але не ви. Отже?

Синьйор Бенедетто скоса зиркає на Лезо Монети, який все ще сидить біля шафи.

— Нехай випустить малого, — цідить крізь зуби. — І, до речі, месере, ви довіряєте своєму... компаньйонові?

— Це уже мій клопіт. — Магус обертається до Фантина. — Відчини дверцята. — І знову до привида: — А своєму "малому" ви довіряєте?

Синьйор Бенедетто набирає поважної пози "мене образили, але я вище цього!" і промовляє:

— Тепер і для вас це не має значення. До того ж, саме Малімор якоюсь мірою є свідком того, що сталося.

Серван, скуйовджений, але не скорений, якраз визирає із шафи.

— Синьйоре Бенедетто?

— Давай, малий, розкажи месерові, що сталося із перснями.

— Я ж просив вас! — ображається Малімор. — Стільки разів просив не називати мене малим!

Фантин чомусь відчуває симпатію до сервана. А той бурчить далі:

— І що мені розповідати? Ви самі все знаєте краще за мене, — і кидає пустотливий погляд на синьйора Бенедетто. — Молодий Граціадіо нічим не відрізняється від свого татуся, це в них, хе-хе, спадкове! Ну, я гостював у приятелів в Нижньому, вони мені дещо повідали. Я вирішив, аби по справедливості. Як краще хотів! А ви потім накинулися: "Що накоїв! Честь родини!", те, се. Можна подумати, я їх поцупив! Можна подумати, я накоїв, а не нащадок ваш дорогоцінний! Можна подумати...

— Думати раніше треба було! — гримає синьйор Бенедетто. — Теж мені, доброзичливець знайшовся! Нікому від твоєї доброти краще не стало, а от гірше — багатьом!

— Панове, — втручається магус. — Давайте по порядку. Те, що персні не викрадено, я зрозумів одразу: їх просто не могли викрасти, якщо на віллі був привид, — месер Оберто вклоняється синьйорові Бенедетто. — Точніше, мізерний шанс, що з’явився геніальний і неймовірно вдачливий крадій... такий шанс існував, але кращий із "вілланів" на цьому узбережжі тільки збирався навідатися сюди. До речі, панове, познайомтеся із Фантином.

— Добривечір, — киває Лезо Монети. Він сидить на підлозі, так і не знявши маски, і з неприхованою цікавістю слухає магуса. Оце хитрюга, відпочатку знав, що тут сталося, а дурив голову якимись "відтвореннями ситуації"!

— Отже, — продовжує месер Оберто, перетинаючи кімнату і вказуючи на шафу із порожнім ящиком, — ми дійшли висновку, що теоретично талановитий "віллан" міг забратися в бібліотеку і винести персні. Але він би напевне привернув увагу, якщо не охоронців, то вашу, синьйоре Бенедетто. І якщо коштовності залишили дім без переполоху, зроблено це було кимось із тутешніх пожильців: чи господарями, чи пуерулі. У першому випадку господарі не викликали б магуса. Виходить, персні винесли сервани, або массаріолі, або інші "дрібні". Знову ж, причин такого вчинку могло бути кілька, скажімо, звичайні для серванів пустощі: через вадливість приховали, щоб позлити. Але коли минуло стільки часу і персні не знайшлися, а синьйор Леандро насмілився порушити закони і використав у приватних цілях міську сторожу, я зрозумів, що справа не у пустотливості "дрібного народця". Тепер я не мав сумніву, куди і навіщо потрапили персні, я тільки не міг з’ясувати, хто саме ними тепер володіє.

— Уявіть, ми теж! — бурмоче собі під примарний ніс засновник роду Цинікуллі. — Більше того, ми хотіли б, якщо можливо, найняти вас, аби з’ясувати це. Леандро накоїв лиха, що є то є, але тепер я його напоумив, і він не заперечуватиме проти вашої допомоги. До того ж, все розкрилося...

— Заждіть. Перш ніж продовжимо, дайте відповідь на таке...

Цієї миті знадвору лунає приглушене: "Точно! Стріляй!" Далі — клацання воротів і одночасний постріл двох арбалетів. Месер Оберто надто пізно розуміє, що сам зробив із себе мішень, коли від дверей вийшов на середину кімнати; а крик сервана, певно, почули-таки...

Думки ці проносяться в Фантиновій голові наче миші, що втікають від ос, хвостиками лоскочуть зсередини череп: "Усе! — пищать. — Пропали!"

Месер Оберто — маг-слідець, майстер своєї справи! — надламаною ляльку падає на підлогу; під ним хрустять скалки віконного скла.

Лезо Монети, зірвавши з обличчя маску, мчить до месера, щоб допомогти, зупинити кров, хоч щось зробити!..

Хникає розгублений Малімор, відчайдушно лається синьйор Бенедетто.

А Фантин, затискаючи рану магуса неслухняними руками, думає невлад: "От, казав я йому... казав же!.."

Розділ четвертий

Розмови про трунки, закони і страти — та, до речі, і сама страта

Нехай би зважитись ніхто не міг

Чи суд, чи лік вершити з зиску

й збитку,

Аж поки ниви впорати не встиг.

Узимку бачив я задублу вітку,

Колючий терен, гострий блиск

шабель, —

І враз троянда розгорнула квітку.

Я бачив, як розкішний корабель,

Моря пропливши й океани, гине,

Уже діставшись бажаних земель.

Не мисліть, донно Берто й сер

Мартіне,

Що, дивлячись — цей щедрий,

інший — тать,

Ви з Богом дивитеся на єдине, —

Той може впасти, другий може встать.

Данте. Божественна комедія

1

Біль у плечі здається нестерпним. І перша ж думка: "Як рука? Що з пальцями, чи не втратили вправності?"

Ні, це не злодюжка-"віллан" напівживий валяється у чужому ліжку — це найталановитіший слідець, який безглуздо, по-хлопчачому підставився під арбалетний постріл. Захопився надиманням щік та викладом власних теорій — от і маєш! А щодо руки тривожиться — ну, є такий гріх, працює інколи з олівцем і папером; трапляється, це й у справі допомагає: показати свідкові портрет підозрюваного, місце злочину замалювати.

До речі, про місце. Судячи з яскраво-червоного балдахіна, розшитого золотими нитками, судячи з розкішного ліжка, з подушок, якими магус

дбайливо обкладений зусебіч, судячи з відсунутої вбік запони з кроликами і перехрещеними шпагами, зі стін, де ці ж таки кролики і шпаги присутні мало не на кожному килимі... словом, судячи з усього, перебуває Оберто не десь, а на віллі синьйора Леандро. А це — пр-рокляття! — найгірший з усіх можливих варіантів! Якщо магуса бачили слуги — все, про incognito можна забути!

— Очуняв! — противно пищить над вухом тоненький голосок. — Синьйоре Бенедетто, він прийшов до тями, чуєте!

— Я мертвий, але не глухий, — суворо відповідає привид. — Ну, юначе, — (це уже до Оберто), — наробили ви переполоху! Як почуваєтеся?

— Могло бути гірше. — Почувається він не дуже. Кепсько, що біль угніздився не тільки у плечі, а, виявляється, в усій руці. І якісь майстри так перев’язали — ворухнутись неможливо!

— Випийте-но ліки, — говорить синьйор Бенедетто, а Малімор за його знаком підносить магусу келих із паруючим напоєм, що пахне не надто приємно.

— Що це?

— Лікувальний відвар, пийте, не бійтеся. Ви втратили надто багато крові. Зазвичай кровопускання йде на користь, але це не ваш випадок, — привид сумно усміхається власному жарту. — Пийте, месере. Чи боїтеся, що ми вирішили вас отруїти? Маліморе, відсьорбни-но!

Той із готовністю робить кілька малесеньких ковтків.

— Давайте, — Оберто п’є, губи слухаються його погано, язик теж, але серван терплячий і турботливий. Нарешті келих спорожнів, Малімор

ставить його на столик поряд із ліжком і перевертає пісочний годинник, який стоїть там само.

"Цікаво, коли я отямився, пісок у ньому ще сипався?" — чомусь це питання здається магусу вкрай важливим, але відповіді він не знає, не пам’ятає.

Замість цього запитує:

— Чи довго я пролежав непритомним?

— Лише кілька годин. Леандро звелів перенести вас у кімнату для гостей і хотів послати за лікарем, але я заборонив.

— Звучить зловісно. Отже, якщо правильно розумію, про мене знає не так багато людей.

— Я вирішив, що ви зможете зайнятися пошуком перснів більш успішно, якщо всі, як і раніше, будуть упевнені, що магус із Ромми туди ж і відбув.

— Не запитую, як вам вдалося переконати свого нащадка...

— Леандро? — пирхає синьйор Бенедетто. — А ви гадаєте, в теперішньому становищі у нього є вибір? І потім, зізнаюся вам, коли стаєш нематеріальним, мимоволі вдосконалюєш майстерність риторики: інколи тільки словами і вдається вплинути на вас, живих. Логіка, сила переконання, проникнення у таємниці людського характеру... Ну, ви розумієте.

— Віддаю належне вашому таланту, — цілком серйозно каже Оберто. — Але якщо ви зробили перший крок, мабуть, продумали і наступні. Залишатися на віллі мені не можна...

— Саме так. Проте, месере, ви зараз не в тому стані, аби піти звідси на своїх двох. І вам потрібне лікування, хоча б огляд людиною, яка знається на цілительстві. Тут, чесно кажучи, мені складно щось порадити: ви ж розумієте, ми, привиди, прив’язані до місця нашого поховання. Тому я погано орієнтуюся в сучасному Альяссо.

— Гадаю, в цьому нам допоможе мій юний друг. Де він, до речі?

Синьйор Бенедетто покашлює в кулак і, набурмосившись, кидає погляд на столик поряд із ліжком. Окрім келиха і пісочного годинника, на ньому лежать всілякі дрібні речі, які були в Оберто з собою.

Зокрема — альбомчик, де магус має звичку робити подорожні замальовки. Альбомчик розгорнутий на одному з останніх розворотів, там — портрет юнака, причому це явно ескіз із картини: помітні навіть контури рамки і частина стіни, на якій ця картина висіла. Стіни з килимом. А на килимі вишивка: блищать перехрещені шпаги і стоять, звівшись на задні лапи подібно до геральдичних левів, кролики.

— У вас дуже влучне око і точна рука, — ніби між іншим зронює синьйор Бенедетто. — Були, оскільки тепер, після поранення… хто може щось стверджувати напевне? У наш непевний час…

Оберто не до сміху, але він регоче:

— Чи не погрожуєте ви, люб’язний Цинікуллі?

— Як вам таке могло спасти на думку, месере?! Я тільки хочу сказати, що існують можливості… різні можливості, якщо ви розумієте, про що я. До речі, чи не відкриєте таємницю: як ви збираєтеся вчинити з історією зі зникненням перснів?

— Іще не вирішив. Може, порадите щось? Як людина з великим досвідом?

Синьйор Бенедетто киває і вмощується поряд із ліжком, у вкрите пухнастим килимом крісло (звичайно, жодна ворсинка килима під ним не прогинається). В очах привида — рішучість і дещо іще, що магусу дуже не подобається.

— Маліморе, залиш нас. — І тільки коли малий виходить із кімнати, синьйор Бенедетто починає "радити". — Грубо кажучи, месере, у вас є два виходи. Ви можете повернутися в Ромму і скласти звіт про те, що сталося, після чого, гадаю, справу буде закрито. Фактично, мій непутящий нащадок здійснив лише один злочин: вчинив тиск на Раду Знатних, аби ті розпорядилися посилити патрулювання вулиць. Погодьтеся, не бозна-що, до того ж, це аж ніяк не ваша парафія. А зникнення родових перснів — справа суто особиста, вона стосується тільки нашої сім’ї, офіційно заяву про неї ми відкликали, складу злочину немає, немає свідків, немає узагалі нічого протизаконного. Власне, ви уже не маєте права займатися цією справою.

— Мабуть, мені дійсно варто було б забути про неї.

Оберто використав "варто було б" не випадково. Навіть лежачи в ліжку, підстрелений і сповитий начебто з благородною метою "якнайшвидшого одужання", Оберто залишається магусом. "Логіка, сила переконання, проникнення у таємниці людського характеру?" Гаразд, пограємо за цими правилами.

Магус пробує непомітно перевірити, наскільки тісно зв’язані руки — на жаль, сповивали на совість, застосувати магію Оберто не зможе.

— На вашому місці я не поспішав би з висновками, — продовжує синьйор Бенедетто. — Пам’ятаєте? — є два виходи.

— І другий?..

— Другий полягає в наступному. З допомогою друзів ви потаємно залишите віллу, видужаєте і продовжите пошуки перснів. Я обіцяю, що будь-хто з тутешніх житців, кого ви тільки захочете допитати, не відмовчуватиметься й розкаже все, що знає. Якщо ж ви знайдете наші родові коштовності… — синьйор Бенедетто витримує театральну паузу, підкріпивши її до нудотності "щирою" посмішкою: — Тоді, гадаю, ми потурбуємося про те, щоб справедливість узяла гору. Адже я знаю, месере, наскільки це для вас важливо: аби винні одержали по заслузі, а потерпілі — хоч якесь compensatio.

— І все-таки я схиляюся до першого шляху: він більше відповідає тому, що вимагають від мене закон і обов’язок.

— Але він і небезпечніший, — скрадливо каже синьйор Бенедетто. — На цьому шляху, месере, на вас може чигати що завгодно: дорожні розбійники, отруєне вино, навіть, дозволю собі припустити, смерть від рани, завданої невдачливим стражником, який натомість чесно виконував свій обов’язок і діяв за законом! Так-так, уявляєте, якою безглуздою випадковістю стала б ваша смерть прямо тут, на віллі Цинікуллі!

— А ви гравець, синьйоре Бенедетто!

— Це комплімент чи образа? Утім, месере, я справді гравець — був ним іще замолоду, коли починав купцем (і, за сумісництвом, таємним агентом Альяссо). Гра, знаєте, напрочуд розвиває витримку і вельми наочно показує, наскільки швидкоплинне і непостійне людське життя. Успіх в ньому — випадково здані козирні карти. Ще вночі я гадав, що вони у вас на руках, усі до одної. А меткий стражник перетасував колоду — і от ми помінялися ролями.

— Усе-таки не остаточно. Деякі козирі залишилися у мене, чи не так?

— Ну звичайно, звичайно. Інакше — хіба ми б зараз розмовляли з вами? Тільки якби хтось подбав викликати вас сюди як привида.

— Персні, так? Ви хочете їх повернути.

Бенедетто Цинікуллі схиляється над ліжком, нематеріальне обличчя його нависає над магусом; очі блищать шалено і люто.

— А ви б, месере, не хотіли? Не знаю, чи зрозумієте ви, безрідний, ті почуття, які переповнювали мене, засновника найзнатнішого роду, коли я дізнався, що наша сімейна реліквія передана — "згідно з традицією"! ха! — до рук невідь-кого! Я не збираюся із цим миритися. Поки живий... точніше, поки існую (і — отже — мислю), я зроблю все можливе, аби повернути персні. Не відступаючи від традиції. Та, якщо завгодно, я готовий... багато на що, месере. Але ганьби треба уникнути будь-якою ціною. Якщо до справи долучитеся ви, можливо, обійдеться без зайвих жертв. В іншому разі... — синьйор Бенедетто розводить руками. — Це погано, але традиція є традиція.

— Ви навіть ладні будете вбити б астарда, — констатує магус.

— Зрозумійте, месере, традиція передавати персні наймолодшим нащадкам роду Цинікуллі по чоловічій лінії виникла не заради того, щоб плодити бастардів. За кілька десятків років — відтоді, як я спочив, і до мого воскресіння — не надто вибагливі нащадки роду переінакшили традицію по-своєму і почали роздавати персні всім підряд, щойно примудрялися наплодити достатню кількість виродків. Знову опинившись на цьому світі, я подбав про те, щоб повернути персні у сім’ю — і на це згаяв майже тридцять років! Так, я був обмежений у пересуванні та діяв за допомогою інших людей... і не тільки людей, як ви переконалися. А тепер усі мої старання обернулися нічим: традиція, яка мала загнуздувати плотську нестриманість і невибагливість моїх нащадків, ні до чого не призвела!

— Так часто буває, — дипломатично повідомляє Оберто.

— Облиште пусті філософствування! Цю справу можна завершити лише двома шляхами. Персні повернуться сюди, якщо бастард помре або якщо всі претензії на приналежність його до роду Цинікуллі будуть зняті.

— Або вони не повернуться на віллу. Третій шлях, ви про нього подумали?

— Рано чи пізно, так чи інакше — але повернуться. Це лише питання часу, повірте, я знаю, про що кажу.

— А я вам потрібний, щоб зберегти час?

— Месере, прошу, не ставтеся до моєї пропозиції так упереджено! Хіба ви не зацікавлені в тому, аби законності було дотримано? Між іншим, бастард за законом не є нащадком — ніде: ні в нас, ні у Фьйоренці, ні у Веннеції, ні у франків — ніде!

— І тому ви пропонуєте мені знайти і покарати.

— Не покарати! Лише розв’язати вузол, зав’язаний невдалим збігом обставин. Причому розв’язати мирно, з очевидною вигодою для всіх зацікавлених сторін.

— Але ви забуваєте, що хочете доручити пошук перснів і встановлення справедливості такому ж вилупку і бастарду.

— Ви, месере, інша річ, — анітрохи не знітившись, мовить синьйор Бенедетто. — То що скажете?

— А не боїтеся, шановний Цинікуллі, що я обдурю вас? Ви мене відпустите, а я не виконаю обіцяне?

— Клятви, месере, вистачить. — І він скоса поглядає на пісочний годинник. — Вирішуйте, месере!

— Що ж тут вирішувати... — у голові в Оберто наче все змішалося. Під час розмови кілька разів йому здавалося, що він слабне, голос привида лунав дедалі тихіше — і от зараз це повторюється. Тепер навіть якби магусу розв’язали руки, він навряд чи зміг би щось зробити.

Оберто хоче вимовити "присягаюся", але язик зненацька стає свинцевим і давить на зуби так, що ворухнути ним неймовірно складно, а кивнути головою, просто кивнути! — тим паче: у потилиці і біля скронь наче прорізалися вулканчики болю. Нестерпно думать, кожна думка спричиняє страждання, що тут говорити про тілесні порухи!

— Вирішуйте, месере! Просто кивніть, просто примружте повіки на знак згоди. Та хутчій! — І, обернувшись до дверей: — Маліморе, де ти?! Поквапся!

Синьйор Бенедетто підхоплюється з крісла і насувається своїм одутлим обличчям впритул до Обертового:

— То "так" чи "ні"?

Дивитись на нього магус не здатен, очі заплющуються самі собою.

— Маліморе! — гримить бас. — Дай йому протиотрутне, та не зволікай, чуєш! Ще не вистачало, щоб!..

Далі — темрява, забуття.

І чомусь нестерпно, жалісно виють собаки.

2

Крізь порожнечу, крізь ніщо, крізь прірви простору й часу — жіночий голос:

Спи-засинай, мій маленький,

спи-засинай, моя доле,

доле моя ти єдина,

радість моя ти єдина.

Ти уві сні посміхнися,

ти уві сні — розправ крила,

ти — янголятком у небо,

мчи у бездоннеє небо.

З неба землі не побачиш,

з неба біди не побачиш,

бачиш ти тільки у вікнах,

вогники-долі у вікнах.

Ними засіяна земля,

ними — мов небо — зірками.

Зірка одна — бачиш? — сяє,

в темряві, в чорній — та сяє!

Сяяти буду, дитино,

сяяти буду для тебе —

тебе, моє янголятко,

доле моя, моя радість...

3

— Дозвольте, пане?

— Заходь, Маріє. Воду постав на столик, їжу також. — Голос Фантина на мить стає тихшим, він і так ледве чутний, а тут зовсім не розібрати — якесь запитливе мурмотіння, не голос. Пропонує їй гроші, чи що? Судячи з металевого дзенькання, взяла. Ну, Бог із ними обома, тільки б у кімнаті не почали грать у звіра з двома спинами, а то не заснеш під рипи та зітхання! А спати...

А спати і не хочеться.

Ляскають двері: Марія пішла, Оберто не встиг її роздивитись, оскільки лежить до входу потилицею. "І це обнадіює, — думає він із легкою усмішкою. — Був би геть поганий, поклали б навпаки, ногами до дверей, щоб легше потім виносити".

— Де?.. — і не договоривши, він пригадує все, аж до скаженого крику синьйора Бенедетто ("Вирішуйте, месере! Швидше!..") і собачого виття.

Лишень смаку протиотрути не може згадати, як не намагається.

— Ну нарешті! — вигукує Фантин. — Я вже гадав, месере, синьйор Бенедетто помилився.

"Де в чому він справді помилився". Але говорить Оберто інше:

— Де ми?

Він уже зрозумів: не в покоях родини Цинікуллі. Навіть якщо припустити, що на віллі десь є кімната з такою облізлою стелею і поточеними часом стінами, все одно гамору, кухонним запахам, звукам із вулиці там взятися нема звідки.

А от і Фантин підходить, із тацею в руках. На таці — паруючий запашний бульйон. "Віллан" сідає поряд із ліжком і явно збирається годувати Оберто з ложечки, наче немовля. Незабаром з’ясовується, що це ні до чого, магус за останній час (до речі, а скільки саме часу минуло?!) видужав — не так, щоб застосовувати сильні закляття на зразок inflammari, але достатньо, щоб харчуватися самостійно. Фантин, залишившись бездіяльним, пересмикує плечима і починає розповідати, що ж сталося з ним і Оберто на віллі.

Розповідь його сповнена темних місць (або, якщо завгодно, білих плям) — не через бажання Фантина про щось змовчати, а з більш прозаїчної причини. Після того, як охоронець підстрелив магуса, до бібліотеки увірвалися люди синьйора Леандро, зв’язали "віллана" й потягли в якийсь прикомірок, де і протримали досить довго, у темряві, серед павутинного клоччя, у сусідстві з наглючими пацючищами. Пацючищі лоскотали Фантина вологими вусами, шаруділи й узагалі

поводилися вкрай зухвало. Він, звісно, намагався звільнитися (а хто б на його місці смиренно чекав милості фортуни?!) — але, на жаль, полонителі добре знали свою справу, та через якийсь час, до речі, і навідали Фантина в його в’язниці, звеліли поводитися сумирно і потягли назад на другий поверх, тільки вже не до бібліотеки, а в одну із сусідніх кімнат. Там на полоненого чекав синьйор Бенедетто, який і пояснив — коротко — ситуацію: розутаємничувати месера магуса не можна, а тому треба знайти йому, хворому, годящий притулок не на віллі, а десь у місті. Чи зможе Фантин допомогти? Аякже, відповів той, знайде, якраз є на прикметі один такий.

З допомогою служників (тих самих, котрі нещодавно в’язали і поневолювали Фантина в прикомірку) безтямного Оберто переправили у згадане місце, навіть приставили на якийсь час Малімора — чи то наглядачем, чи то помічником, чи тим та іншим водночас. Фантин його терпів-терпів, а потім, знаєте, кілька разів образив ненавмисне: кип’ятком бризнув, на ногу наступив, те, се — серван і вшився, весь із себе ображена доброчинність маленького зросту. Правду сказать, він Фантинові ще тоді, у бібліотеці, не сподобався: от навіщо вищати, га?..

Ну от, виходить, Малімор забрався геть, синьйор Бенедетто відтоді посилає його раз на добу навідатися, про здоров’я месерове розпитать, а решту часу — біля хворого Фантин. І не даремно: хоч і калатав тоді гримо у дзвін, та, певне, помилився! І собаки, що кілька ночей вили, аж Рубер стомився їх палицею пригощать — теж позатикали пельки; певна, значить, прикмета. А головне — он ви як, месере, на супчик накинулися, аж замилуватися можна, бачила б вас моя матуся-покійниця... га? та ні, це я не у прямому значенні, вона не відроджена, звідки, ніколи у мене таких грошей не буде, знову ж, навіть якщо і накра... назбираю, неодмінно ж ресурдженти□ поцікавляться, звідки, мовляв? Та й, знаєте, матуся моя була вдачі суворої, тому... ну, я би подумав, перш ніж... Це знатним панам годиться предків оживлять, а проста людина і без таких зайвостей обійдеться. Що? Татусь? Ні-і, татка я не бачив ніколи, його в якійсь п’яній бійці зарізали, він вантажником був у порту чи щось таке. Достеменно не знаю, матінка не любила розповідати. Мабуть, випивав і

бив її, самі знаєте, норови в "схлялого народу" дикі. Адже чому я у "віллани" подався? — таку-сяку, а все-таки честь маємо, традиції, гідність. І тут не суттєво, хто ти за походженням, тут, месере, інше цінується. Чого своїми силами, розумом доможешся — те твоє.

— Є й інші шляхи, — обережно мовить Оберто, відсовуючи спорожнілу миску. — Тим паче в такому місті, як Альяссо.

— Без грошей, без знайомств, без батька і матері? — в голосі Фантина сарказм лунає вкрай

зухвало, майже з викликом. — Месере, я припускаю, що ви краще за мене знаєте закони Республіки. Але я, мабуть, краще за вас розбираюся у житті.

— Допоможи-но мені. — Оберто повільно, намагаючись не робити різких рухів, відкидає ковдру й сідає на ліжку. — Ти пам’ятаєш, що говорив синьйор Бенедетто?.. Ет, дійсно, тебе ж тоді не було у кімнаті! Утім, не суттєво, якщо не віриш мені — запитаєш принагідно в синьйора Аральдо. Кожен із них починав звичайним купцем і здобув титул за заслуги перед Республікою.

— Я не можу розпочати звичайним купцем, месере, — уїдливо завважує "віллан". — І давайте облишимо цю розмову. Ви прийшли в Альяссо не для того, щоб перевиховувати таких, як я, чи не так? — Він, відвернувшись, наводить порядок на столику, надміру гучно брязкає ложками, мисками, переставляє невеличкий пісочний годинник, зсовує речі, які раніше лежали в кишенях Оберто, зокрема — й альбомчик. — І, між іншим, — додає, — я тут теж не для того, щоб приглядати за всякими там законниками, навіть якщо вони — магуси! Якби ви мене тоді не змусили... Та все одно, я обіцяв допомогти вам, а не вислуховувати... бозна-що!

— Проте ми ще повернемося до цієї розмови. Іншим разом. А тепер... — Оберто пробує звестися на ноги — і йому вдається! — Скажи, коли повинен прийти Малімор?

— Сьогодні вже був, — бурмоче Фантин. — Тепер — завтра, не раніше опівдня. ...Месере, можна спитати? Я зрозумів так, месере, що вас отруїли, а потім дали протиотруту, правильно?

— Чому ти так вирішив?

— Ну, я ж не бовдур! Здогадався. Синьйор Бенедетто — він надто вже себе вище за інших підносить, гадає, що довкруж одні телепні глухі. І Малімор обмовився якось...

Оберто киває:

— Ти все правильно зрозумів. Мені дійсно спершу підсунули отруту, а затим — протиотруту.

— Ви так спокійно про це кажете! І коли ми на віллу йшли, я ж помітив, ви зовсім не хвилювалися. Як вам вдається? Я от, якщо на "промисел" іду, завжди трохи нервуюся.

— У тому й різниця. Для тебе це "промисел", ти знаєш, що йдеш проти людей, проти законів людських і Божих. Через те боїшся бути спійманим. А для мене це лише робота.

— Знову повчаєте, месере?

— Глянь на мене.

— Це ще навіщо? — Фантин продовжує безцільно пересувати речі на столі. — Поглядом зачарувати хочете?

— Я хочу, аби ти повернувся до мене обличчям. Чи це тебе лякає більше, ніж спроба потрапити до вілли подести?

— Месере, чи не можна простіше? Ви ж не в академії якихось там мистецтв викладаєте.

— Простіше? Ось, скажімо, звідки ти знаєш, що, не затримавши подих, пірнати в воду небезпечно?

— Та в дитинстві одного разу... перевірив.

— А, приміром, не перевіряв, що... ну, що пити киплячу смолу не варто?

— Та ні до чого ж. Це яким cretino треба бути!..

— А коли вирішуєш, що на сніданок обрати?

— У гаманець заглядаю. Він найправильнішу підказку дає.

— А коли вирішував, що треба допомогти матусі по господарству?

— Я ж, месере, не поміж звірів зростав, серед людей. Як належить поводитися — знаю, навчений.

— А чому думаєш, що навчений правильно? Інших, наприклад, по-іншому вчили вчиняти.

— А Святе Писання навіщо?! Хто по ньому не живе, хіба може... — Він раптом щось розуміє і замовкає. Довго дивиться у підлогу, розгублено хитаючи головою, нарешті переводить погляд на магуса. — Он ви до чого вели, месере! Про заповідь не згадаю яку — про "не вкради" нагадати вирішили? Я ж кажу: проповідь!

— То віриш у Святе Писання і так зневажливо говориш про проповіді? — Оберто не приховує іронії. — Але і до Святого Писання, схоже, у тебе зовсім не канонічне ставлення?

— Хочете в єретики записати?

— Хочу на твоє запитання відповісти. Простіше, як і просив. Коли ти вирішуєш, як діяти в ситуації звичайній, ти спираєшся на знання, правила, закони, закладені в тебе з дитинства батьками, узагалі людьми, які тебе оточували. Але хіба знав ти хоч щось про Святе Писання, коли вперше вдихнув повітря? Ні — проте тоді тебе по життю вела твоя душа. Уже тоді закони Божі були вкладені в тебе.

— Оввa! — не витримує Фантин. — Прямо як по-писаному торочите.

Магус усміхається, ледь поблажливо, але приязно:

— Ти не перший, кому доводиться пояснювати, що до чого, і доводити правоту нашого ордену.

— Першим були ви? — простодушно уточнює "віллан". — Ви вже даруйте, месере, але схожі ви зараз на проповідника. Причому на такого, котрий сам не впевнений у тому, в чому переконує інших. Що людина від народження наділена душею, відомо кожному. Зі Святого Писання, коли вам захочеться про це запитать. А що у житті дотримуватися Його заповідей не завжди і не всім вдається — гадаю, ви самі про це знаєте.

— А чому, як гадаєш?

— Грішні ми за природою своєю. Та й світ не досконалий, оскільки споганений Сатаною. Тут би хоч половину заповідей не порушити!

— А закони людські — не Божі? Навіщо вони, по-твоєму, потрібні?

— Гадаю, аби примирити природу людську, грішну, з душею її. І з заповідями, мабуть. Хоча вам, — додає після паузи, — все ж таки видніше, ви вчений.

— Та ні, ти правильно сказав: щоб примирити в нас дві природи: небесну і земну. Але коли ти наважуєшся порушити заповіді й земні закони, чим ти керуєшся?

Фантин червоніє.

— Хочете, месере, мене образити, от чим керуєтеся зараз ви! Тільки не вийде! До ладу говорите, красиво, правильно. А нігтем ваші слова колупни — фарба облущиться! Чи закон, скажіть, для одних один, для інших — інший? Чи сперечатиметеся, що нині, як і колись: якщо в тебе є гроші і влада, можеш закони земні зневажать. От і доводиться іншим, хто бідніший і слабший, пристосовуватися. Тут не до земних законів, часом — і не до заповідей! — майже кричить Фантин. — Від суду мирського тікаємо, перед судом небесним намагаємося гріхи відмолити, вимолити бодай відстрочку, хоча б надію на помилування. А ваша братова так полюбляє відбирати навіть її!

— Мені дивно це чути. З усіх можливих шляхів, що лежали перед тобою, ти обрав той, який поставив тебе супроти законів Божих і людських. Бо він видався найлегшим! Але хіба Господь обіцяв, що путь до Нього — саме така?

— Ваша, само собою, тернистіше, месере! — насмішкувато відповідає Фантин.

— Я живу згідно із законами. Більше того, я служу їм — а отже, служу Господу і людям. Ти питав, чому я не перелякався тоді. Відповідь проста: це моя робота. Хіба хвилюється швець, коли шиє чоботи? Чи веннеційський склодув, виготовляючи чергову вазу, нервується більше, ніж робив би це будь-який інший майстер?

— Ну-у, якщо він справжній митець...

— Я не про митців. У тих робота творча, а у мене — ремісничa. Я не створюю нічого нового, лише займаюся пошуком тих, хто порушує закони. Виконую свій обов’язок, як можу і вмію. Я — у злагоді із законами і небесними, і земними. Тому надміру не тремчу перед небезпекою: знаю, що правота за мною і закон на моєму боці.

— Кажу ж, терниста у вас путь! Але я б оце поглянув на вас, месере, якби доля по-іншому вами розпорядилася. Простіше простого про законність розумувать, коли черево набите і гаманець повний! От ви мені за послугу мою, як домовлялись, заплатите, тоді і я, може, розмову таку підтримаю на рівних. ...Тільки, месере, ви на Цинікуллі не дуже розраховуйте, ага. В них потреба у вас відпала, вже даруйте, що відразу не сказав, якось до слова не спадало.

— Знайшлися персні?

— Еге ж! І не тільки персні, а й злодії! І знаєте...

Він не встигає договорити — з вулиці чути людський гомін, слів ще не розібрати, але ясно, що люди вкрай схвильовані. Фантин виглядає у вікно і б’є себе долонею по лобі:

— Забув! їх же сьогодні якраз страчують. За годину, на площі Акацій.

— "Їх"? Кого "їх"?! Утім, не суттєво. Мені треба бути на страті, неодмінно. Допоможи!

— Куди, месере?! Ви і на ногах ледве тримаєтеся!

— Знайди якийсь візок, найми, я заплачу.

Фантин розпачливо дивиться на магуса, вирішуючи, наскільки той непохитний у своєму рішенні, нарешті махає рукою й збігає униз, запитати в Ходяги про візок. Це потім, по дорозі на площу, "віллан" розповість Оберто у подробицях про те, як спіймали крадіїв. Ото, запально вигукуватиме, історія! Якби тоді їхня "Цирцея" на мілину не сіла — і це, зауважте, в бухті, де всі шляхи-доріженьки, маршрути себто, вивчені від і до, де сісти на мілину — ну, все одно, Що в калюжі затонуть: чи у дим п’яним треба бути, чи зовсім не при собі!.. А вони, здається, цілком нормальні, дорослі чолов’яги — ну, ці, з "Цирцеї". Так от, кажу, якби галера їхня на мілину не сіла, так і попливли б персні бозна-куди. Тоді вже і ви, месере, не знайшли би, і ніхто не знайшов. А тут випадковість, збіг обставин, гримаса фортуни: змушені були залишитися, опинилися на мілині — і в прямому, і в переносному значенні — й вирішили здобич збути, щоб хоч якусь монету за неї отримать. Бовдури! От ювелір, до якого "цирцеївці" звернулися, — той бовдуром не був, хоча по секрету скажу вам, сам, буває, скуповує всяке-різне, ага, але ж тут зовсім особливий випадок, він і звернувся (як чесний городянин!), до кого слід у таких випадках звертатись. А шкіпера відправив погуляти годинку, мовляв, поки гроші роздобуде — і уже коли повернувся, той потрапив якраз у засідку, а там і решту знайшли, за ними спостереження встановили — і виявилося, між іншим, що у боцмана, кока і ще в одного матроса є якраз по персню. Та ще в шкіпера були. Словом, туди-сюди, слово за слово (в катівні хто балакучим не стає?) — зізналися, голубки, у всьому. А потім уже і "Цирцею" їхню в доці уважніше оглянули і виявили, — уявіть! — що морячки не тільки перевезенням оселедця промишляли! ...Ні, не корсарством, гірше, месере; корсарство — все ж таки благородна професія, хоч і, по-вашому, не зовсім законна. Але торгувати людьми, живими людьми!.. Це, скажу я вам, справило враження! Поки ви лежали безтямний, відбувся суд, зазвичай вони у нас до-о-овго тягнуться, але цього разу, певно, отримали наказ, щоб без зволікань. Знову ж, справа прозора, і немовляті очевидна, які тут можуть бути думки? — повісити найганебнішим чином, без ешафоту, як підлих собацюг (хотіли і без причастя, та фра Дженерозо став на заваді, сказав, занадто це, не по-християнськи і не по-людськи). А я, як почув, так і змертвів весь: ну,

думаю, плакала моя винагорода. Якщо родина Цинікуллі не потребуватиме вашої допомоги, значить, і ви мені багато не заплатите. Хотів, зізнаюсь, втекти, але сторожа ця в будинку навпроти... потім іще про портрети свої дізнався — куди вже, думаю, тут, думаю, одна надія на вас, що оклигаєте і зобидить не дасте. А ви, щойно очуняли, взялися повчати, тільки душу роз’ятрили, гай-гай! Тепер сам ледве живий, а на колимазі цій трясетеся — що ви, невже страт не бачили?! Га? Та ні, які хлопчики, на "Цирцеї" наймолодший — років на три старший за мене, не менше. Не збагну я, до чого такі запитання задаєте. Ні-ні, запитуйте, якщо треба, за розпитування грошей не беруть, хоча я, зізнатися, не проти був би...

Оберто запевнить його тоді, що неодмінно винагородить Фантина і за те, що пішов із ним на віллу, і за клопіт, і за розповідь. І заохочений "віллан", поки вони тягнутимуться на возі до площі Акацій, ще раз підтвердить: так, і після захоплення морячків Малімор навідувався у "Стоптаний чобіт", про здоров’я месера турбувався, от і сьогодні заходив. Так, сторожа змалювалася навпроти "Чобота" одразу, щойно Фантин перебрався туди з безтямним магусом, а ось із малюночками почала проходжатися вже пізніше. Ага, якраз саме тоді, як спіймали душогубів, так і.

...Потім вони добудуться до площі Акацій, де навпроти Палацу Засідань, поряд зі старим, скоцюрбленим деревом вершитиметься правосуддя. Там уже буде не проштовхнутись від зівак; до акації, під товстелезну і міцну гілляку з навішеною на неї петлею, підводитимуть одного за одним моряків "Цирцеї", допомагатимуть зійти хиткою драбинкою (багато хто не буде здатен зробити це самотужки, бо катівні інквізиції — вони, панове, тільки душу виводять на праведну путь, а тіло часто-густо при цьому калічать) — і моряки з тілами, що нагадують стовбур дерева, на якому їх страчують, прийматимуть смерть по-різному: одні мовчки (і не тільки тому, що позбавлені язика; трапляються ж і такі, хто перед вічністю знаходить у собі досі приховану мужність), інші — вимолюючи помилування, хоча самі ж зізнанням своїм підписали собі смертний вирок, пізно відступатися!.. а шкіпер їхній,

нажаханий, смикнеться і тицьне пальцем у натовп, і замичить щось нерозбірливе ("...цьому точно вкоротили язичок!"), і навіть зійшовши драбинкою до чергової петлі (для кожного закидали нову, а потім перерізали, і тіла складали збоку, у страхітливий стос) — навіть просунувши голову у петлю, шкіпер тицятиме пальцем у натовп, де якраз опиняться візок із магусом і Фантином та багато інших із "Чобота", — вказуватиме на них, і мукатиме відчайдушно, і на обличчі шкіпера проступить непідробний жах. Утім, ніяк зі смертю його не пов’язаний, що саме по собі уже дивно і гідне уваги.

Але все це — за годину чи більше, а тепер Оберто стоїть у кімнатці, чекає, поки Фантин перемовиться із господарем "Чобота", — і раптом, наважившись, вириває аркуш зі свого альбомчика, пише кілька слів і, склавши учетверо, кладе під подушку. Затим підводить голову до стелі і виразно велить бозна-кому:

— Передати Маліморy, якомога хутчіш!

Після, повернувшись із площі Акацій (а буде це пізно ввечері), украй втомлений побаченим і пережитим, він щонайперше зазирне під подушку. Там замість залишеного аркуша лежатиме новий, із цифрою "6", підкресленою двічі.

І перстень, на печатці якого — кролики та шпаги.

Розділ п’ятий

Візит Татуся Карло

Несподівана поява Карло, його кийок і насуплені брови нагнали страху на негідників.

Олексій Толстой. Золотий ключик,

або Пригоди Буратіно

1

Від чого люди стомлюються? Від роботи, ясна річ: коли куховарять, коли риболовлею займаються; якщо цілий день на веслах спину гнули, якщо документи якісь важливі читали-писали, у суді засідали, воювали. Ще стомлюються від любощів, якщо від ранку до ночі у ліжку вправлялися, але це втома солодка, приємно-млосна. Ще від думання, не даремно ж кажуть: "голову ламати".

Загалом, багато від чого стомлюються. Але щоб Фантин колись припустив — від сидіння в портових тавернах?!.. Це ж причому не пити-їсти, хоч і не без того, це ж переважно слухати і питання ставити! Здавалося б, що може бути легше? Але от і вечір наближається — і Лезо Монети відчуває себе скоріше мертвим, ніж живим, і з сумом розмірковує про скороспішну свою обіцянку допомогти месерові Оберто.

Правду сказати, не така вже вона скороспішна. І — головне! — Фантин дав її до того, як з’явився дон Карлеоне, а тоді вже... тоді вже... ну, тоді думка самого Фантина мало що важила б.

Він сидить у таверні "Вітер мандрів", упіввуха слухає, про що гомонять за сусідніми столами, і вкотре згадує про ранковий візит дона Карлеоне.

2

Спершу в двері постукав непримітний молодик, дуже схожий на вільного художника, що проїв останні багатіно і тепер підробляє хлопчиком на побігеньках. Було щось таке у його погляді, водночас улесливе і гнівне, немов і гамати кортить, і гордість досі кісткою поперек горла стає. "Вільний художник" у два погляди (швидкий на Фантина, уважніший на магуса) визначив, хто тут хто, і, перехилившись

у незграбному поклоні — здавалося, чути було, як рипить його негнучка гордість, — проголосив: "Дон Карло Карлеоне". Затим ступив убік (до кімнати він так і не зайшов, стояв на порозі; втім, ніхто його і не запрошував) — і поряд, просто зі стінки, зненацька виринув низькорослий привид, зодягнутий цілком по-сучасному.

На світло-блакитний жустокор гостя була накинута пурпурова мантія, опушена горностаєм і застебнута на правому плечі трьома аграфами у вигляді усміхнених зірок. Парчевим черевикам, мабуть, позаздрив би і герцог (якби не знав, що вони нематер’яльні), а вже білі рукавички, прикрашені золотим шиттям і перлами, кинули б у трепет будь-якого модника! Словом, гість вигідно відрізнявся від синьйорів Аральдо і Бенедетто з їхнім витребенькуватим, однак безнадійно застарілим вбранням.

Отже, привид проник до кімнати, статечно вклонився месерові Оберто і трохи менш вишукано — Фантину, після чого сів у крісло біля вікна і перепросив за несподіваний візит. "Утім, шпричинений крайньою необхідністю, інакше я не пошмів би так жапрошто тривожити ваш".

Перш ніж продовжити, здійснимо з тобою, читачу, невеличку подорож у часі і просторі, аби розповісти про те, чого Фантин не знав, а тому не міг і пригадати. Незадовго до того, як молодик, схожий на "вільного і голодного художника", постукав у двері кімнати месера Оберто, до "Стоптаного чобота" ввійшла чудернацька кумпанія із трьох чоловіків. Двоє несли невеличку і непоказну урну; у дверях вони трохи затрималися, позаяк обидва були високими і широкоплечими, і один невдало нахилив урну, яка враз озвалася м’яким шурхотом, мовби там пересипалася земля, навіть щось клацнуло всередині, — ото й усе. Опинившись у загальній залі, широкоплечі вмостилися за окремим столиком, замовили глек вина і, поставивши урну на ослін між собою, сиділи двома бовванами, ледве пригублюючи вино, натомість уважно спостерігали за присутніми, які, завбачивши широкоплечих, намагалися до їхнього столу не підходити, дурних запитань на зразок: "А що це у

вас у горщику?" — не задавати й узагалі в межах видимості не з’являтися.

Третім у кумпанії був якраз згаданий вище молодик, котрий одразу ж вирушив на поклін до магуса. Він працював на рідкісній і почесній посаді Vox larvae, себто "Голоса мертвих". Нинішня його місія в тому і полягала, аби відрекомендувати привид дона Карло Карлеоне, "хрещеного батька" міста Альяссо й узагалі всього західного узбережжя. Широкоплечі ж були кісткоохоронцями дона.

Тут слід дещо пояснити. Як уже зазначалося, привиди обмежені в пересуваннях: вони здатні віддалятися од місця свого поховання тільки на певну відстань. Дона Карло, свого часу повернутого (таємно від Церкви, ясна річ!) до примарного буття в цьому грішному світі, такий розклад не влаштовував. От він і вигадав трюк із урною, де зберігалися його кістки і яку за необхідності приносили в потрібне місце могутні, не позбавлені інтелекту Арнольдо і Сільвестро. Між іншим, це допомагало Татусеві не тільки у вирішенні "сімейних" проблем, але й під час чергових магічних облав; бо якби його тлінні рештки постійно перебували в одному якомусь місці, ресурдженти давно б їх знайшли і повернули Татуся туди, звідки викликав "хрещеного батька" їхній злочинний колега по ремеслу.

Про все це Фантин, ясна річ, не знав, а от про самого Татуся Карло начувся, як і кожний, хто займається в Альяссо протизаконним промислом. Щоправда, особисто з доном Карлеоне він не стикався, але справно платив належну частку його представникам — а ті вже піклувалися, щоб зайвий раз "віллана" ніхто не турбував і щоб вільні добувачі не промишляли на його території. Звичайно, проти законників, особливо законників-магусів, коли тих викликав хтось із постраждалих, Татусь Карло виступати відкрито не ризикував; однак західне узбережжя — велике, а законників мало, тож небезпеку вони являли швидше умоглядну. Загрозливішими завжди були місцеві стражі порядку — а от із ними Татусь Карло домовлятися умів, як ніхто інший. Навчився за довгі роки.

Починав він свій творчий шлях досить своєрідно. Батько Татуся Карло, старий армійський барабанщик, одного разу всерйоз переглянув систему власних життєвих цінностей і дезертирував, прихопивши із собою тамбурин, завдяки якому потім почав заробляти на харч собі і своїй сім’ї. На жаль, заняття, що користувалося чималим попитом на війні, виявилося майже непотрібним у мирному житті. Своєму нащадкові музика-дезертир зміг заповісти лише добряче зношений тамбурин і комірчину, мебльовану ліжком і скринею без кришки. Якийсь час юний Карло намагався заробляти на життя ремеслом батька, але швидко змикитив, що, при всій повазі до батька, той присвятив себе не найприбутковішому промислу в окрузі. Сяк-так заробляючи за день на три хлібні шкоринки, а якщо поталанить — і на цибулину, Карло виношував честолюбні плани підкорення світу взагалі і окремого містечка зокрема. Щоправда, без жодних знайомств і зв’язків на нього чекало одне: до кінця днів своїх вештатись вулицями, викликаючи із тамбурина щось фальшиво-бадьоре, — і так воно було б, якби не випадок.

Його запросив попрацювати закликальником один мандрівний актор, господар театру маріонеток. "Тільки одна вистава! Поквaптесь, поквaптесь!" — знай кричи та нашкварюй мелодію якнайбадьоріше... чи щоб хоча б на погребову не дуже скидалася. Багато розуму не треба — а щербу, дивись, і заробив.

Як більшість подібних акторів, цей возив свої підмостки з собою — у великій критій колимазі (вона ж була йому і домівкою). Коли розпочався спектакль, господар посадив Карло в дальній закуток, налив у миску гаряче вариво, навіть хліба дав. Здавалося б — чого іще? Аж ні, допитливий Карло, поки актор показував виставу, сунув свій довгий ніс у ящик столу і намацав там такого собі ключика. Понишпоривши по кутках, угледів непригляднy шкатулку та й відімкнув: ключик підійшов до замкової шпарини ідеально.

Тільки-но кришка піднялася, зі шкатулки просто в обличчя допитливому парубійку що тільки не полетіло: і клоччя старого одягу, і

ґудзики, і картонні ковпачки в біло-червону смужку, і жменя насіння, і гострий, наче голка, зуб, і навіть (хоча Фантин вважав, що тут легенда трохи прибріхує) — важезний ланцюг із кайданами! Як стільки всього влізло у маленьку шкатулку, Карло не знав; він устиг лише здивуватися — а зі сцени вже долинули перші крики жаху. Маріонетки, якими буцімто керував господар театру, раптом перестали йому підкорятися, вони обривали нитки і кидалися на лялькаря. Глядачі в паніці шугнулися хто куди, побитий господар качався на помості й несамовито волав від болю і люті, а з візка на допомогу побратимам поспішали ті маріонетки, які не були задіяні у виставі.

Пізніше з’ясувалося: господар театру чаклунством і обманом полоняв різних пуерулі і змушував їх, перевтілившись у ляльок або прикинувшись ними, виступати у виставах. А в заповітній шкатулці чаклун тримав заговорені речі, за допомогою яких отримував владу над своїми "акторами". Карло, відкривши шкатулку, звільнив "дрібний народець", — і той не забарився відплатити мучителеві.

Але всупереч поширеним уявленням про пустотливість і невдячність пуерулі, вони віддали належне і своєму визволителю. Уже в буцегарні, куди Карло кинули "до з’ясування обставин", юнака навідав якийсь довгоносий малий — проліз крізь тюремні ґрати, нахабно примостився на підвіконні і писклявим голосом повідомив: "Не переймайся, усе владнається — і незабаром!"

Справді, за півгодини Карло відпустили, вибачившись і — що набагато суттєвіше! — передавши йому в повне і безкоштовне володіння "лялькову" колимагу. Як тому, хто "надав властям посильну допомогу в ловленні злочинного чаклуна".

Щоправда, чаклунову конячку стражі порядку привласнили; Карло якось відкотив своє нове рухоме майно до рідної комірчини та й влігся спати, мовляв, ранок від вечора мудріший.

Уранці його розбудив довгоносий пуеруло: "Вставай — і поквапся!"

Спросоння Карло жбурнув у нього черевиком, але довгоносий не образився. "Дурнику! Невже ти не хочеш заробити трохи грошенят і зажити по-новому?"

"Хіба що продати тебе лялькових справ майстрові!" — промурмотів Карло.

Правду сказати, інших способів розбагатіти він не бачив: стражі порядку не тільки забрали конячку, але й порядком спустошили візок. А без ляльок і декорацій — кому він потрібний? Може, на дрова хтось купить...

"Дурнику! — повторив довгоносий. — Так ти до смерті дубаситимеш у тамбурин за хлібні окрушини!"

І змусив Карло піти до візка, аби уважніше оглянути там усі кутки. На жаль, за ніч у ньому не додалося нічого, крім пилюги; тільки в шафі, під вішалкою валявся старий буквар із малюнками, певно, забутий чи просто не помічений стражниками. Навряд чи (думав Карло) з нього можна мати якийсь зиск.

У цьому він не помилявся. Але отримані за "Буквар" монети (щодо їхньої кількості варіанти легенди різнилися) стали першим кроком Татуся Карло до неймовірного багатства і не гучної, але тривалої слави.

Звичайно, не обійшлося без допомоги пуерулі. "Дрібний народець" буквально взяв юного барабанщика під своє крило. Невдовзі приморськими маршрутами вже вицокував візок із єдиним у своєму роді театром — театром, де пуерулі прикидалися ляльками, що грають на сцені замість живих людей!

У ті часи вистави з маріонетками давно вже перетворилися із виключно релігійних спектаклів на розваги мирські. І хоч Діва Марія, на честь якої були названі ці ляльки, досі з’являлася у традиційних сценках, тепер історії про неї та інших персонажів обидвох Заповітів сусідили на підмостках з історіями із життя звичайних городян, селян і, ясна річ, привидів.

Для "дрібного народця" гра в театрі Карло була розвагою — веселою і захопливою, бо щоразу вони ставили п’єсу ніби заново, відповідно до того, як публіка сприймала виставу. Що ж до самого Карло, то він не збирався все життя залежати від милостей своїх вередливих і, взагалі-то, непостійних благодійників. Та й доля мандрівного ляльковика йому видавалася не набагато кращою за долю барабанщика.

Як і кожний мандрівний артист, він не міг відмовитися од "надзвичайної пропозиції" кількох контрабандистських гуртів, котрим потрібний був кур’єр. Пуерулі не дуже заперечували: людські закони не викликали в них належного пієтету, а стражі порядку вважалися найзручнішим об’єктом для дрібних пустощів.

Але якщо для "дрібного народця" співпраця із контрабандистами була ще однією веселою грою, Карло поставився до неї серйозно. Він багато слухав, інколи ставив запитання і намагався запам’ятати якомога більше про все: про ціни на кришталь і вовну, про маршрути веннеційських нав, про те, чиї полотна і вази нині в моді...

А запам’ятавши, робив висновки і вдавався до перших самостійних кроків. Вирішальною в його долі стала купівля картини — непоказного на перший погляд полотна, яке пилилося на стіні в одного геть збіднілого кондотьєра. Натюрморт зображував кабицю, вогонь у кабиці і казанок, що скипав на вогнем, — і був куплений Карло за кілька гросето, а потім проданий за суму просто-таки нечувану, оскільки належав пензлю модного в ті роки живописця.

Карло розбагатів, але колишніх занять не облишив! Навпаки, придбав невеличкий будиночок в центрі глухого містечка і влаштував перший постійно діючий театр маріонеток. Насправді ж — притулок для "дрібного народця": там могли мешкати ті з них, кого вигнали зі своїх домівок — когось вижили люди, а хтось і сам подався мандрувать по світу і шукати кращої долі.

І звичайно ж, навіть тоді Карло не облишив прибуткову справу, якій навчився у контрабандистів. Колишніх роботодавців він послав чимдалі, рудобородого дона Карлобаса Барбароссу, котрий заправляв місцевим промислом, розорив (причому цілком законним чином!) і зажив собі, горя не відаючи.

До речі, дотримання букви закону стало для Карло головним правилом. "Закони треба шанувати!" — втовкмачував він своїм підлеглим. І додавав: "Закони тим хороші, що писані людьми. Котрим, як відомо, властиво помилятися. Тож і шукайте ті похибки, аби повернути їх собі на користь!"

Сам Карло після того, як придбав театр, не вдався до жодного протизаконного вчинку. Проте магус (не сумнівався Фантин) напевне виявив би в діяннях Татуся чимало сумнівних моментів. Та навіщо?..

Татусь Карло недаремно вважався злодієм у законі — бо по суті своїй був злочинцем, але de jure — ні. Ще за життя він став негласним господарем усього західного узбережжя, а вже після смерті вага Татусевого слова тільки зросла. Дон Карлеоне був одним із найвпливовіших привидів.

І те, що він особисто явився до магуса, говорило багато про що.

З

Пригадавши історію життя Татуся Карло, Фантин добряче перепудився. А раптом став месер Оберто своїми діяннями проти Татусевих задумів? Тоді чекай найгіршого: дон Карлеоне не розбиратиметься, чи допомагав ти магусу примусово, а чи зі щирої прихильності, — покарає швидко, суворо і безжально.

— Вважаю, — продовжував тим часом привид "хрещеного батька", звертаючись до магуса, — ви шамі ждогадуєтешя, що мене шюди привело.

Говорив він спроквола і з неймовірною величністю, яка зовсім не в’язалася з його шепелявістю. Причиною вади була відсутність кількох зубів в урні з кістками дона Карлеоне.

— Ці персні змусили похвилюватися багатьох, — невизначено мовив месер Оберто.

— Я плював на те, що там жа перштні! — Татусь Карло стенув примарними плечима, немов відганяв набридливу муху. — У мене, мешере, блишкучих чачьок виштачає. Але що мене не влаштовує — метушня, яка ждійнялася навколо них. Прачювати неможливо!

— Так мене це якраз влаштовує. Якщо ви не забули, я саме тим і займаюся, що...

— Я не жабув, — поважно мовив Татусь Карло. — Але ви жараж рожшлідуєте шправу про першні, чи не так? Я готовий надати вам вшіляку підтримку — аби нарешті ча шправа завершилашя.

— А хіба вона не?..

— Шамі жнаєте, що ні. Так, морячків повішили і жробили вигляд, що питання жакрите. Але як щодо патрулів, га? Мовчите. Отож-бо й воно, що патрулювання не відмінили, а пошилили! Мене че не влаштовує. І я

ще не маю влади, щоб диктувати твої умови Раді Жнатних. Тому пропоную вам шоюж — тимчашовий, шамо шобою.

— Чого ж ви від мене?..

— Якомога швидше жакрити шправу. Жнайдіть чі кляті першні, угамуйте шиньора Леандро і його далекого предка, нехай в Альяшшо жнову жапанують мир і шпокій.

— А ви?..

— Я допоможу вам у рожшлідуванні. Повірте, я маю...

Месер Оберто вирішив не відмовляти собі в задоволенні й перебив нарешті примарного співрозмовника:

— Не сумніваюся. Повірте, законники... начуті про вас. І ви, схоже, теж дещо про нас знаєте. — Магус замислився на мить, потім клацнув пальцями: — Нехай. Тимчасовий союз? Тоді доведіть готовність до співпраці прямо зараз: розкажіть усе, що знаєте про ювеліра, в якого були знайдені персні. Але перед тим... Фантине, чому б тобі не прогулятися по тавернах? Тримай-но. — Месер Оберто кинув Лезу Монети важкенький мішечок, який при цьому заманливо брязкнув. — Іди, провітрися.

Іншим разом, мабуть, Фантин, уперся б. Ну, тобто, якби іще вчора увечері месер Оберто не попросив йому допомогти, а потім, отримавши згоду (і, зі свого боку, дещо пообіцявши Фантину), не розповів про певні свої міркування щодо "справи".

Міркування були такі.

По-перше, звичайно, Лезо Монети не забув подивуватися, навіщо і кому можуть знадобитися послуги магуса, позаяк персні і грабіжників

знайдено. На що йому була показана записка із цифрою "6" і сам перстень — і пояснено те, що пізніше повторив Татусь Карло: оскільки патрулі не знято, виходить, і питання не вирішене. Це месер Оберто одразу збагнув, а от, у записці, і підтвердження. У страчених сьогодні морячків знайшли тільки сім перснів, із них один — як зразок — прислано месерові. (Фантин не розумів, навіщо тоді було у записці виводити шістку, а не сімку; однак занудствувати не став: їм, освіченим, видніше!)

По-друге, розмотувати цей клубочок слід із різних боків, і не завжди це з руки магусові, відтепер уже безнадійно "засвіченому" — насамперед для "дрібного народця". Без якого тут напевне не обійшлося. До того ж і родина Цинікуллі, хоч і дозволила месеру Оберто полишити їхню віллу, проте хватку свою не послабила й пильно спостерігатиме за магусом (що і підтвердилося швидкою відповіддю на записку).

А от Фантин — особа, яка до справи ніби прямого відношення не має. Усього лиш простачок-дурник, котрого магус використав для своїх потреб, а тепер ховається в нього, рани заліковує. Уваги до Фантина — ніякої, у найгіршому разі — мізерна, для годиться. Та й завдання магус йому придумав таке, щоб зайвих підозр не викликати.

Лезо Монети вислухав і вирішив: так, завдання приємне і нескладне. За той інтерес, що запропоновано магусом, — чом би не попрацювать?

Тому й вийшов покірно, коли месер Оберто захотів віч-на-віч з Татусем Карло перемовитися, — і от Фантин тут, у "Вітрі мандрів", сидить за столиком, п’є вино і упіввуха наслуховує перемови завсідників.

А треба б — у два вуха!

Бо:

— Кажу ж, підозрілі вони якісь були, — втовкмачує своєму співрозмовникові стариган у засмальцьованій куртці. — Мені вони від першого дня, коли зайшли в наш порт, не сподобалися. Поводилися — мов пришиблені чимось: наче собака, коли його хвороба зсередини пожирає, а він знає це, навіть якщо болю не відчуває, і від того скаженіє: то гарчить на власну тінь, то вищить, то раптом у бійку з іншими лізе, а то ляже під парканом і лежить мовчки, тільки очі тужаві. Так і ці: сьогодні гуляють мов чумні, завтра ходять і милостиню роздають усім бідним біля храму. Кажу: казилися. Не жирували відчайдушно — щось їх обтяжувало, роз’їдало зсередини. — Стариган примовкає, щоб відсьорбнути з горня, яке тримає чорними (засмага вперемішу із брудом) пальцями. — І повір, друже, старому Маркові: оте "щось" вони притягли з собою. Тепер, коли їх спіймали на перстеньках, кожен радий горлопанити, мовляв, понаїхало злодіїв звідусіль... А вони ж не були злодіями, ні. У них... от ти сміятимешся...

— Аякже! — із п’яним завзяттям погоджується його співбесідник.

— Ну і йди ти!.. — раптом ображається стариган. Спересердя ляскає горням об стіл, аж бризки навсебіч! Встає, кидає кілька багатіно трактирнику і прошкує геть.

Що залишається Фантину? Правильно, іти за ним.

Мистецтво стеження Лезо Монети засвоїв досконало ще відтоді, коли тільки починав займатися "вілланством". Тепер стало у нагоді: він із виглядом невимушеним, навіть неуважним прямує за стариганом, а той тюпачить, ледве не плутаючись у власних ногах (від винних випарувань, справа відома, ніг стає не дві, а чотири, буває інколи — і до шести збільшується їхня кількість, і тоді, ясна річ, від незвички будь-хто схибить). Приморська вуличка звивиста, стрімчаста, вона спускається до старих причалів непристойно жваво, стариганові її не наздогнать, і він нарешті сідає на бруківку, упівголоса клянучи нелегку долю рибалки, спирається спиною на кам’яну кладку чийогось будинку і затягує: "Де ти, місяцю ясний, де ви, зіроньки красні?" — справді, ніч сьогодні темна,

непроглядна, і навіть досить тверезому Фантину доводиться вдивлятись собі під ноги, щоб не впасти. Утім, зараз він стоїть в тінях на протилежному боці вулиці й чекає, поки підопічний перестане знущатися над тутешніми собаками (он як брешуть! незабаром і господарі прокинуться, як би боки не нам’яли бідасі...), чекає, поки стариган підведеться й піде додому. Говорити з ним на вулиці Фантин не хоче.

Вокальні таланти старигана нарешті діймають тутешній люд. Озброєні хто чим, на вулицю виходять розбуркані альяссці, і співак, здогадавшись по їхніх похмурих фізіях, що ні, належно оцінити його тут не здатні, жваво зводиться на ноги й тюпашить геть. Якийсь час його супроводжує натовп прихильників, вони розмахують дрючками і обіцяють стариганові швидку і сувору розправу, але зрештою з’ясовується, що бігає той — дай Боже юнакам! не наздоженеш! — і, відставши, вони розходяться по домівках додивлятися сни, пестити дружин чи ж із розпачем гнати геть несподівану безсонницю.

Фантин, звичайно, настирливіший, він бачив, у якому завулку сховався стариган, і, дочекавшись, поки вулиця спорожніє, поспішає туди: далеко втекти той не міг, тож...

Удар під коліно, міцний і вправний, валить "віллана" на бруківку, і темна ніч на мить розцвічується цілим сузір’ям зірок-іскор. Діючи по-звірячому швидко, Фантин перекочується ліворуч, уникаючи наступного штурхана, але робить це недостатньо жваво — а ніж, що завмер надто близько від горла, на жаль, менш за все сприяє подальшим різким рухам.

Лезо ножа смердить риб’ячими нутрощами і трохи — злежаною кошачою шерстю. До цього вишуканого букету запахів додається стійкий духан винних випарувань. Духан йде від гнівного лику стирагана, що схилився над Фантином і здається зараз щонайменшою із майбутніх "вілланових" неприємностей.

— Стежимо, — суворо твердить лик. — Винюхуємо. Ну-ну...

Фантин силкується ковтнути, його берлак тикається у лезо ножа, а думки — ті взагалі розбігаються навсебіч, як бешкетливі дітлахи, застукані в чужому садку.

Він бубонить щось про "переплутали, дядьку", мовляв, ні за ким не стежив, просто йшов собі вулицею, а ви тут співати розсілися, хто ж знав, що ті, з дрючками, повибігають, мені ж конче треба в порт, термінове доручення, дочекався, поки відстануть, та й пішов далі, ви тут ну зовсім ні до чого!..

— Брешемо.

Фантин знову ковтає, відчуваючи, як із тонкого порізу на шкірі починає струменіти кров, солона і липка, наче піт. Правиця, яку старий притискає до бруківки своїм кістлявим коліном, болить щонайменше у двох місцях. Усе це, як не дивно, мало схиляє Фантина до щирості. Він починає щось белькотіти про те, що перебрав трохи зайвого і тому...

Іще один стусан, цього разу — по пальцях лівиці, які майже дотягнулися до пряжки на поясі. Точніше, до руків’я прихованого там валлета.

— Даремне, — докірливо мовить стариган. І зітхає так, що Фантин упевнюється: настає повна finita, знайдуть завтра вранці у цьому завулку з перерізаною горлянкою, на тому й завершиться його недовгий життєвий шлях...

— Я щодо тих моряків! — волає Фантин. — Я розповім!..

І він розповідає — звичайно, не все, але багато чого. Достатньо, щоб лезо, яке смердить риб’ячими нутрощами, кошачою шерстю і його кров’ю, лягло за халяву стариганового чобота.

— Дурний. Чому раніше мовчав?

— Тая...

— Підемо. — Стариган чіпко бере його за руку своїми чорнющими пальцями й веде за собою — через лабіринт вузьких провулків, по дахах чиїхось халуп із розбитими просто на них садками, змушує пролізти через дірку в старому паркані ("Так швидше"), вони проминають рибний базар, вночі порожній і схожий на цвинтар, де замість надгробків — прилавки; від базару за ними ув’язалася зграя худющих і зухвалих від голоду кабиздохів, які так і націлюються вхопить перехожих за ноги, тож доводиться стати спиною до спини і, озброївшись дрючками, дати "друзям людини" рішучу відсіч.

До порту вони виходять, коли небо із чорного стає світло-сірим. "Скоро світанок, — каже стариган. — А тоді був пізній вечір, і я повертався додому з уловом. Улов був, взагалі-то, так собі..."

І поки вони пробираються через порт до одного стрімчака (про який буде сказано у належний час), старий розповідає Фантину про те, що бачив тієї ночі.

Розділ шостий

Ювелірна точність

В гаманці у мене випадково був алмаз...

Бенвенуто Челліні. Життя Бенвенуто,

сина маестро Джованні Челліні, флорентійця,

написане ним самим у Флоренції

1

— Шамо шобою! — каже Татусь Карло. — По руках! — усміхається, бо — ну яке "по руках", коли одну зі сторін представляє правид, а другу — жива людина? — Вше буде жроблено!

І будь ласка! — за першим же покликом до кімнати заходить знайомий Обертові молодик субтильної зовнішності, вислуховує веління Татуся, мовчки вклоняється, виходить — і за півгодини в кімнату принесено все необхідне.

Сам Татусь Карло на той час уже залишив магуса, повернувшись у рідну урну. Оберто теж не гаяв часу: на столику розкладені деякі речі з його нехитрого арсеналу: різнобарвні пігулки, приладдя для виготовлення швидкодіючих (і схильних до не менш швидкого псування) еліксирів, фіал із освяченою водою, десяток мініатюрних срібних голочок, гаман, де в семи кишеньках лежать висушені листя, коріння, квітки рослин... Він оглядає все це — так полководець влаштовує огляд військам перед вирішальною битвою із супротивником, чиї сили — переважають, позиції — виграшніші, але ж битись із ним, супостатом, все одно треба, відступати не можна! І отже, вся надія на хитрість, на те, що упевнений у власній перемозі ворог втратить пильність і накоїть помилок.

У випадку з Обертовими наглядачами (людськими і не дуже) першим прорахунком було те, що до магуса допустили Татуся Карло. Подальше — справа техніки, як сказав би геніальний да Вінчі, втім, на даний момент надто малий для цього: коли тобі три місяці від народження, ти переймаєшся тільки мамчиним молоком та мокрими пелюшками, а ще — сонним воркотінням брата-близнюка; уся ж світова мудрість може й зачекати!..

2

Людський поговір приписує магусам численні надприродні здібності: буцім і літати вони вміють, і зменшуватися до розмірів горошини, і бачити крізь стіни... Ясна річ, більшість таких оповідок — пусті вигадки, часто, додамо, не без реального підґрунтя. Хтось щось не так побачив, неправильно зрозумів, домислив своє, переказав кумові, той додав барв й інтриги, ділячись почутим із благовірною, а та...

"Так-так, надів берет-невидимку і вислизнув із замкненої кімнати, уявіть собі!"

А насправді?

Насправді ніяких беретів, звичайно, не було. Перебравши свої скляночки, Оберто поклав їх назад до сумки, і лише уважний спостерігач помітив би, що кількох пляшечок не вистачає. (Розкривати сутність фокуса — невдячна справа, але для найдопитливіших уточнюєм: кілька пляшечок опинилися у потаємних кишенях магусової куртки).

Тепер Оберто лягає в ліжко і хвилин десять лежить із заплющеними очима, дихаючи повільніше, ніж зазвичай. (Гаразд, нудярі, знайте: переглядаючи свій фармацевтичний арсенал, він примудрився сунути за щоку пігулку іржаво-червоного кольору).

Дехто цілком слушно запитає: до чого така конспірація? Навіть якщо за магусом приглядають, яке спостерігачеві діло до пляшечок і пігулок? Та хоч усі проковтни! — навіщо це робити потай?

Але Оберто в усьому віддає перевагу обережності та розсудливості. Він, ясна річ, не здатний поглядом проникати крізь стіни, навіть крізь таку хлипку, дощану та шпаркувату, що ліворуч від дверей. І все-таки за деякими ознаками магус припускає, що саме за нею ховається приставлений до нього шпигун старовинного роду Цинікуллі.

Оберто має рацію наполовину: за ним справді спостерігають — один із "дрібного народця", барабао зі складним іменем, яке ми не називатимемо (все одно у цій історії інші барабао не з’являться). Для зручності він набув своєї улюбленої форми — перетворився на таке собі павутиння чи, швидше, міцелій гриба-перероста, який угніздився між стелею, горищем і в стінних щілинах; на кінці кожного відростка барабао вилупив по примітивному оку й вуху, тож кімната перебуває повністю під його контролем (так він, принаймні, вважає).

Барабао взагалі украй самовпевнені істоти. Завдяки здатності змінювати свою зовнішність (від людини зростом у лікоть до чималого жмута волохатих ниток), барабао можуть проникати куди завгодно, залишатися непоміченими і, в свою чергу, за ким завгодно підглядать. Такі безкарність і вседозволеність, знаєте, псують характер. Пустотливість, властива "дрібному народцю", у барабао набуває хворобливих форм: залізати під ковдру до сплячих або ховатися в нічних горшках, погодьтеся, не зовсім нормально, навіть із урахуванням особливого складу розуму пуерулі.

Спостереження за магусом спершу здалося барабао потішним. Була в нього й інша зацікавленість, синьйор Бенедетто потурбувався; він узагалі багатьох пуерулі взяв у роботу, по-різному насадив на гачки. Барабао, наприклад, — тим же способом, що і чаклун, колись викритий Татусем Карло.

І тому навіть за кілька днів, переконавшись, що насправді ж нічого потішного тут не передбачається, барабао не залишав пост. Він випустив іще кілька ниток до сусідніх кімнат, щоб не нудьгувати, і за Оберто приглядав уже не так пильно. В усякому разі, іржаво-червону пігулку і пляшечки в потаємних кишенях барабао проґавив.

Тепер він бачить, як магус лежить у ліжку і, здається, дрімає. Нічого особливого, нічого, що могло б викликати підозру. Ось Оберто повертається на бік, протяжно зітхає, знову повертається, нарешті встає і, нахилившись, нишпорить рукою під ліжком, певно, в пошуках нічної

вази. Яку забрали і забули повернути (барабао, як ви розумієте, цей факт відзначив особливо і з роздратуванням).

Невдоволено крякнувши, Оберто накидає на плечі плащ і поспіхом виходить із кімнати. Барабао пускає нитку, яка супроводжує магуса впродовж усієї його прогулянки до відхідку — і за ним же повертається назад до кімнати. Ясна річ, нитка тягнеться за Оберто непомітно, прокладаючи собі путь у щілинах між дошками, протискуючись у найдрібніші отвори...

На думку барабао, магус поводиться цілком передбачувано, можна не турбуватись. Набагато цікавіше спостерігати не за ним, а за звабливою служницею, яка щойно зіткнулася з Оберто в коридорі. Ти бач, навіть кошик упустила, а звідти... клубки покотилися врізнобіч! Барабао подумки зітхає: от би хто почав в’язать!.. Він, барабао, не впустив би свого!

Але доводиться відволіктися: Оберто допоміг служниці і прямує до своєї кімнати, де знову лягає на ліжко, тепер обличчям до стіни — і засинає. Схоже, надовго.

Барабао зосереджує свою увагу на служниці, яка зайшла до сусідньої з Оберто кімнати і залишила там кошик. Услід за служницею з’являється така собі пані, вона тільки нещодавно оселилася на заїзжджому дворі і, попоївши після мандрівки, має намір взятися за шиття. Так, це саме те, про що палко мріяв наш барабао вже кілька днів поспіль!

Він випускає одну із ниток, щоб та непомітно вплелася в клубок...

От вони, особливості фізіології! У барабао немає розподілу на чоловічі та жіночі особини, кожен із них, по суті, не "він", а "воно". Але це не означає, що барабао позбавлені плотських утіх! Навпаки, ці

пуерулі — великі любострасники, просто їхній спосіб отримувати насолоду — інший, ніж у людей.

І за іронією долі, найвищу насолоду їм приносять саме люди.

...Паросток, випущений барабао, уже вплівся в клубок, ковзнув по нитці в голку й тепер прямує за сталевим стриженьком, яким керують тоненькі пальчики пані. Те, що ми могли б назвати тулубом барабао — суцільний шерстяний жмут, розташований на горищі, зараз легесенько тремтить від збудження, нитки, що відходять від нього, звиваються, відчуваючи неземну насолоду.

У цьому стані залишимо барабао одного. Погодьтеся, треба ж мати хоч якусь повагу до приватного життя!

3

Але і магус, який зараз мирно спить на ліжку, навряд чи буде нам цікавий. Спогляньмо краще за Сильвестро й Арнольдо — бравими хлопцями, що досі нудяться в нижній залі "Стоптаного чобота". Шкода їх, сіромашних: тяжка доленька в кісткоохоронця. Робота в них нескладна, без пригод, пострілів, погонь на змилених конях й інших, любих серцю читачів, атрибутів. Сиди собі, за урною пильнуй, щоб не розбилася чи не поцупив хтось... хоча, який божевільний на неї зазіхне, побачивши дві оці мармизи?! Не треба бути великим фізіогномістом Бартоломео Кокле, щоб зрозуміти: вишуканих бесід від Сильвестро й Арнольдо не чекай! І взагалі, краще вимітайся звідсіль, іди, куди йшов. І навіть не оглядайся!

От і нудьгують хлопці один із одним та з урною Татуся Карло. Нікчема Раффаель, Vox larvae, — і той примостився за іншим столиком, ніс верне, ніби не з ними в кумпанії прийшов. Угледів пишногруду служницю, прив’язався слідом, ліктем її ліктя торкається, на вушко щось ласкаве муркоче — так і пішли удвох.

Кісткоохоронці перезираються, Арнольдо стенає плечима: нехай іде. Татусь потім, якщо щось, скаже своє вагоме слово. А до того — блуди, "голосочку", блуди.

Махнувши рукою на правила пристойності, вирушимо, читачу, за Раффаелем і його новою подружкою. Ми б, може, і залишили їх наодинці, але бентежить збіг: служниця — саме та, з якою зіткнувся в коридорі Оберто.

Та й маршрут, за яким прямують ці двоє, — незвичайний. Ну що, скажіть, будь ласка, робити двом молодим людям, які щойно познайомилися, у кварталі ювелірів? Якось воно зарано для шлюбних обручок, згодні?

І все-таки "голос" упевнено веде служничку до однієї з ювелірних крамниць, причому, судячи з вивіски й умеблювання, не найбіднішої!..

4

Ви, проникливий читачу, вже здогадалися, в чому справа, чи не так? А от наївний барабао тільки зараз запідозрив недобре.

У нього, бідахи, взагалі справи кепські. Зазвичай, побавившись, барабао непомітно вислизає з життя і забирається геть. Але цього разу, щойно він зробив спробу залишити візерунок, в який вплели його вправні ручки безіменної панночки, аж виявив, що тканина тримає чіпко, та й справжні нитки не поспішають відпускати його на волю. Тут уже не до насолоди, тут, панове, у барабао починається справжнісінька паніка, бо відросток, який застряг у шитті, це не рука в глечику з вузьким горлечком, це, швидше... втім, обійдемося без сміливих порівнянь, додамо лише, що ніколи раніше барабао в такі халепи не потрапляв, узагалі не міг уявити, що хтось здатен настільки підступним чином зневолити його. І тому цілком справедливо підозрює у тому, що сталося,

участь певних ворожо налаштованих сил. Щонайменше — сил недружніх.

Підозра переходить у впевненість, паніка — в приречене "попався!", коли барабао за допомогою інших своїх відростків спостерігає за метаморфозами, що відбуваються з магусом. Увесь цей час Оберто, накрившись плащем і відвернувшись обличчям до стіни, спокійнісінько хропів, як і належить добропорядному хворому, але от тепер він заворушився уві сні, плащ з'їхав, обличчя перекосилося, наче ніс, брови, вуха, очі — все це було виготовлене з тіста і від рухів цілісність "картинки" втратилась. Щось подібне спостерігав уже Фантин — причому тут-таки, в "Чоботі"!

Тільки тепер замість чоловічого обличчя проступає жіноче — саме так, тієї служнички, яка кілька аве-марій тому зайшла до ювелірної крамнички маестро Тодаро Іракунді.

5

— Маестро зайнятий, — зронює без найменшої тіні поваги хлопчик, який зустрів "голос" і його супутницю при вході до крамнички. Власне, як бачимо, це не зовсім крамниця: тут живуть, виготовляють різні предмети (ювелір працює і золотоковалем, при потребі може зробити скульптуру чи підготувати проект внутрішнього оздоблення якого-небудь палацо); тут також продають те, що робилося не під замовлення чи не було викуплене власниками. Вибір готових виробів незначний: кілька солонок, свічники та вази...

Тут не бідують, не ганяються за роботою. Тому можуть дозволити собі делікатно, але настійливо вказати на двері клієнтові не зовсім багатому: маестро зайнятий, шкода, але що поробиш! Заходьте іншим разом (коли підзбираєте грошенят) — і двері перед носом закриють. Ввічливо.

Підмайстер уже настільки звик завертати "дрібноту", що губиться, коли дівуля, не звернувши уваги на його слова, перетинає вузьке приміщення крамнички, по-хазяйськи штовхає двері, що ведуть до майстерні, й заходить.

— Але... — тільки і встигає пискнути хлопчик. Подумки він уже прикладає лід до своїх вух, які — ох! — матимуть "подяку" від маестро.

— А вам чого? — набурмосено повертається він до "голоса": —Теж?..

— А я на вулиці зачекаю, — той із несподіваною покірністю всміхається й дійсно виходить на вулицю. От і збагни їх, схиблених!..

Хлопчик трохи вичікує, аби переконатися: гість не обманює; але дивитися за ним увесь час ніяк не можна, треба якомога хутчіш бігти в майстерню і якщо не попередити, то бодай применшити гнів Тодаро Іракунді. Але тільки-но хлопчик береться за дверне кільце, маестро з того боку роздратовано гарчить:

— Більше до мене нікого не впускати! І сам не смій заходити, чуєш?

— Так, маестро.

Він прикладається вухом до замкової шпарини, завмираючи від цікавості й жаху бути застуканим за цим заняттям. І чує, як якийсь чоловік (хто такий? звідки взявся?!) питає:

— Ви могли б виготовити точнісінько такий?

Далі ллється лайка маестро — добірна, хлопець уже й не пам’ятає, коли Іракунді востаннє так лютився.

— Відійди, — радить йому "голос", який повернувся і тепер стоїть при вході до крамниці. — Деякі розмови подібні до повільнодіючих трунків, ця — з таких. Отруїшся — рано чи пізно помреш. Налий-но мені краще вина. — І він, взявши табурет, всідається на вулиці при вході до крамниці з твердим наміром не впускати нікого, поки месер Оберто не завершить бесіди з маестро Тодаро.

6

Коли жінка, яка зайшла до майстерні, раптом перетворилася на чоловіка (точнісінько тоді ж, коли застряглий у шитті барабао побачив метаморфози, що відбувалися з наче-Оберто в "Стоптаному чоботі"), першої миті Тодаро Іракунді добряче перелякався. Хоча, бачить мадонна, ніхто в цьому містечку не ризикнув би стверджувати, що маестро — із боягузів! Ті, хто сумнівався в цьому, чи встигли вчасно (і привселюдно!) відмовитися від своєї думки, чи завчасно дізналися правду щодо облаштування Пекла або Чистилища.

І все-таки він перелякався.

За довгі роки Тодаро нажив не одну чортову дюжину ворогів: усі ці вдови, сини-безбатченки й інші-усілякі... Раніше хоч сам Папа (не Карло — Римський) опікувався маестро, і, зізнатися, було за що: карбівки для монет, кілька талановито виконаних медалей, дароносиці, релікварії... всього не перерахувати. Та й на склодувному ремеслі маестро знався не гірше за веннесійських майстрів — не даремно ж учився в одного умільця з острова Мурано!.. Словом, поки Тодаро залишався при папському дворі, він був захищений від нападок недоброзичливців.

Однак і ті, що на престолі Петровім, — смертні: і невдовзі після скону покровителя маестрові Іракунді довелося поквапом залишити Ромму, а також забути на якийсь час про Фьйоренцу, Веннесію і решту великих міст. А втім, в Альяссо теж життя на місці не стояло!

Тут Тодаро взяв під свою опіку м ісцевий Тато. Влади у нього було чи не більше, ніж у покійного Євгенія Строптивця, але і до всяких вольностей привид "хрещеного батька" ставився незрівнянно суровіше. Маестро довелося навчитися загнуздувати свій вибуховий темперамент: давши один раз згоду співпрацювати з Татусем, він уже не міг відступитися. Та й нікуди було йому тікати: нині за мертвого Тодаро Іракунді в усіх інших місцях платили більше, ніж за живого. Сам Карло і дав йому зрозуміти, що до чого; але він же одразу заявив: "Поки ти жі мною, твої вороги — мої вороги". І звелів кісткоохоронцям показати Тодаро вміст полотняного мішка, принесеного разом із Татусевою урною.

Тодаро упізнав голови тих трьох. За життя вони вважалися кращими браві (себто найманими вбивцями) Фьйоренци.

Того дня Іракунді й Татусь уклали угоду, яку жодна зі сторін не порушувала всі ці роки.

(Маестро ніколи не дізнався: був іще четвертий браво, якому напередодні зустрічі з Іракунді Татусь звелів сидіти у себе в номері й "чекати звісток". Після зустрічі браво запропонували залишити Альяссо. На вибір: у каюті галери, живим, або ж у її трюмі, бездиханним і в мішку. Можемо тільки припускати — утім, із великим ступенем імовірності, — якому з двох варіянтів віддав перевагу браво-щасливчик).

Співпраця із Татусем не вимагала від Тодаро надмірних зусиль чи топтання обидвома ногами по горлянці власної пісні, чим так люблять жахати довірливий люд ченці-моралісти. До зустрічі з "хрещеним батьком" маестро траплялося виконувати різні замовлення, зокрема й такі, що не зовсім відповідали уявленням про професійну гідність. Маестро давно вирішив для себе одне: геній і злодійство є речі несумісні — в тому сенсі, що перший апріорі унеможливлює друге (у власній геніальності він ніколи не сумнівався).

Життя досі не поспішало спростувати його переконання. Швидше навпаки — підтверджувало.

Що ж до найманих убивць, то Татусь Карло справно дотримувався угоди: порожньоголові молодики, які були ласі до дзвону монет і не гребували забруднити руки кров’ю, більше не турбували маестро.

Себто до сьогодні не турбували.

Тодаро з прикрістю думає про неуважність свого патрона і водночас шукає поглядом бойовий кинджал, який щойно лежав поряд! — для таких випадків і придбаний, і зазвичай був почеплений на поясі, але сьогодні, як навмисне, маестро Іракунді зняв його на хвильку, коли працював над восковою моделлю одного славного кондотьєра, — зняв і кудись поклав — і от, тепер що робити?! Гість явно не з лякливих та ще й магією володіє.

— Я прийшов до вас із мирними намірами.

Еге ж, повірили йому, аякже! Не перелічити, для скількох простаків ці слова були останнім, що вони почули.

А все-таки гру підтримати слід: час потягти, з думками зібратися.

— Чим можу служити, сьєре?..

— Моє ім’я вам нічого не скаже.

(Хто б сумнівався!)

— Але ім’я людини, яка прислала мене... — (Маестро нарешті набачив кинджал. Тепер він водночас розмірковує, як потрапити в дальній куток майстерні, і пригадує, кому останнім часом міг дошкулити

— чи хто міг би так довго пам’ятати образу, це ж його, замовника, ім’я...) — ...гадаю, вам відоме.

Простота і натиск — от найвдаліший із прийомів; маестро Іракунді стрибає на гостя, відштовхує і мчить до заповітного кинджала!

— Дон Карло казав, що з вами непросто знайти спільну мову, — незворушно підсумовує гість. — І все-таки він рекомендував мені звернутися саме до вас.

Маестро обертається: в руці — зброя, в очах — розгубленість, на зміну якій швидко приходить розуміння.

— От воно що! — І Тодаро Іракунді регоче, закинувши лобасту голову до стелі. — Он воно, значить, як! Тоді поговоримо, шановний. Звичайно, поговоримо.

Усе описане сталося швидко: підмайстер тільки й устиг, що перекинутися кількома слівцями з "голосом" та підійти до дверей. Маестро наказує йому: "Більше до мене нікого не впускати! І сам не смій заходити, чуєш?" — а затим гість викладає на робочий стіл певну річ і недбало запитує:

— Ви могли б виготовити точнісінько такий самий?

Маестро дивиться на предмет, принесений гостем, і з вуст Іракунді мимоволі зривається добірна лайка.

— Невже надто складно для вас? — майже з наївним подивом у голосі уточнює гість.

— Перш ніж дати відповідь, мушу переговорити з доном Карло.

— Його "голос" прийшов разом зі мною. Гадаю, він відповість на всі ваші запитання і розвіє всі сумніви.

— Прокляття! Звідки у вас... це, шановний?

— Дон Карло...

— А, звичайно, Татусь, — з прикрістю морщиться ювелір. — То що сказав Татусь?

— Що ви допоможете і не ставитимете зайвих питань.

— Я, шановний, зайвих і не ставлю, — набурмосившись, сьєр Тодаро товчеться з ноги на ногу: ну справжнісінький ведмідь, розбуджений мисливцем-незграбою! Зараз я-а-ак приголубить волохатою лапою — мало не буде! — Ви, шановний, може, не знаєте, що за такі от перстеньки вчора багацько людей повісили. Хоча, — додає, — навряд чи ви не знаєте, еге ж? Ви тому і прийшли до мене, що я видав їхнього шкіпера.

— Я прийшов до вас, маестро, бо ви — найкращий. Більше ніхто в Альяссо не здатен виготовити точнісінько такий перстень. Чи, може, порадите когось талановитішого?

Тодаро Іракунді зацьковано дивиться на магуса. А той з відстороненою цікавістю чекає: вдарить маестро? далі відкручуватиметься? зламається?

— Хто ви? — запитує ювелір стиха.

Оберто задоволений: "Все-таки зламався. Отже, поговоримо".

На сходинках біля входу до ювелірної крамнички підмайстер і "голос" попивають із повнобоких горнят і мовчки дивляться на перехожих. Для обидвох це — рідкісна нагода відпочити, тож і цідять миті, як вино, — без поспіху, зі смаком. Обидвоє на цьому знаються.

Пообіднє сонце золотить дверні кільця й петлі, навіює думки про вічне. Немов відчувши настрій підмайстра і "голоса", в кінці вулиці з’являються двоє панів у пломенистих плащах. На правому плечі у кожного по феніксу — не справжньому, ясна річ, а вишитому, причому дійсно золотими нитками. Фенікси на плечах корчаться в вишитому ж полум’ї: чи то згорають, чи то відроджуються. Пани неспішно крокують, обмінюючись скупими фразами. Кожна — на вагу золота.

— Ви схильні вірити таким інформаторам, брате?

— Я схильний перевіряти будь-які свідчення.

— Однак збурення вірогіднісного поля не перевищують припустимі...

— Ви ще молодий, фра Оттавіо, вам належить багато про що дізнатися, багато чому навчитися... Ясна річ, не перевищують. Бо порушення сталося не сьогодні і не вчора. А ми маємо справу з його наслідками. — Він, проходячи повз крамничку маестро Тодаро, кидає побіжний, але пильний погляд на підмайстра, потім — на "голос". Останньому здається, що в очах червоноплащника спалахнула і згасла феніксом із полум’я гостра, вогняна цікавість. Але: — Поквапмося, фра Оттавіо, час і так працює проти нас. Слід стає дедалі слабшим, а — я впевнений — дичина давно уже залишила узбережжя. Ми ж тільки почнемо звідти, і Бог відає, куди виведе нас...

Далі — не чути: червоноплащники пішли, зникли за рогом. Тільки нудотно-солодка хвиля ароматів від їхніх одеж ще якийсь час тримається в теплому повітрі. Потім тане і вона.

— Ресурдженти, — шепоче вражений хлопчина. — Звідки?..

— Із Ромми, — флегматично знизує плечима "голос". І підводиться, не допивши вина. — Мабуть, я ризикну втрутитися у розмову твого господаря і мо... моєї супутниці. Якщо я правильно зрозумів, час грає не тільки проти воскресників. А ти повартуй-но тут, щоб ніхто сторонній не заходив, гаразд?

Не чекаючи на відповідь, "голос" заходить до крамнички. Підмайстер розгублено дивиться йому вслід і відпиває з кінви: "Он що коїться!.. А так добре сиділи!"

Розділ сьомий

Розповідь рибалки, або "...бачить здалеку"

Бо той — тупиця між дурних остання,

Хто чи підтверджує, чи відкида —

Й все навмання — усяке запитання.

Було, хапання часто без труда

На хибний шлях без роздуму водило,

Бо розум топить пристрастей вода.

Хто істину розшукує невміло

Й не тим, що був, вертає в свій куток,

Той гірш, ніж марно підніма вітрило.

Данте. Божественна комедія

1

— Був пізній вечір, — розповідає стариган Фантину, поки вони йдуть через порт, — і я повертався додому з уловом. Улов був, взагалі-то, так собі, і настрій у мене, як розумієш, теж кепський. Веслую я, значить, до порту, подумки шпечу гірку свою долю, недбайливу рибу, яка лінується запливати до сітей чесних ловців... тут ще, диви-но, в порту не проштовхнутися, понапливло пройдисвітів та злодюжок, спробуй, продерися між ними! До слова, і горло промочити мені б тоді не завадило, а винце розбавлене, яке зазвичай із собою в човен беру, я на той час уже випив.

Із таким от настроєм (і думками про те, що треба б навідатися в таверну і змочити-таки горлянку), веслую я, слідкую, щоб самому нікого не зачепить: відомо ж, навіть у темряві наскочити на корабель — це треба добряче веселеньким бути, але ж веслом у якірний ланцюг з усього маху навернуть можна — і пливи потім без весла, знаємо, траплялося. Отже, веслую потроху, навсебіч дивлюся та прислухаюся: на палубах о такій порі зазвичай нікого, крім вахтових, але ті вже люблять язиками поплескати; буває, щось цікавеньке й почуєш...

Фантин ці стариганові теревені слухає неуважно, вилупившись на туші вітрильників. Хоча дитинство його минуло тут, у порту, от уже кілька років як Лезо Монети перебрався вище — і ближче до об’єктів свого "промислу", до вілл заможних городян. Зараз це місце викликає у нього змішані почуття: легкий, болючий укол дитячих спогадів, жагучу відразу, навіть страх перед величезною імперією прядив’яного канату, зарифлених парусів, п’яних відчайдушних бійок і авантюр, що обіцяють нечуване багатство або ж безславну загибель у безодні; додайте до всього цього природну мрію будь-якого підлітка про морські подорожі — і мабуть, отримаєте саме ту химерну суміш почуттів, які переповнюють Фантина цієї ночі.

І — так, вітрильники! — от що є серцем кожного порту, от без чого він був би мертвий! Неосяжні, наче біблійні левіафани, нави із Веннесії, в чиїх черевах — об’ємні купи бавовни; торговельні галери, наповнені найціннішим вантажем: перцем, прянощами, шовком, мальвазією; кілька каравел, марани, вагітні дровами і камінням із Істри; дивіться-но, трохи далі стоять і гості із далекої півночі: "Золотий пес", "Мисливець", "Свята Марія" із Стоугхолма, кьонінгсбургський "Святий Петро", "Милосердя" із Денкірга, а далі...

Утім, перервемось. Усе одно перелік вітрильників ніхто не прочитає до кінця — кому це потрібно? У нинішні часи такі старомодні пісні важливі тільки для напівсліпих римачів, які перелічують їх ("Перша, друга... десята"), старанно ворушачи губами, втупившись кудись у небо; для них важлива кожна деталь, вони б принагідно взялися розповідати про метушню двомачтових фелук, про швидкісні фузольєри, схожі на водомірок, вони неодмінно б оспівали елегантність карак, вони б... — але ми — не вони, тому досить витріщатися на вітрильники; між іншим, і Фантин уже не такий захоплений мріями та спогадами, він уважніше слухає старигана.)

— Я до самісіньких причалів підплив, — розповідає той, — аж чую — неподалік про щось сперечаються. Причому, знаєш, не кричать, а шепочуться, але так відчайдушно, люто, що страшніше буде, ніж крик.

Головне, я ж вітрильника, де сперечалися, не бачив: його від мене каравела одна закривала. Почав обходити (мені все одно в той бік треба було) — а на палубі уже не сваряться, а до рукоприкладства перейшли: чую удари, зойк дитячий чи жіночий, потім: "Тримай! Тримай!" — і гучний сплеск. Такий, знаєш, наче чималенька річ за борт упала.

Чи, подумав я, не річ навіть.

Людина.

І тоді, звісно, мені б не до вітрильника, звідки людей скидають, а геть від нього плисти, та пізно, я уже вигріб з-за гребаної цієї коравелли, рифи їй під черево! вигріб, дивлюся — галера невеличка, носова фігура на ній у вигляді якоїсь богині, чи що? Очі блищать, груди такі собі... переконливі, платтячком ледь прикриті, руки тоненькі, уперед витягнуті, бушприт тримають міцно, і в усій подобі відчувається владичність гнівлива, здатність карати і милувати. І настрій — саме карати, без пощади!

Упізнав я галеру: ще коли на світанку плив у море, примітив її й запитав у тамтешнього морячка, хто такі та звідки. Сказав: торговці оселедцем, а судно називається "Цирцеєю". Не сподобалося мені тоді у його відповіді щось — чи тон, яким були слова сказані, чи вираз обличчя. Буцім брехав і сам власної брехні соромився.

На носову фігуру я зранку уваги майже не звернув, та вона тоді й не видалася мені якоюсь особливою. А потім, у напівтемряві, — наче підмінили її. Немов ожила, невдоволена, розлючена. От-от зійде з носа на палубу і почне людей на тварюк перетворювати, як колись із Уллісовими товаришами вчинила та Цирцея, про яку мені матінка на ніч байки розповідала...

То, значить, виплив я з-за каравели і побачив "Цирцею". На палубі жодного вогника, але я на фоні не зовсім ще темного неба роздивився-таки кілька постатей. Мене ж не помітили, і гадаю, в тому проявилася прихильність лаяної мною фортуни. Хтозна, чи повернувся б я інакше додому...

Люди на "Цирцеї" про щось запально сперечалися, один перехилився через борт і довго вдивлявся у хвилі, але нічого не розгледів, махнув рукою, сплюнув, і всі вони відійшли так, що я вже їх не бачив. Я, до слова, уже якийсь час не гріб, а сидів, склавши весла, тихше води, нижче трави.

Зізнаюся чесно: перепудився до смерті. Ясно ж було, як божий день: вляпався мимоволі у чиїсь брудні справи, а в таких випадках зі свідками не панькаються.

Я сидів у човні, зкоцюрбившись, щоб не привертати уваги, і дослухався до того, що коїлося на палубі. Спершу морячки лаялися, потім нарешті пішли, лишивши вахтового; тоді я взявся за весла і, намагаючись не шуміти, погріб якомога далі від клятої галери. Я, як розумієш, і гадки не мав про те, що (чи кого) вони скинули за борт. І думка одна в голові бриніла: чимдалі, чимдалі від "Цирцеї"!

Тільки коли опинився на достатній відстані — не витримав, озирнувся. Нічого спершу не розгледів, але потім на носу, поряд із фігурою богині, побачив постать. Не людську, ні. Бісівську. Голова круглувата, з ріжками, тіло мавпяче, хвіст козячий. Стояв диявол на самісінькому краю бушприта і в мій бік дивився.

Затим щез.

2

— Дурниці, — каже Фантин стариганові. Каже, а в самого мурахи по хребту так і бігають! Хто ж це вночі такі історії розповідає?!.. Так і біду накликати можна. — Дурниці, примарилося напевне.

Поблажливо дивиться стариган на "віллана". Із жалем.

— Голову, — наказує, — мені не задурюй. Я не хлопак, котрий уперше винця ковтнув і тому різні чудасії бачив. Правду від брехні відрізню — що на словах, що у житті. Інакше, гадаєш, повірив би твоїй розповіді? ...Молодь! Та нехай, що з тебе взяти. Далі слухатимеш?

— То це ще не все? — дивується Фантин.

— Не все, — підтверджує стариган. — Хоча із "Цирцеєю" решта подій тієї ночі, здається, і не пов’язана.

Він мовчить, розмашисто крокуючи вузькою вуличкою уподовж доків. У тінях сновигають пацюки і миршаві коти, а також (думає із жахом Фантин) якісь тутешні демонята з "дрібного народця". Може, навіть слуги родини Цинікуллі чи ті, хто працює на Татуся Карло.

— Я потурбувався про улов, після чого навідався до Коррада Одновухого, аби пропустити склянчину-другу, — розповідає стариган, — та от тільки винце того вечора було для мене на смак, як сеча вислюкова. Воно, звичайно, непогано б було поділитися із кимось побаченим, але я ж розумів: довгий язик до добра не доведе, особливо в моєму випадку. Морячки із "Цирцеї" іноді до портових шинків зазирали, хтось колись базікнув би їм зайве — знаєш, як це робиться, від бажання помститися чи від просто тюхтійства невтримного, — і тоді вже за своє життя я не дав би і ломаного гросо. А тримати при собі це все сил теж не було. Розплатився я із Коррадом і пішов до своєї старої. Вона, звичайно, баба вредна, тільки що не так — затуляй вуха, а то й спину бережи, приголубить чимось важкеньким — мало не здасться; однак і слухати вміє, і — головне! — мовчати, коли треба. Живемо ж ми з нею не один десяток рочків, призвичаїлися уже одне до одного ставитись по-людськи. Їй я міг довіряти, вона б язиком намарне плескати не стала.

Того вечора, щоправда, розмови душевної у нас не вийшло. Я заявився пізненько, Джемма, скарб мій ненаглядний, пішла на абордаж, люта, що твій василіск! Я і вирішив: зранку побалакаєм. Повечеряв, лягли спати.

І майже одразу будять мене молодшенькі мої, татку, шепочуть, татку, там хтось під вікнами ходить! Я спершу розсердився не на жарт. Справді, мало кому в п’яну або дурну довбню влізе між рибальськими халупами вештатись. На кожного такого гостя поклонів не напасешся. Шикнув я на малих, спіть, мовляв, а сам лежу, поглядом у стелю втупився — не йде сон, хоч ти лусни! Раптом у дворі якийсь шурхіт,

мушлі та рінь під ногами риплять, зітхання глибокі, страждальницькі чути, потім — грюкіт! Схопився я, в руки ніж — і до вікна припав: дивлюсь, значить.

Нікого. Бочка порожня, п ерекинута, котиться, стукнулася об ґанок, зупинилась. Від неї, певно, і грюкіт був, коли впала.

Але бочки ж самі собою не падають, чи не так?

— Може, собака перекинув? — каже, щоб не мовчати, Фантин.

— Не тримаю я собак, — похмуро повідає стариган. — І, між іншим, добре, що нагадав. Стою я, значить, біля вікна, очі в ніч витріщаю і намагаюся взяти до тями, кого це чорти занесли, що за зітхалець такий причалапав. Аж чую: сусідські собаки заходяться від гавкоту, та такого, знаєш, напівлютого-напівпереляканого. І — наче хвиля пішла, цей їхній гавкіт від подвір’я до подвір’я, ті замовкли — інші починають; ґвалт до небес, уже й господарі попрокидалися, із лайкою, позіханнями, беруться за кийки, щоб провчити падлюк, уже й дістав дехто по хребтині — замість гавкоту скавучання і вищання чути, а тільки і гавкіт невщухає, котиться такою собі хвилею — від нас, від узбережжя, значить, до міста.

— І?

— Що?

— Ну, хто це був?

Стариган лукаво хмикає:

— Відомо хто. Диявол! Певно, примітив мене від "Цирцеї" та й ув’язався слідом. Щось недобре задумав вкоїти, не інакше. Тільки не вдалося.

— Чого це ви вирішили, що диявол? Може, дійсно п’яничка який...

— А от диви, — каже стариган.

За розмовою вони проминули порт, вийшли до стрімчака — самотньої, пошарпаної вітрами закарлюки, що нависає над морем, — піднялися ледь примітною стежиною і тепер стоять на невеличкому п’ятачку умовно рівної поверхні, звідки видно і порт, і передмістя, і навіть вогники вілл Верхнього Альяссо. Утім, як уже говорилося, час передранковий, тому вогники — тьмяні, у хатинках — сонне ворушіння, але ще тихо в світі, лише на чийомусь подвір’ї прохекався закатований нетерплячкою півень — і вмить затих, здогадавшись, певно, що такий поспіх гарантує йому швидку путь у бульон.

Море, спокійне і величне, плюскотить десь далеко внизу, всіяне, немов хворобливою висипкою, вітрильниками; терпить їх до певного часу, бо поки що — великодушно прощає. При погляді на нього Фантинові стає трохи спокійніше; уява, розбурхана розповіддю старигана та й довколишніми краєвидами, поблажливо махає рукою: живи, слабкодухий! — і ховає подалі набір патлатих, потворних опудал. До наступного принагідного випадку.

Фантин пригадує, що перед тими пригодами його супутник хильнув "трохи винця" ("розбавленого"? аякже, віримо, аж перечіплюємося!), він вкотре оцінює почуте і скептично мугикає. Авжеж, диявол. Із ратицями та хвостом, із рогами. Переслідує чесних рибалок, бочки вночі на них котить, собак дражнить, негідник!

— Дивись.

— Куди? — не розуміє спершу Фантин.

Стариган невдоволено бурмоче, тицяє пальцем у затоку:

— Бачиш наву із довгим написом на борту золотавими літерами? От повз неї я пропливав тієї ночі. "Цирцея" стояла ближче до пристані, де зараз веннесійська нава, еге ж. Я вийшов он там, здав рибу Джульєтті, отримав грошенята і вирушив до Коррада... ну, туди, де ти мені на хвіст упав. Навіщо так докладно розповідаю? Незабаром зрозумієш. Тож пробув я в Одновухого недовго, до себе чапав тим самим шляхом, яким ми сьогодні йшли. Бачиш ліворуч, у передмістях, кілька халуп нововідбудованих? Так, після пожежі. Ну от, від тієї, що ближче всіх до бережка, п’ята праворуч — моя. Дякувати Богородиці, не добрався до нас вогонь, а то не знаю, що і робили б... Той, хто вночі бочку перекинув, пішов якраз у бік новобудов, а звідти — нагору, в Нижній Альяссо. Мої шибеники вранці збігали, людей порозпитували — обережненько, щоб зайвих підозр не викликати. А я, щойно сонце на небо, — вийшов з халупи і давай до слідів придивлятися. Нечіткі вони були, безформенні, наче людина ступала, а наче й ні. Пішов я за ними у зворотному напрямку. Якраз до стрімчака й вибрів. Вони, чуєш, із води виходили — звідти, з боку "Цирцеї", потім на стрімчак здерлися, з нього — до моєї халупи. Ну і далі, в Нижній Альяссо, куди точно, малі мої не з’ясували.

— А чому — диявол? — не здається Фантин. Наближення ранку додає йому впевненості, хоча кляте море тепер не заспокоює, навпаки. Слухаючи старигана, "віллан" ні-ні та й поглядає через плече на вугільно-чорні хвилі. Н-ну, щоб коли раптом що — зненацька не захопило. Всяке бува...

— Та ж він перед тим, як на стрімчак залізти, людину вбив! — зраділо вигукує стариган. — Убив і зжер, точно! Я тільки клоччя одягу знайшов, черевик один — не черевик навіть, шматок підошви та каблук — ну і крові на камінні теж було трошки. Нещодавно пролита кров, ще не підсохла.

— Всяке бува... — знизує плечима Фантин (а сам увесь час скоса поглядає на море; що це там за ворушіння у хвилях біля берега? постать чиясь?! чи — примарилося?). — Всяке. Раптом п’яничка якийсь упав та поранився. А дрантя хвилями на берег винесло. Або ж от! — приклацує

він пальцями, натхненний власною винахідливістю. — Скинули ж когось там із "Цирцеї"? Ну, він і добрався до стрімчака, вийшов і побрів в Альяссо.

Стариган хитро всміхається: задоволений, наче кошак, який щойно повернувся з березневих гульок.

— Е-е-е, — тягне, — а як же ж гаманець? — І пояснює: — Ну, я ж не тільки одяг і кров знайшов. Був іще гаманець. А яка людина — чи навіть хтось із "дрібного народця" — залишив би на березі свій гаманець?! Тільки диявол, я так вважаю.

— А ви?

— Що — я?

— Як вчинили із гаманцем ви?

Стариган прокашлявся.

— Ну, не можна ж було залишати його на березі, еге ж? Якщо гаманець підкинув диявол, хтось необережний підібрав би і міг через своє незнання постраждати! Словом, я піднявся на стрімчак, от прямо сюди, де ти зараз стоїш, — та й викинув його у море, точно! У самісіньку безодню.

— Мудре рішення, — бурмоче Фантин. Звичайно, він не повірив стариганові — і щодо диявола, і особливо щодо гаманця; але потрібно ж дотримуватися пристойностей. Він помічає, що знову втупився у хвилі, і навмисне відводить очі, плине поглядом по передмістях Альяссо, розглядає рибальські халупи і раптом помічає біля однієї незвичне для такої ранньої години ворушіння.

— Ти диви, пожежа там у вас знову зайнялася, чи що? — кидає, не замислюючись.

І тільки коли стариган, вдивившись, із відчайдушним криком мчить униз по стежині, Лезо Монети розуміє: несподівана метушня розгорнулася саме навколо халупи його супутника.

3

Рибальські хати палають весело, святково, висвічують багряним, наче намірилися на рівних посперечатися із майбутнім світанком. Ресурдженти, які настовбурченими півнями завмерли віддалік од цих безчинств, дуже гармонійно виглядають на фоні заграви: червоне на червоному.

Воскресників двоє. В того, котрий літній і вищий, — обличчя наче з картону. Химерні зморшки на його щоках, горбатий ніс-дзьоб, безбарвні очі — все це видається не більше ніж карнавальною маскою: вхопи міцніше за вуха, смикни — відпаде. А під нею буде ще одна.

Точнісінько така сама.

За кількістю масок цих, як за кільцями на спиляному дереві, вимірюється його вік. Та, зрештою, достатньо поглянути на нинішню, щоб збагнути: ресурджент — старий, пекельно старий — і справа не у роках, а у тому, що він пережив, побачив, почув. У тому, що здійснив.

Йому не вперше дивитися на палаючі хати й людей, які в паніці метушаться між ними.

Інша річ — молодий ресурджент. Обличчя його ще не набуло характерної відстороненості, погляд живіший, ніж треба, — але молодший вчиться, старається, це помітно! — незабаром він стане гідним послідовником старшого. І будь-яка випадковість, будь-яка

оказія, наприклад, палаюче рибальське сільце, лише загартовують молодшого.

От і стоять обидвоє віддалік, відточують мистецтво незворушності.

...Та ні ж! — розуміє нарешті Фантин, — воскресники тут не випадково. Те, що зараз вони нічого не роблять, — лише видимість, ілюзія: їхня бездіяльність красномовніша за будь-які слова та вчинки.

Захотіли б зупинити стражників, що із заповзятістю мурах сновигають від халупи до халупи та закидують на дахи смолоскипи, — зупинили б!

— Та що ж це?!.. — схлипує стариган, рвонувши просто у вогняну коловерть. Його рідні... там? чи все-таки встигли врятуватися? Він не знає і, схоже, не дуже цим переймається, вигляд палаючої хати перетворив його на нерозумного, розлюченого звіра. У такого краще не ставати на шляху, але Фантин усе-таки ризикує: він хапає старигана за плечі, висне на ньому і волає у волохате вухо: "Стій! Стій, куди!"

Той хоче вирватися, не може і мчить із Фантином на плечах — на жаль, Лезо Монети не тільки низенький, він і важить небагато.

Міські стражі не намагаються зупинити цю дивакувату парочку, у охоронців спокою є справи важливіші. Наприклад, підпалювати інші хати і стежити, щоб їхні господарі спересердя не напали на червоноплащників.

Хоча, здається, ресурдженти цілком здатні за себе постояти.

Один із воскресників раптом оживає і стрімко заступає стариганові дорогу. Той не встигає зупинитись і, зойкнувши, з розгону врізається в червоноплащника. Фантин від удару летить на землю, встигнувши здивуватись: посеред ґвалту і розгардіяшу, посеред палаючого сільця,

де сморід риб’ячих нутрощів, запах водоростей і спітнілих тіл змішується з чадним гаром, ресурджент наче оповитий непроникним коконом із солодавих ароматів. Наче він не від світу цього, а так, янгол, який на мить зійшов з небес.

Зараз справедливість відновить і назад злетить, на хмарині білій.

Стариганові, натомість, на янгола плювать. Він мугика щось нерозбірливе, підводиться з землі і намірюється неодмінно застрибнути в палаючу халупу. Точно не заради спасіння рідних, бо от же вони, прибігли: дружина, діти різновікові, від шмаркотливої дрібноти до здорованя, яких ще пошукать, — усі лементують: куди ти, батьку, невже геть із розуму з’їхав. А дружина — та і кулаком для впевненості приголубила: "Одумайся, старий бовдуре! Мало того, що ми без прихистку залишилися, хочеш ще й годувальника нас позбавити" (у жінок — думає Фантин — своя логіка).

— Дурепа! — огризається стариган. Відштовхує дружину, розкидає, мов новонароджених кошенят, дітей (навіть здорованя!) і знову хоче стрибнути у палаючий дім. Який уже й розвалюватися почав; але ніщо, ніщо не зупинить божевільного!..

Крім слів, мовлених ресурджентом.

— Гаманця там немає, — повідомляє червоноплащник з такою собі легкою іронією, навіть із докором. Буцім звинувачує: міг би і здогадатися, люб’язний!

Стариган ковтає слину, остаточно лютіє і, гортанно ревучи, повертається до воскресника, здається, щоб стиснути його напахчене горло чорними своїми пальцями.

Тільки тепер (пізнувато, чи не так?) Фантин запитує себе, а що, власне, він тут робить? Навіщо помчав слідом за стариганом, навіщо

вплутався у небезпечну, чужу для нього справу, чому не махнув рукою, — щасти, мовляв, і на все добре, — та не поквапився до месера Оберто, звітувать? Нехай би сам магус потім розбирався із цим рибалкою, який — еге ж! тримай, не впусти! — "викинув" знайдений гаманець. А тепер от рветься заскочити у палаючу... та ні, вже у поруйновану халупу, щоб згаданий гаманець там відшукать.

От і вір після цього людям!

...І все-таки — чому?

Ніякої симпатії, жодних зобов’язань перед стариганом у Фантина немає і бути не може. Він дивиться, як двоє стражників викручують руки рибалці, як ресурджент із тим самим лінькуватим виглядом щось наказує їм, як стогне і коцюбиться у пилюці син-здоровань, котрий метнувся був на допомогу непутящому татові... Фантин дивиться і нічого не відчуває.

Це повинно було статися, раптом розуміє він. Усе, аж до появи воскресників. Я знав, що це станеться, це чи щось у цьому дусі. Я хотів, щоб це сталося.

Я, розуміє Фантин, захворів найгіршою хворобою "віллана". Мені подобається ризик, він уже не просто лоскоче нерви, а саме п’янить: я застромлюю голову в петлю навіть тоді, коли в тому немає потреби.

Що рівнозначно втраті професійного чуття, рівнозначно загибелі, — гірше, ніж втрати гнучкості суглобів чи швидкої реакції.

Я, не замислюючись, поліз у самісіньке пекло. І зараз отримаю по заслузі.

Ця думка не лякає Фантина, лише викликає легку прикрість, що все вийшло так бездарно і безглуздо. Клятий магус споганив йому життя,

граючи, перетрощив долю, а сам зараз, напевне, відлежує боки на заїжджому дворі та чекає вістей.

"А от хрін він їх дочекається! — із п’янкою легкістю думає Лезо Монети. — Хай хоч до другого пришестя на ліжку крутиться".

Рештки розсудливості змушують Фантина все-таки спробувати завіятись звідси, поки ресурджент і сторожа зайняті стариганом.

— Я поверну тобі все, що було в гаманці, — обіцяє воскресник. — І додам ще кілька золотих. Якщо ти скажеш мені, де... — Він переривається, підводить голову і наказує своїм підлеглим: — Цього хоч не впустіть, бовдури!

Йдеться, ясна річ, про Фантина. Тиждень тому, почувши таке, він би чкурнув звідси — тільки б його і бачили! Теперь навіть не намагається.

— Розу-умний хлопчик, — шепоче за лівим плечем вкрадливий голос.

Авжеж, звісно, ресурджентів двоє — і другий, молодший, якраз приглядав, аби "розу-умний хлопчик" не накивав п’ятами.

— Розумний... Він не побіжить.

— Однак і спокушати надміру не слід, — уривисто мовить перший воскресник. — То про що це я... про гаманець. Ну, будеш душу очищати, грішний сину мій?

Певно, з боку це виглядає смішно: ресурджент годиться рибалці щонайменше у сини.

Але сміятися Фантину не хочеться.

— Грішний, — шепоче, спльовуючи кров, стариган. — Грішний я, отче. Все скажу, як було. Тільки її, — виразний погляд на дружину, — її заберіть.

Забирають, відводять подалі.

— Ну от, значить, — майже із задоволенням каже рибалка. — Значить, грішний. Брехав. Дружині — зокрема. Добра ближнього свого, Ефраїма-гендляра, прагнув. І не раз. Перелюбствував. Так-так, багацько, усіх і не згадать!.. Ще...

— Гаманець, — м’яко нагадує йому воскресник.

— Що?

— Гаманець.

Стариган морщить лоба:

— Гаманець, гаманець... Який гаманець?

Ресурджент огидливо, двома пальцями, бере його за вухо — наче батько, який зібрався провчити сина-шалапута.

— Пригадуй, — радить лагідно.

По обличчю старигана стікають великі, масні краплі. Він кривить рота в усмішці, від якої Фантинові стає не по собі:

— Не знаю ніякого гаманця. Не було його, пане. Не було.

— На жаль, фра Оттавіо, звичай на історія. Вони викручуються навіть тоді, коли брехня їхня очевидна. — Старший ресурджент достає

вицвілий, вимазаний в землі гаманець. Фантин мимоволі дивується, що воскресник не погидував покласти його до своєї кишені. — Бачиш, — звертається ресурджент до рибалки, — ми ж дійсно його знайшли. А ти бозна-що верзеш. Навіщо? Чи скажеш, не твій гаманець?

— Не мій.

— І в халупі твоїй він випадково опинився, чи не так? Недоброзичливці підкинули. Може, Ефраїм-гендляр вирішив тебе підставити? Або ті, з ким перелюбствував, віддячити захотіли, приємний подарунок влаштувать?

— Не знаю, отче.

— Фра Оттавіо, от вам і випала можливість дечому повчитися. Накажіть барджело, аби цього юнака зв’язали та посадили окремо від інших свідків — і неодмінно простежили, щоб він не міг з ними перекинутися слівцем чи обмінятися знаками. А ми звернемо свою увагу на цього... — і ресурджент із презирством вказує підборіддям на старигана, не випускаючи його вухо зі своїх вузлуватих пальців.

На зап’ястя Фантинові накручують ледве не цілий моток якоїсь огидної, колючої мотузки; він намагається скласти долоні човником, але фра Оттавіо помічає і гримає на сторожу, щоб не ловили ґав і як слід потурбувалися про полоненого; фокус не проходить. Ще й ноги зв’язують, та так, аби жодного зайвого поруху зробити не міг. До рота впихують слизьку ганчірку: знай мовчи та чекай своєї черги, тоді вже набалакаєшся досхочу!

Таким варварським чином позбавленого свободи, його всаджують підпирати якийсь паркан, власне, не паркан навіть, а кілька вцілілих дощок. Поряд, спиною до Фантина, стає стражник, котрий приглядає за іншими полоненими — сім’єю безталанного старигана. Все, дорогенький, розуміє Лезо Монети, тепер уже втрапив у халепу по-

справжньому. І жодний магус не врятує, бо месер Оберто, щоб він жив триста років та випорожнювався золотими злитками, лежить зараз у кімнатці "Стоптаного чобота", чекаючи вірного свого помічника. Замість того щоб на допомогу прийти!

Фантинову увагу раптом привертає дрібна тінь, яка, ледве помітна, промайнула десь праворуч. Це міг би бути пацюк... але ж пацюки не ходять на задніх лапах?

І не носять широкополий капелюх, чепурно зсунутий набакир.

М’які пальчики торкаються Фантинового зап’ястя, потім спускаються нижче, до вузлів на мотузці. Лезо Монети тільки й здатен, що промукати дещо, навіть віддалено не схоже на "Малімор?". Але, здається, це саме він — серван, який мешкає на віллі Цинікуллі.

Невже прийшов допомогти?!

Чомусь зараз до Фантина повернулася його колишня любов до волі, він відчайдушно не бажає потрапити до ресурджентових рук і опинитися на допиті. Він ладен прийняти допомогу від будь-кого, навіть від бешкетника-пуеруло.

На жаль, Малімор не поспішає його звільняти. Щось надягає на палець Фантину, препаскудно хихотить і... так, йде геть, падлюко! Напевне влаштував чергову каверзу, Лезо Монети може на що завгодно закладатися — влаштував!

Тим часом старший ресурджент зрозумів, наскільки безглуздо добиватися правди від допитуваного. Фра Оттавіо наказує сторожі відтягти непритомне тіло геть і привести наступного.

Наступний — Фантин.

Він намагається опиратися — пусте. Тепер, зв’язаний, — що він може? шкодувати про власну безтямність та жалісливо мукати щось на зразок "дядечко, не чіпайте, не винний я".

— Хто ти такий? — з легкою огидою цікавиться старший воскресник. — І звідки знаєш його? — вказує на рибалку.

Фантин мурмотить щось про "вперше бачу". Холодні пальці воскресника ледь відчутно торкаються його вуха — і череп пронизує нестерпний біль, що просто-таки зводить з розуму.

"Я йому все розповім, — раптом усвідомлює "віллан". — Ще трошки протримаюсь... для годиться... щоб не соромно потім... і розповім". Думки плутаються, скачуть, накладаються одна на одну, переплітаються. "Ще трішечки... і як тільки стариган витримав?"

Голос, який несподівано лунає в нього просто над головою, Фантинові здається уже чимось не сповна реальним, як розповідь про неодмінні великодневі дива чи биличка про янгола, який злетів з небес... але ж двоє криланів давним-давно тут, один і досі тримає його за вухо, вливаючи просто в голову киплячу смолу... чи розплавлений свинець... не суттєво, словом, двоє уже тут, а третій у будь-якому разі зайвий, — то звідки ж?..

І що за дурниці, хай Господь милує, він говорить?!

— На мій погляд, святі отці, ви дещо помилилися у виконанні дорученої вам місії. Йшлося ж про пращура роду Цинікуллі, чи не так, фра Клементе? А ви замість пращура намірилися зжити зі світу нащадка, нехай і незаконнонародженого.

Підкреслено шанобливий голос старшого ресурджента:

— Чи не могли б ви пояснити докладніше, месере?

— Аякже. Гей, барджело, піди-но сюди. У тебе є копія портрета, які ви роздавали всім вашим людям? Ну то дістань її, бовдуре, і роздивися як слід. І святим отцям покажи. Впізнаєте, отче? А якщо досі маєте сумніви, накажіть розв’язати бастардові руки. Гадаю, на одній із них... саме так, он, на лівиці, бачите.

— Що це?

— Це? Це, фра Клементе, родовий перстень Цинікуллі. Один із дев’ятьох. Бачите, на печатці кролики і шпаги, елементи їхнього герба.

— Він міг украсти перстень.

— Гадаю, перш ніж робити такі поквапливі висновки, слід запитати про це в синьйора Леандро. Якщо, — вкрадливо додає магус, — ви не вірите моїм словам і цьому портрету.

Месер Оберто говорить щось іще, здається, вкрай важливе, але Фантин уже не сприймає його слова, а потім і взагалі навколишній світ: він уперше в житті непритомніє.

Розділ восьмий

Нічні зустрічі в склепі й у доці

Тому зазвичай буває так, що перше зіткнення із надприродним створює найсильніший ефект, тоді як далі, при повторенні таких епізодів, враження радше слабне і тьмянішає, ніж посилюється. [...]

У численних романах, на які ми могли б послатися, привид, так би мовити, втрачає свою гідність, з’являючись надто часто, настирливо втручаючись у хід дії і до того ж стаючи надміру схильним до розмов, чи простіше кажучи — балакучим. Ми маємо великий сумнів, чи правильно

вчиняє автор, узагалі дозволяючи своєму привидові говорити, якщо той на додачу в цей час відкритий людському погляду.

Вальтер Скотт. Про надприроднє

в літературі і, зокрема,

про твори Ернста Теодора

Вільгельма Гофмана

1

Від звістки про появу в місті двох ресурджентів до зустрічі з ними минула не одна година — і для Оберто це були напрочуд клопітні години.

Те, що видавалося найскладнішим — домовитися із маестро Іракунді — насправді виявилося найлегшим. Так, ювелір був поривчастим і запальним, але аж ніяк не безголовим. Він вислухав пропозицію магуса, лаючись гірше за чоботаря, довго бурчав спершу про неможливість такої роботи, потім — про витрати, пов’язані із замовленням, нарешті заявив: "Нічого не гарантую" і "зайдіть наприкінці Василиска" (себто уже ввечері). Після чого виставив Оберто із майстерні: "Не заважайте, месере! Самі ж хочете, щоб якнайшвидше".

Гаразд, у магуса якраз було кілька незакінчених справ, якими він міг зайнятися до години Василиска.

"Голос мертвих" відпросився попередити Татуся Карло про воскресників — Оберто відпустив. А сам надів личину поважного старця і вирушив на цвинтар.

Тому що обіцянки слід виконувати.

Навіть якщо ти — законник, який збирається порушити головні принципи свого ордену.

2

— Нарешті, месере! — в голосі привида Арігуччі бринить непідробне піднесення. — Я уже зачекався. Кажуть, у вас були неприємності того вечора...

— Нічого серйозного, синьйоре Аральдо, повірте. І я обов’язково навідався б до вас, що б не сталося.

— Месере, у мене ні на мить не виникало сумніву, що ви прийдете! Ви ж законник, а законники — люди свого слова.

Сказане шановним привидом б’є, як то кажуть, "в яблучко". Оберто всміхається:

— Отже, я тут. Про що ви хотіли говорити зі мною?

— Ах, месере, ви такий поквапливий! Справи, еге ж? Клопоти? Все ловите злодіїв, котрі розтривожили спокій люб’язного Цинікуллі?

— Вибачте, синьйоре Аральдо. Я, мабуть, не дуже ввічливий...

— ... але на те є причина, чи не так? Всьому на світі, месере, є причина, а інколи навіть не одна. — Привид сумно усміхається і розводить руками, рукави його колихаються двома пухнастими крилами: — Таке життя, месере. Воно втручається у найнесподіваніший момент і вносить свої виправлення в наші плани. Наскільки я розумію, щось подібне сталося і з вами.

— Ви на диво проникливий, синьйоре Аральдо.

— У моєму віці й становищі бути іншим вельми складно. До того ж... це, знаєте, не важко: здогадатися, що саме відбувається з вами. Я, власне, чекав чогось такого, ще коли вперше побачив вас у своїй усипальниці. Ви, месере, уже тоді були не в ладах із самим собою. Зі своїм серцем.

— Та наче поки що не скаржуся, стукотить без перебоїв, — відбувається жартом магус. Але він згадує свою "проповідь" Фантину і дивується збігові: тоді ж мова була саме про серце!

— І воно мовчало, навіть коли ви, месере, незаконно вдерлися до вілли Цинікуллі? Ви, законник, порушили власне закон! Нехай і з добрим наміром — але порушили!

— Ви звинувачуєте мене в цьому, синьйоре Аральдо?

— У жодному разі! Швидше, співчуваю. Ваші наставники, а насамперед — засновники ордену, були не дуже далекоглядні. Вони вчили вас одному, але світ влаштований зовсім по-іншому. Не порушивши закону, ви б ніколи не знайшли персні. Порушивши — пішли проти власної природи, точніше, проти тих принципів, які уже стали невід’ємною частиною вашого єства. Тепер життя і вчення борються у вас — і поки що життя перемагає.

— Гадаєте, це погано?

— Гадаю, це боляче й нестерпно — але необхідно. Ви дорослішаєте, месере.

— Та я ж начебто уже не хлопчик.

Синьйор Аральдо, вибачаючись, піднімає руки:

— Звичайно, звичайно! Я не дуже ясно висловився, месере. Мені слід було сказати: "Ви ростете, змінюєтеся". Цей процес, яким він мені вважається, схожий на дорослішання. Діти ж завжди живуть запозиченим життям: батьківськими уявленнями, батьківськими "погано" і "добре". Поступово дитина починає розуміти, що ці "добре" і "погано" можуть не збігатися з її власними, а світ влаштований дещо складніше, ніж вона звикла вважати. Розуміння цих, взагалі-то, простих речей майже завжди болісне. Руйнуються стінки яйця, і пташеня вибирається на волю.

Деякий час в усипальниці панує мовчанка. Оберто розмірковує про почуте, синьйор Аральдо терпляче чекає.

— Отже, — нарешті мовить магус, — ви радите мені розбити яйце моїх колишніх уявлень? Але той, хто порушив закон один раз, — нехай навіть із найкращих міркувань! — уже не сміє називатися законником.

— Це не біда, — сумно всміхається синьйор Аральдо. — Це якраз не біда. Ніщо не заважатиме вам, коли повернетеся до наставників, покаятися у гріхах, взяти на себе єпитимію і рухатися далі вибраною вами (та — хіба вами?) стежкою. Притичина не в тому, що ви порушили закон, месере. Притичина в тому, що ви порушили його, уже вірячи в правильність обраного шляху. І досі упевнені, що крадій має сидіти в тюрмі, а злодій — отримати заслужене покарання. У цьому ви, безумовно, маєте рацію. І мали рацію ті, хто вчив вас таким істинам...

— Але справедливість не встановлюється за допомогою брехні та беззаконня, — звично, хоча уже невпевнено заперечує Оберто.

— Втіште таким аргументом тих, чиї долі зламані вправними купцями чи суддями-крючкотворами. Можна говорити правду, діяти за законом — і при цьому робити несправедливі речі, месере. Ви напевне над цим неодноразово замислювалися, але засновники ордену вже підготували для тих, хто сумнівається, відповіді на всі запитання. Свої

відповіді, не ваші, свої "добре" і "погано". В Альяссо ви нарешті виявили, що вони не збігаються з вашими.

— Я можу помилятися.

— Аякже. Людині взагалі властиво помилятися. Це магус не може дозволити собі жодної помилки, бо він — вище за них, він — довершений, ідеальний, самодостатній. Магус ставить запитання, спрямовані назовні, і ніколи — на самого себе.

— Є речі, в яких нерозумно сумніватися.

— І є ті, в яких нерозумно не сумніватися. Те, що ви говорите зі мною про це, доводить: ви, месере, уже сумніваєтеся. Пташеня розбило яйце, шкаралупу не склеїти. Вам лишається тільки одне: прийняти самостійне рішення. Будь-яке. Ви можете і далі вірити в ідеали братства чи ж відкинути їх усі до одного, але тепер це буде ваш свідомий вибір.

— Я... — Оберто затинається, хитає головою, знічений, — я подумаю, синьйоре Аральдо. Справді, дякую за пораду і за співчуття.

— Завжди прошу, месере. Колись давно я мав честь називати другом одного законника... це стара історія, напівзабута і, мабуть, не дуже цікава. Важливо от що: відтоді я бачив багатьох братів вашого ордену — і магусів, і інших. Шкода, але більшість із них воліють не залишати яйця навіть тоді, коли виростають із нього. Інші ж розбивають шкаралупу і виявляються зовсім не готовими до світу, який чекає на них по той бік білих опуклих стінок. Ви мені симпатичні, месере, тому я хотів би, щоб вам вдалося вибратись зі шкаралупи якщо не безболісно, то хоча б без фатальних наслідків.

— Я намагатимусь, синьйоре Аральдо... намагатимусь. — Він усе-таки опановує себе і згадує, навіщо прийшов до привида. — Дозвольте одне запитання?

— Уважно слухаю.

— Ви ж знали про Фантина? Відпочатку знали?

— Це очевидно для будь-кого, хто бачив кілька поколінь Цинікуллі — хоча б на портретах.

— Але навіщо?..

— Помста, месе ре, помста. Найсолодше задоволення — і, до речі, одне з небагатьох, доступних привидам. Не приховуватиму, була ще причина: хотів, дурень недалекоглядний, допомогти хлопчині влаштувати власне життя; але це вже потім, коли я познайомився із ним ближче, а спершу єдине, що надихало мене — бажання як слід насолити... навіть не нинішнім Цинікуллі, а марнославцю Бенедетто, який завжди ду-уже турбувався про чистоту крові і не терпів згадок про незаконних нащадків. Тому що сам він (відкрию вам таємницю) був саме бастардом. У ті часи, до речі, до побічних синів ставилися незрівнянно суворіше, ніж зараз. Нинішній папа, я чув, оголосив кількох своїх бастардів племінниками, дав їм чималі наділи — і нічого, слова ніхто наперекір не сказав. У давні часи "доброзичливці" влаштували б із цього добрячий скандал!.. Воістину мав рацію мислитель, коли вигукував: "O tempores, o mores!"

Оберто, ясна річ, не може із цим не погодитися.

Також пообіцяє він виконати прохання, яке, прощаючись, висловить привид.

І виконає, бо навіть тепер, коли він уже перестав бути повноцінним законником, Оберто залишається людиною свого слова.

З

Сьомий, останній удар дзвону розсіявся у вечірньому повітрі — і от Оберто уже біля ювелірної крамнички.

"Голос" Татуся, як не дивно, чекає на магуса при вході. Сидить на низенькому стільчику, посмоктує винце, душею відпочиває. Поряд примостилася симпатична дівулька, і вони стиха воркують про якісь дурнички, їм одним цікаві й зрозумілі. Дівулька, до речі, та сама, із "Стоптаного чобота". Виявляється, Татусь Карло прислав її, дізнавшись про ресурджентів: сказав, про всяк випадок, раптом треба буде вісточку передати.

Як у воду дивився! Оберто одразу наказує дівульці повертатися в "Чобіт" і передати донові Карлеоне таке собі проханнячко. З’ясовується (Vox повідомляє), що і "хрещений батько" теж хотів попросити Оберто про послугу: якщо буде можливо, дізнатися, навіщо приїхали в Альяссо воскресники.

— Розберемося, — киває той. Поки "голос" і дівуля прощаються, він заходить у крамничку, де маестро Іракунді разом із підмайстром саме закінчують виконувати обіцяне. "Зачекайте, я покличу вас, месере!" — майже реве Тодаро — що ж, магус повертається на вулицю і проводить час у бесіді з "голосом", уточнюючи деякі деталі. Зокрема, розпитуючи про те, хто володіє корабельнею, в якій розмістили "Цирцею" після того, як вона сіла на мілину.

Нарешті замовлення виконане, можна йти далі, тепер — у порт. Магус дивує свого супутника: заявляє, що треба поспішати, часу обмаль — але при цьому робить гак, аби зайти на ринок і купити два міхи дорогого вина. Вручає їх "голосу" і наказує берегти як зіницю ока.

Контора власника корабельні — тут же, в порту, щоб далеко не ходити. Сам власник — скуйовджений і сердитий, на привітання візитерів він ричить щось нерозбірливе, явно вороже, однак магус після спілкування з маестро Іракунді готовий до такого прийому. Та й "голос"

швиденько втихомирює шановного Ріккардо Барбіаллу, прошепотівши йому на вухо кілька слів. Певно, авторитет Татуся Карло важить для власника корабельні не менше, ніж для ювеліра: Оберто готові вислухати, хоча прийняти похмуре "То чого вам, люб’язний?" за щиру увагу чи душевну прихильність здатна тільки вкрай наївна людина.

Сьєр Барбіалла навіть не потурбувався сісти — височить біля столу, вперся волохатими кулачищами в облікову книгу, набурмосився. Мовчить, але всім своїм виглядом показує: нема у мене часу про всілякі дурниці теревенити, і так клопоту вистачає, словом, давайте швиденько: викладайте, навіщо приперлися, та й забирайтесь геть!

— Я тут, аби допомогти вам.

— Отакої! — іронічно вигукує сьєр Барбіалла. — А чого це ви раптом вирішили, що мені потрібна допомога?

— Якщо не помиляюся, в одному з ваших доків кілька тижнів тому почали відбуватися прикрі... випадковості, назвемо їх так.

— У мене, люб’язний, прикрі випадковості трапляються щотижня. Життя, до вашого відома, не тільки із успіхів складається!

— Я кажу про той док, в якому розмістили "Цирцею".

Сьєр Барбіалла важко зітхає і, примруживши око, запитує нарешті:

— Що ви маєте на увазі?

— Я маю на увазі зникнення інструментів, псування снастей, затхлу питну воду, а також інші дрібні капості, які зазвичай коять розгнівані пуерулі.

— Пальцем у небо! — чи то радіє, чи засмучується сьєр Барбіалла. — Я уже викликав фахівців, радився. Кажуть, усе чисто, пуерулі тут ні до чого.

— Якщо бути точним, вони заявили, буцім жоден із відомих їм пуеруло не має відношення до того, що відбувається.

— Саме так, — розгублено підтверджує сьєр Барбіалла. — А яка, власне?..

— Різниця, бачте, полягає в тому, що ви маєте справу із представником тієї гілки "дрібного народця", яка майже невідома у нас, в Середземномор'ї. Вони мешкають переважно на півночі, а сюди якщо і потрапляють — випадково.

Сьєр Барбіалла миттю кметить що до чого.

— Скільки мені коштуватимуть ваші послуги, синьйоре?..

— Оберто, але без "синьйора".

— То скільки мені коштуватиме ваша послуга, вельмишановний Оберто?

— Гроші не мають значення. Проведіть мене в док і накажіть, щоб звідти пішли всі...

— Зараз вечір, на ніч я їх і так відпускаю...

— Ще краще. Я зачинюся в доці і буду там, певно, до ранку. Ніхто не повинен турбувати мене, стукати в двері чи навіть просто намагатися підглядати. Раффаель прослідкує за цим, чи не так? — "Голос" киває. —

Далі. Зранку, можливо, мені треба буде оглянути інші доки. При цьому за першою моєю вимогою із них підуть усі працівники...

— Надовго?

— Думаю, що ні, проте не хочу загадувати. Можливо, і надовго. Але обіцяю одне: після сьогоднішньої ночі пуеруло залишить вас у спокої.

— Ну, — з помітним полегшенням підсумовує сьєр Барбіалла, — це якраз те, що треба.

— І ще. Мені потрібні два чистих горнята.

Сьєр Барбіалла нічим не виказує свій подив: горнята то горнята! Сам він вирішує залишитися на ніч в конторі, багато справ, знаєте, накопичилося, ми тут із шановним Раффаелем посидимо, щоб йому одному не нудьгувать.

— Пам’ятайте: ніхто не повинен до ранку стукати в док чи заглядати в нього.

— Особисто простежу! А коли почнете?

— Зараз, сьєре Ріккардо. Незабаром північ, часу майже не залишилося. Ведіть..

Спираючись на ціпок (і досі — в личині сивобородого старця), Оберто йде за сьєром Барбіаллою. "Голос" крокує поряд, несе горнята і міхи з вином.

Док уже порожній, останні теслі перевдягаються і, кидаючи здивовані погляди на цю трійцю, йдуть. У чорному, повному тіней череві не залишається жодної живої душі... жодної людини принаймні.

— Візьміть ліхтар, — радить сьєр Барбіалла.

— Так, поставте біля входу. — Навряд чи він знадобиться магусові, але ні до чого зайвий раз тривожити і так схвильованого власника корабельні. — Раффаелю, занеси вино і горнята. А тепер, панове, дозвольте відкланятися. Побачимося вранці, — він киває їм і переступає через поріг. Двері зачиняються, Оберто, притуливши до них ціпок, опускає зсереди важезний засув.

І цієї ж миті світло в ліхтарі гасне.

4

Сьєр Барбіалла не на жарт стурбований, сьєр Барбіалла нервово смикає бороду, стріляє очима у бік зачинених дверей і нарешті не витримує:

— Як на вашу думку, молодий чоловіче, він упорається?

— Татусь знає, кого просити про послуги, — вагомо мовить "голос". — Підемо, не варто...

Його слова перериває гуркіт в доці, після гуркоту чути вищання, несамовите і загрозливе. Тепер у сьєра Барбіалли і Vox’а не залишається анінайменших сумнівів: усередині хоробрий Оберто зійшовся в двобої з ворогом небезпечним, незвичайним.

— Може, все-таки...

— Підемо, — в голосі "голоса", мабуть, не чути вже тієї впевненості, але він бере сьєра Барбіаллу під лікоть і тягне до контори. — Сказано: до ранку не турбувати. Тож і не будемо...

Цього разу його заглушає люте ревіння, від якого волосся у власника корабельні стає дибки, та й Раффаелеві явно не по собі. Однак вони йдуть — і правильно вчиняють. До світанку обидва не спатимуть, гаючи час за картами і міхом із манджагверою, який поприпас сьєр Барбіалла.

Ближче до ранку "голоса" знайде гінець від Татуся і повідомить, що учора одному із "прибиральників" дона Карлеоне замовили такого собі законника на ймення Оберто.

5

А що ж сам Оберто?

Не варто забувати: нещодавно в нього стріляли, до того ж він відчув на собі руйнівну дію однієї із найсильніших отрут, які тільки були в розпорядженні синьйора Бенедетто. Вплив цей дається взнаки досі: не даремно ж по дорозі в ювелірну крамничку Оберто спирався на руку Раффаеля, не даремно і потім, після розмови із маестро Іракунді, начепив личину старця і взяв ціпок, який не випускав із рук, поки не зайшов у док. Оберто би і тепер сперся на нього, та світло згасло і почалося те, що почалося, — не до ціпка, панове, аж ніяк не до ціпка!

Гуркіт! вищання!! загрозливе ревіння!!!

Читач, напевно, вже уявив собі якогось лютого пуеруло розмірами зі слона, з ікластою, слинявою пащекою, із очима, мов блюдця, із долонями-лопатами і довгим скорпіонячим хвостом. Це страховисько тихесенько підкралося до Оберто, смердючим своїм подихом загасило ліхтар, а тепер вищить і ричить, аби похитнути впевненість супротивника, так би мовити, морально розчавити його. І слід би, певно, всім небайдужим затремтіти від думки, що чекає звитяжного нашого магуса жорстокий, кривавий двобій (а він же — пам’ятаєте? — щойно почав оговтуватись від отрути); слід би гарячково пробігати очима

рядок за рядком, а то й перегорнути кілька сторінок, щоб дізнатися, чим там усе закінчилося: навряд чи чудовисько вб’є чародія, але ж може руку-ногу відкусить, а пащека слинява, буде потім зараження крові...

Заспокойся, читачу, не поспішай гортати сторінки. Живий Оберто, живий і неушкоджений, тільки горло зірвав кричати на два голоси та скалку в долоню загнав, коли ящики перекидав, а так — здоровісінький.

Хоча, звичайно, працювати на публіку притомився. Бере міхи, горнята бере, прямує до "Цирцеї", що височить посеред доку. Сяк-так піднімається трапом (ціпок залишився біля входу, хоча, звичайно, з ним було б зручніше).

Заліз нарешті. Інший би уже сто разів перечепився і — все, посилай за трунарем; падати далеко, розбився б неодмінно; але Оберто бачить у темряві не гірше, ніж удень, тому обійшлося без неприємностей.

Опинившись на палубі, магус прямує до корабельного носа. Зупиняється на самому краю, розв’язує міх і бризкає вином на жіночу статую, що підтримує бушприт:

— Мир тобі!

Хтось би побачив зараз магуса — вирішив би, що збожеволів бідаха. Спершу ящики перекидає і волає дурним голосом, тепер вино дорогуще ллє на деревинки. От лихо: згоріла людина на роботі, не витримала душевної напруги! Диви, диви, уже і чорти йому являються!!..

Чорт, панове, дійсно має місце. Себто, якщо здалеку і в темряві, та не дуже придивлятися, можна прийняти істоту, що з’явилася, за чорта (власне, так і сталося кілька днів тому із рибалкою Марком, який зараз допиває останнє горня в таверні і ще не помітив Фантина, котрий за ним стежить). Оберто ж, на відміну від Марка, в темряві, як ми говорили, бачить добре — та й напевне знає, хто саме завітав.

Клабаутерман. Тьху, хай йому грець, слово не італійське, поки вимовиш — язик у морський вузол зав’яжеться! І сам гість — не з наших країв. Звідки взявся на "Цирцеї", як туди потрапив? Та разом із деревиною, з якої виготовили саму Цирцею — не вітрильник, а носову фігуру. А якщо вже бути зовсім точними, то другу носову фігуру, перша ж розбилася під час одного з рейсів, тому купили нову — а разом із нею на галері оселився клабаутерман.

"Звідки ви про нього дізналися?" — запитає завтра Фантин.

Оберто зниже плечима: "Співставив окремі факти. Ти ж не раз був у порту. — (Фантин пересмикнеться, пригадуючи палаючі рибальські халупи, і мовчки кивне.) — Значить, помічав, що в гавань Альяссо часто заходять вітрильники із великою місткістю? Отже, глибина в гавані немаленька — і от так, випадково, розпанахати днище "Цирцеї" скелями було б складнувато, навіть якщо припустити, що всі на ній напилися геть п’яні і не дивилися, куди пливуть. Тепер про команду. Пам’ятаєш, допитувачі виявили за ними деякі грішки? Я далекий від того, щоб повірити в таку очевидну і швидку Божу кару за злочини — і тому припустив, що тут не обійшлося без втручання якоїсь третьої сили, неврахованої, але цілком земного походження. Яка повинна була б знаходитися на судні під час відплиття (це по-перше) і дуже негативно ставитися до злочинів команди (це по-друге). І (по-третє) сила ця знала про злочини моряків "Цирцеї" тоді, коли ніхто в Альяссо про них навіть не підозрював. Відпливаючи, вони не взяли з собою жодного пасажира, взагалі нікого із сторонніх..."

"І звідки ви тільки встигли все це взнати?" — здивується Фантин.

"Дещо — бачив сам, поки жив у місті, а деякі подробиці уточнив за допомогою дона Карлеоне".

"Але про цього... про клаптерьмана... дон Карлеоне нічого ж не знав?"

"Натомість про клабаутерманів знав я. Коли я запросив у Татуся все, що відомо про "Цирцею", він, крім усього іншого, розвідав і про поломку носової фігури. Причому сталася вона на північному заході, в Ліссбоа, і для мене це було останнім шматочком мозаїки. Тому що саме в носових фігурах північних вітрильників мешкають клабаутермани".

"Та хто ж вони такі?!"

"Далекі родичі наших пуерулі. Якщо мають рацію ті вчені, які відстоюють теорію взаємоперетворень... хм... словом, не виключено, що клабаутермани колись були деревними духами, на кшталт елладських дріад, але з часом... перетворилися на клабаутерманів. Деякі риси їхнього характеру підтверджують цю теорію. Як і деревні духи, клабаутермани дуже чутливі до несправедливості, і, вже даруй за каламбур, на дух не переносять на борту свого корабля злочинців: переслідують, іноді дуже жорстоко мстяться тим, хто краде їжу з камбуза, проходу не дають лихословам і п’яницям".

"Як же ж так? — дивуватиметься Фантин. — Команда "Цирцеї" займалася корсарством не один місяць! Та й работоргівлею теж не перед прибуттям в Альяссо вирішили промишляти. Чому ж раніше цей їхній грабькурман бездіяв?"

І тоді Оберто коротко розповість йому те, про що незабаром сам дізнається — але спершу треба ще привітатися із клабаутерманом і знайти з ним спільну мову, бо цей північний пуеруло неабияк розлютований і не дуже схильний вести світські бесіди. Ліхтар же він загасив — і з очевидним натяком, мовляв, незваному гостеві краще б забратися звідси.

З боку магуса перший крок до примирення зроблено: носова фігура окроплена вином, привітальна формула пролунала. Але як поведеться пуеруло?

Поки що він зволікає. Мружить величезні, наче в кішки, очі, пряде гострими вухами (їх Марк тієї ночі прийняв за роги), поводить з боку в бік хвостом з китицею на кінці.

— Чого тобі? — запитує.

— Я прийшов із добрими намірами.

Клабаутерман посміхається, показуючи два ряди дрібних, схожих на голки, зубів:

— Це ж у вас, у людей, є прислів’я про дорогу, вимощену добрими намірами?.. А шумів навіщо?

— Для поважності, — хмикає Оберто. — Щоб власник доків зрозумів, який ти лютий і рішучий...

— ... а ти — хоробрий, так? Ціну собі набиваєш? — клабаутерман хихотить, тицяє пальцем у міх із вином: — Налий-но. — І поки Оберто наливає: — Прийшов сюди вижити мене?

— Хіба ти живеш? — відбиває магус. — Наскільки я знаю таких, як ти, "Цирцея" тобі більше не годиться: надто багато крові і смертей.

Клабаутерман у відповідь стиха, загрозливо шипить, настовбурчивши шерсть на загривку. Очі його спалахують двома золотавими місяцями, хвіст хляскає по палубі.

— Ти смієшся наді мною?! Людино, не грай із вогнем, не раджу!

Оберто ніби не звертає уваги на тон, він подає горня співбесідникові, наливає собі і сідає просто на дошки, прихилившись спиною до фальшборту.

— Годі бурчати. Я прийшов із діловою пропозицією, а не для того, щоб дражнити тебе. Сідай, випий, поговоримо.

— Чому ти тут? — холодно запитує клабаутерман. Горня він узяв, але пити не поспішає.

— Я ж сказав...

— Не плутай! Ти сказав, навіщо прийшов. Але не відповів чому.

— Я — магус-законник. Чув про таких?

Клабаутерман рвучко киває.

— Розслідую справу про зникнення перснів, через які й було страчено всю команду "Цирцеї". Хочу зрозуміти, що ж сталося насправді. На жаль, подеста поквапився зі стратою, тому ти тепер — єдиний, хто знає правду про події тієї ночі. От я і пропоную угоду: ти допоможеш мені, я — тобі. Згоден?

— Треба подумати, — і клабаутерман нарешті відпиває із горняти!

Це точна ознака: розмова відбудеться, дух уже не вважає Оберто ворогом. Більше того, він сідає навпроти магуса і змінює свій вигляд — перетворюється на кумедно зодягненого чоловічка: його білі моряцькі штанці за північною модою заправлені в чоботи з височенними халявами, червоненька курточка розмірів на два менша, ніж треба б, але клабаутермана це зовсім не бентежить.

Оберто задоволений: коли пуеруло набуває людської подоби, він таким чином виявляє найвищий ступінь прихильності до співбесідника.

— Що б ти хотів знати? — запитує клабаутерман.

— Спершу розкажи про "Цирцею". Чому ти вчасно не помітив і не поклав край змінам, які відбулися із командою.

— Я спав, — просто відповідає пуеруло. — Розумієш...

6

Клабаутермани дійсно багато в чому подібні до духів дерев. Як і дріади, вони час від часу занурюються в тривалий, повний солодких переживань сон — швидше не сон, а сплячку. І в такі моменти дуже складно достукатися до них: навіть найнадзвичайніші події у зовнішньому світі не здатні пробудити заснулого клабаутермана.

Тому коли мешканець носової фігури "Цирцеї" ("Зови мене Гермар, — дозволив він Обертові. — Моє справжнє ім’я-для-друзів тобі все одно не вимовити"), — коли Гермар прокинувся, він зрозумів: відбувається щось несподіване. "Щось, скажу я тобі, мерзотне!"

Правду кажучи, його сон поволі перетворився на кошмар, жахливий і малозрозумілий; Гермар ледве встиг здогадатися, що до чого, і зусиллям волі змусити себе прокинутися. А інакше міг і померти — уві сні.

На "Цирцею" він потрапив нещодавно, коли вона зіткнулася із каперським когом і ледве вціліла в нерівній сутичці. Саме тоді колишня носова статуя і була потрощена.

У Ліссбоа — центрі торгівлі між ганзейськими купцями і торгівцями Середземномор’я, "Цирцеї" того разу довелося затриматися довше, ніж звичайно. Ця затримка, ясна річ, не пішла на користь: замість того, щоб, набивши трюми оселедцем, поспішати додому, команда змушена була викласти чималеньку суму за ремонт судна, та й життя в Ліссбоа коштувало недешево. Тому вирішили заощадити хоча б на новій носовій фігурі — купили зняту з розбитого холька. Гермар, який мешкав у ній,

поспостерігав за новими попутниками, впевнився, що люди вони порядні, справу морську знають, — та й задрімав.

"Сплячка у мене якраз розпочалася. Якби знати, як усе обернеться... Потім я уже з’ясував: підсів до них тоді ж, в Ліссбоа, один пролаза на прізвисько Вугор (а справжнього свого імені він так і не відкрив). Команда у сутичці з каперами втратила п’ятьох: двоє померли, троє поранених, причому один — тяжко; звичайно, всіх трьох взяли з собою, але допомоги від них не було ніякої. Тяжкопоранений узагалі весь час лежав у напівзабутті, а його марення осідало на стінках тонкою масною плівкою, яка мерзенно смерділа. (Люди, ясна річ, цього не помічали). А потім він помер: до нього у сни залізла сирена-опівнічниця і перегризла нитку, яка поєднує сплячого з цим світом.

Мені б уже тоді стривожитися: я ж крізь сон відчував хворобливий запах, та вирішив, що це від поранених, незабаром вони оклигають — і все мине. Уві сні за зовнішнім часом погано стежиш... Вони, ті двоє поранених, давно повинні були б видужати, давно! Якби я вчасно помітив...

Тоді ще от що сталося: у "Цирцеї" почалися неприємності, пов’язані із торгівлею. Серйозні неприємності, бо споконвіку... ну, добре, здавна... тобто от уже років п’ятнадцять-двадцять за вашим літочисленням команда заробляла тим, що ходила між західним узбережжям та Ліссбоа: возила ганзейцям веннесійське скло і різні прядиво, а сюди — оселедці. Тепер-от з’ясувалося: ганзейці більше не можуть торгувати оселедцем, оскільки — ха-ха! — оселедця у них і не стало! Закінчився. Він раніше на Балтику через датські протоки йшов, та раптом перестав, віддав перевагу голландським берегам. Чому? Є причини. Тобі їх знати не слід, та й для історії нашої вони не мають значення; закінчився оселедець і закінчився. Всяке в житті трапляється. Але тепер "Цирцеї" треба було міняти все: або закуповувати в Ліссбоа щось інше (а там увесь ринок, ти зрозумій, поділений і конкуренти нікому не потрібні), або пливти за оселедцем уже не в Ліссбоа, а далі та північніше, що просто не окуповувалося б.

Біда? Біда! Але ж жити треба, хоч якось (а бажано — не натщесерце, не харпаками на паперті). І Вугрик цей почав потроху нашіптувати решті, мовляв, почалися всі наші неприємності з каперів, але погляньте, їм якраз живеться дуже непогано; так, ризикують, але ж ризик — благородна справа! Хоча б попервах, поки не знайдемо, чим торгувати, давайте спробуємо, га?..

І нагода трапилася: наздогнали вони біля безлюдних берегів суперницю свою, "Пенелопу", яка відбула рейс набагато вдаліше, ніж "Цирцея". Ще й моряки тамтешні, коли пропливали повз них, непристойності різні вигукували, дражнили. Я крізь сон чув, але значення не надав. А потім і зовсім поринув у безпробуддя...

От тоді команда і наважилася. "Пенелопа" йшла повільно, завантажена так, що ледь не набирала бортами воду. А ці... фх-х-х!!! корсари! вибрали місцинку глуху, зручненьку, підстерегли і вночі напали! Знали, чим ризикують і на що йдуть: врятуйся з "Пенелопи" хоч один, усіх би спіймали й повісили. Тому і билися відчайдушно, навіть акули довгий час після того, як усе скінчилося, не наважувалися приступити до бенкету — так їх налякав терпкий, мускусний запах божевілля, яким просяклося усе навкруг!

На жаль, "Пенелопу" будували на півдні, і вона плавала без клабаутермана, тож не було кому попередити мене про те, що відбувалося. Крізь сон я відчував тільки нестерпний сморід — як я тоді думав, від поранених і полонених мареннями моряків. А вони... — (Гермар зітхає і надовго прикладається до горняти.) — їх наступного дня вбив Вугор. Вони, бач, були рішуче проти нападу на "Пенелопу" — єдині з усієї команди, але тепер, коли шляхів до відступу не залишилося... хто міг закластися, що ці двоє триматимуть язики за зубами?

Та спершу, ясна річ, поранених напоїли маковим узваром. "Не варто виявляти жорстокість більшу, ніж потрібно", — от такий був девіз Вугря.

Як гадаєш, магусе, коли його вішали на цій вашій площі, правило було дотримане?

Добре, не відповідай. А я намагатимусь не відволікатися, а то ми і до ранку не закінчимо. Тож..."

У ті роки корсарство давно вже стало звичайною справою, багато дрібних суден промишляли ним час від часу, коли рейс виявлявся невдалим чи просто коли траплялася нагода напасти на жертву без найменшого ризику отримати відсіч. "Цирцея" стала лише ще однією із багатьох галер, що промишляли розбоєм. Її команда спершу щиро вірила в те, що розбій для неї — заняття тимчасове; вони теж намагалися здійснювати торговельні операції, але, як на зло, — даремно! Тож зрештою навіть намагатися перестали.

Гермар звинувачував у всьому підступного Вугра, який, на його думку, і підбурював команду на злочини, однак Оберто уявляв собі все інакше. Навряд чи одна людина, навіть маючи надзвичайний ораторський хист, могла б навернути два десятки бувалих у бувальцях моряків на те, що самі вони не готові здійснити. Тим більше (і Гермар це визнавав), Вугор не був чаклуном, користувався тільки силою переконанння.

Так чи інакше, але незабаром після нападу на "Пенелопу" "Цирцея" стала справжнім корсарським судном. Завдяки обачливому Вугреві команда примудрилася вижити у перші, найважчі тижні. Заходячи у порт, вони робили вигляд, що, як і раніше, торгують оселедцем (який відбивали у інших суден), вони поступово вчилися всім тонкощам розбійницького ремесла, але ще намагалися не втрачати людську подобу і досі запевняли себе, що настане день, коли вони залишать корсарювання.

"Душі неабияк прогнили у них, але все-таки здорове ядро залишалося. До тих пір, поки Вугор не підкинув їм ідею торгувати

людьми. Заявив: розплющіть очі, ми ж своїми руками пускаємо на дно найдорожче, що є на тих кораблях, які обробляємо! Гроші, товари — так, це добре, але залишаються люди. Невже вам до серця різати горлянки тим, хто здається без бою? Невже вам легше пустити їх на прогулянку дошкою над хвилями, ніж продати в рабство туди, звідки їм не буде вороття? Так вони не зможуть видати нас, але залишаться живими.

Вугор умів переконувати!

Ти, певно, не відчуваєш, людино, як смердить вся "Цирцея", від кінчика бушприта до керманичевого весла, від "воронячого гнізда" до трюмів. А вона, повір мені, просякнута клейкою тугою, в’язким жахом, гірким відчаєм тих, кого возили в кайданах ці... дони удачі, як вони називали себе — покидьки! — от як їх слід було б називати! Один Вугор, звичайно, в усьому не винний, але він підштовхнув, а вони покотилися — нижче і нижче, з людей — у потвори, от на кого вони перетворилися за рік плавання на "Цирцеї".

... А я все спав, людино. І снилися мені страхіття, вони засмоктували мене в чорний, бездонний вир, і нитка мого життя стоншила до того, що я почав вірити, буцім усе, що відбувається уві сні, я переживаю насправді. Ще трішки, людино, і я б не прокинувся, іще трошечки...

Але та жінка... Сама того не знаючи, вона врятувала мене.

Шкода, що для цього їй довелося померти".

7

У благородних хижих птахів є правило: ніколи не полювати на здобич поряд зі своїм гніздом. У "благородних донів" з "Цирцеї" було схоже правило: не займатися "промислом" у портах, куди вони заходять відпочити і поновити запаси провізії. Наприклад, в Альяссо.

Лише один-єдиний раз вони порушили це правило — надто вже великою була спокуса! Один-єдиний!.. — і він став фатальним для всього екіпажу.

Почалося, як воно і буває, з жінки. Трапилася одна: підійшла тихесенько, перепитала, коли відпливають. Вугор ще покепкував, мовляв, і не сподівайся, на борт не візьмуть, жінка на кораблі — завжди до біди. Вона знову запитала, чи правда, що завтра зранку відпливають. Ну так, відповідали їй, а тобі що до того?

"Продати хочу дещо".

І показала перстень.

Шкіпер покрутив його в руках, помацав і повернув: дешевина, до того ж напевне крадена.

Вона почала вмовляти, її відштовхували, сміялися, не хотіли слухати. Знали, що нікуди не дінеться. Бо до них прийшла: отже, в Альяссо нікому продати цей свій перстень не може.

Вона, як і слід було чекати, не відставала. Збили ціну втричі проти тієї (зізнатися, мізерної), яку вона заправила спершу.

"А ще такі ж візьмете?"

"Скільки?"

Вона затнулася, наче щось вирішувала для себе, щось важливе. Потім твердо мовила: "Сім".

"Ну, приходь увечері... знаєш куди. Зараз у тебе купувати нічого не будемо, а раптом ти підіслана. Спершу продаш, потім донесеш", — і

нахабно переморгувалися у неї за спиною. Знали, що прийде — покомизиться, повіднікується і зробить усе, як наказали.

А персні знатні були, це вони одразу збагнули, тому і вирішили порушити правило своє залізне: жодних справ у "домашніх" портах. З іншого ж боку, і ризику ніякого: прийде дівуля вночі, ніхто ні про що і не знатиме. До речі, шкіпер звелів простежити, і Вугор простежив: працює вона служницею, чоловіка в неї нема; не схоже, щоб була підіслана місцевою владою. Все чисто.

А перстеньки — знатні!

Вона справді прийшла, тільки трохи припізнилася. Кеп послав двох, щоб на шлюпку взяли і доставили на борт — ті вже збиралися повертатись, коли нарешті з’явилася. Висварили, допомогли залізти, повеслували потроху. На той час, звичайно, всі знали, чим скінчиться, навіть якщо вголос іще не вимовляли цього. Принцип простий: чим менше свідків — тим менше ризику. Народ — він мудрий, не даремно прислів’я склав про "кінці у воду".

Вчинили все за прислів’ям. Хоча не обійшлося без накладок.

Спершу думали закувати в кайдани, кляп у рот, у мішок якийсь засунути, поки із гавані не вийдуть — ну а потім, за заведеним порядком, здати знайомим работоргівцям. За таку кралю, хоч худенька та трохи бліднувата, багато б виручили.

Не вийшло. Коли вона збагнула, до чого ведеться, наче збожеволіла! Сама у воду кинулася, ніхто зупинити не встиг. Шкода, звичайно. Могли такі грошенята отримати, та, певно, судилося їй утопитися. Вночі, в одязі, в холодній воді — ні, там би і бувалий у бувальцях моряк навряд чи виплив би, що вже про таку говорить...

Вугор усіх заспокоїв, шкіпер підтримав: нема чого метушитися, ніхто ні про що не дізнається. А завтра ми уже будемо далеченько.

Зранку його передбачення не виправдалися: "Цирцея" сіла на мілину, для ремонту потрібна була дзвінка монета, коштів не вистачало, і зрештою вирішили один перстень продати.

Ну а чим усе скінчилося — про це тепер кожен знає.

8

— Крізь сон, крізь тужаві нашарування кошмару, я, людино, почув її передсмертний крик відчаю. І було щось іще... я не дуже втямив, що саме. — Клабаутерман переривається, але не відсьорбує із горняти, а просто мовчить, втупивши погляд кудись перед собою. Забувшись, він "пливе": риси його обличчя і форма тіла знову більше нагадують звірячі, ніж людські.

Оберто не квапить його, він покірливо чекає продовження. А сам подумки складає у єдиний ланцюг все, що бачив, чув, про що дізнався.

Кінці не сходяться.

Він іще не впевнений, що знає, чому до міста завітали ресурдженти. Він і не підозрює, де знаходяться два відсутні персні. Але більше, ніж запитання про те, що уже сталося, Оберто хвилює те, що повинно статися.

— Щось дивне відбулося тієї ночі, — несподівано каже Гермар. — Так, от найправильніше слово: "дивне".

— Ти про самогубство тієї жінки?

— Якби я знав, я би так і сказав, — бурчить клабаутерман. — А я не знаю. Але повір, одного самогубства було б мало, щоб висмикнути мене з того кошмару. — Він мерзлякувато знизує плечима і ледь чутно шипить, наче заново все переживає. — Словом, я прокинувся, виявив те, що виявив, і вирішив як слід їх провчити! Вранці я спрямував "Цирцею" просто на скелі... далі ти знаєш.

— Ясно, — плескає себе по коліну Оберто. — Ну що ж, ти виконав свою частину угоди, дякую, Гермаре. Черга за мною. Наскільки я розумію, ти більше не здатен плавати на "Цирцеї" — і, отже, тебе треба переселити на якийсь інший вітрильник...

Клабаутерман тільки встигає кивнути — і одразу ж підскакує, перевернувши горня і розливши залишки вина. Він миттю набуває тваринної подоби й, упавши на всі чотири, одним стрибком злітає по щоглі нагору, звідки й кричить, тихо, але загрозливо:

— Чого прийшов?!

— Я до месера, — задиркувато пищить знизу знайомий голосок. Запалюється погашений ліхтар, і в його світлі видно худеньку фігурку Малімора. — Месере, — кличе він і махає рученятами, — месере, я до вас, із повідомленням!

— Кажи.

— Мені барабао розповів про те, що відбувається. Я вирішив приглянути за спадкоємним... тобто за бастардом... коротше, за Фантином. А він, месере, у самісіньке пекло поліз! До ресурджентів! Вони його катувати зібралися... от-от почнуть, месере!

— Де?

— Та тут, поруч, у рибальському сільці. Якби я знав... Месере, зле коїтиметься, от що я вам скажу!

— Ти мені краще от що скажи, — Оберто уже сяк-так збіг трапом униз і тепер присів навпочіпки, щоб краще бачити обличчя свого маленького співбесідника, — ти ж тоді всі дев’ять перснів відніс новонародженим дітям Граціадіо, так?

— Н-ну...

— Потім, коли зникнення виявили, сказав синьйорові Бенедетто, що перснів там уже немає, правильно?

Малімор скрушно киває.

— Але насправді...

— Ресурдженти, месере! — з відчаєм нагадує серван. — Катувати збираються!..

— Прокляття! — Оберто повертається до "Цирцеї" — клабаутерман зараз стоїть біля фальшборту і з цікавістю прислухається до їхнього діалогу. — Гермаре, я повернуся і виконаю усе, що обіцяв. Віриш мені?

— Вірю. Тобі, людино, вірю, а от цьому... — клабаутерман регоче несподівано густим басом. — Диви, та він же поцупив у тебе перстень, цей!..

— Я для добра, щоб по-справедливому! — лунає вже з-за зачинених дверей. — Я щоб спадкоємцеві допомогти! А ви покваптеся, месере! Пам’ятайте: рибальське сільце...

— Отже, "щоб по-справедливому"? — перепитує Оберто; з легкою напівусмішкою на вустах він перевіряє кишені: так, справді поцупив. Причому єдиний справжній. — Отже, "спадкоємцеві допомогти"? Так, — говорить Оберто самому собі, — тоді все збігається.

Він бере ціпок і виходить із доку — рятувати непутящого помічника. Навіть звідси видно, як палають рибальські халупи, але магус, звичайно ж, встигне.

Цього разу встигне.

Розділ дев’ятий

Головне — вчасно вибачитися!

Нехай же кожен із вас

Буде готовий, брати мої і сини,

поводитися так, щоб ваші слова і

діяння

Відповідали завжди шляхетності

вашого звання.

Бонаккорсо Пітті. Хроніка

1

Чи думав колись Фантин, що наче поважний пан сидітиме в бібліотеці у самого подести і зачаровано прислухатиметься до розмов

сильних світу цього?! Не думав, ясна річ. Але ж сидить і прислухається (хоча щодо "зачаровано" — це ще під питанням!)

Місце пам’ятне: саме тут підстрелили магуса під час "відтворення ситуації", а простіше — при спробі пограбувати віллу Цинікуллі. Тепер нічого не нагадує про ту ніч: розбиті шибки замінено новими, а слід від арбалетного болта на тканих фламрських килимах нашвидкуруч прикрили чиєюсь картиною.

На картині зображений Фантин.

Себто не Фантин, звичайно, а хтось, дуже на нього схожий! Але якщо не приглядатися, якщо на перший погляд — ну точнісінько Лезо Монети, наче учора з нього малювали. Дуже незвично це Фантинові. І неприємно. Наче з тебе, живого, майстер-трунар зняв мірку.

Усе, з тугою думає Фантин. Пропала справа, хоч у теслі чи у вантажники йди: у місті ж кожен стражник тепер цей портрет бачив. "Вілланом" не попрацюєш: упізнають, ще коли прогулюватимешся навколо будинку майбутньої жертви, обстановку вивчатимеш. От що значить: прокинутися знаменитим!.. (До віку б цього не знать!)

А за все — месерові законнику треба дякувати! Он, сидить під портретом, на обличчі своєму магусовому спокій та упевненість зображає. Прикидається, ясна річ. Розпорядника синьйора Леандро обдурить, ресурджентів, що от-от мають прийти, — може, також. Привида синьйора Бенедетто з пантелику зіб’є своєю незворушністю, ще когось.

Тільки не Лезо Монети. Адже він пам’ятає вчорашній вечір... надто добре пам’ятає.

І тому зовсім не сердиться на магуса за свої портрети, які потрапили до рук кожному альясському стражникові.

2

...Фантин опритомнів сам, ніхто по щоках не ляскав, водою холодною не обливав. Воду всю пустили, щоб загасити пожежу, яка на той час уже майже вщухла: полум’я зжерло все, що змогло, і само собою зникло. Тож заливали вуглини — більше через заповзяття: пан магус, який, як відомо, із самим подестою запанібрата, звелів прибрати за собою; ресурдженти (які наказали годиною раніше підпалити рибальські халупи, щоб "змусити декого перейти до активних дій") поблажливо мовчали, не втручалися. Сторожа миттю скумекала, чим пахне це особисто для них, і заходилася прибирати: поставили ланцюжок із погорільців, самі стали з відрами, барджело відчайдушно керував, надсаджуючи горлянку: "Дружніше! Дружніше!" — і все в цьому дусі. Дружніше не виходило, оскільки щойно ж одні із відерного ланцюжка в’язали інших — і обидві сторони пам’ятали це.

Месер Оберто тим часом узявся за ресурджентів. Продемонстрував їм свою licentia, поцікавився, за яким правом шановні брати коять свавілля, палять хати простого люду, беруть у полон і піддають тортурам мирних городян? Фантин, хоч і вкрай цинічна особа, а все ж пожалів бідах, таким тоном розмовляв із ними магус.

Але тут Лезо Монети згадав, що непогано б і про себе попіклуватися. Він лежав, де впав, але уже розв’язаний, під голову хтось турботливо підклав стражницький плащ. Поряд, упівоберта до "віллана", сидів навпочіпки Малімор і з явною насолодою спостерігав за тим, як магус дає прочухана ресурджентам.

Фантин закашлявся, підвівся на лікті, але зойкнув від болю і повалився на бік. Якраз щоб розгледіти вражаюче полотно: "Єднання працівників невода і майстрів алебарди".

— Очуняв, — підсумував Малімор. — Швидко. Молодчина.

Лезо Монети промовчав, розтираючи зап’ястя, потім згадав і наблизив до обличчя руку з перснем. Пожежа вщухла, однак сонце уже зійшло, тож зміг роздивитися і кроликів, і шпаги, все як месер Оберто говорив.

Оце так!

То що ж виходить?..

— Не впевнений, месере, що ваша licentia дає право ставити подібні запитання, але оскільки так уже сталося і ми працюємо по одній і тій самій справі, відповім. — Фра Клементе витримав потрібну паузу, потім витяг із кишені гаманець, знайдений в халупі Марка. — Щойно ми прибули до міста, як двоє свідків повідомили нам, що кілька днів тому бачили тут привида. Судячи з опису, мало місце несанкціоноване воскресіння. Тому перш ніж виконувати те, задля чого нас, власне, запросили до міста, ми вирішили обстежити даний район — і одразу ж зафіксували сліди збурення у вірогіднісному полі. Так, коливання не перевищували норми — тоді. Однак тих самих "кілька днів тому" картина, швидше за все, була принципово іншою. Розумієте, до чого я веду, месере?

Магус кивнув. Він розумів.

Фантин — ні.

— Себто ви хочете сказати, що, несподівано для самих себе, знайшли сліди... — месер затнувся і деякий час мовчав, наче отримав удар під дих. Лезо Монети навіть пожалів його: спершу під постріл підставився, потім трунком пригостили, тепер пробіжки нічним містом... Тут у кого завгодно зі здоров’ям почнуться негаразди.

— Що ж, це багато чого пояснює, — кинув магус, трохи оговтавшись. — І все-таки, фра Клементе, прошу вас не турбуватися... бодай до

полудня. Залиште у спокої всіх цих людей і йдіть-но на віллу до нашого спільного роботодавця. Я ж... я змушений відкланятись і закінчити деякі незавершені справи. Стосовно ж сліду, який ви знайшли, то можу вас запевнити: жодних пов’язаних із ним збурень (і у вірогіднісному полі, й, таки би мовити, в соціумі) не буде. Кажу це з усією відповідальністю.

— І тим не менш...

— Опівдні, фра Клементе. Сьогодні в годину Єдинорога я зберу всіх зацікавлених осіб на віллі синьйора Леандро і поясню що до чого. А тепер прошу...

Ресурдженти перезирнулися: молодший був розгублений, старший — явно незадоволений, — але сперечатися не стали. Стенувши плечима, вони вирушили вузькою вуличкою у Верхній Альяссо. Барджелло сунувся був "може, надати людей для супроводу", але наштиркнувся на холодний погляд фра Клементе і, віддавши честь, повернувся до своїх підлеглих.

А месер Оберто поквапився до Фантина і Малімора. Зараз було особливо помітно, що в його ході з’явилися певні скутість, хворобливість.

— Оговтався, — мовив він, ставши перед Лезом Монети і важко спираючись на ціпок. — Ну, підводься та не забудь подякувати цьому пролазі, який дуже любить, "щоб усе по справедливості". А то б навіть я з усіма своїми повноваженнями не врятував тебе. А ти, — повернувся він до Малімора, — відповідай якомога швидше: де вона жила?

Той спершу прикидався дурником: "ви це про кого?" та "ніяк не збагну, чому ви вирішили", — але магус тільки втомлено звелів: "Не блюзнірствуй. Сам бачиш, часу у нас обмаль..." — і Малімор миттю підскочив, готовий провести до потрібного будинку.

— А я?

— А ти — давай із нами. Іти хоч зможеш?

Фантин кивнув, звівся-таки на ноги й упевнився, що йти зможе. От бігти — уже ні.

— Я теж, — гірко всміхнувся месер Оберто. — Гаразд, підемо потихесеньку. Дивись, і дошкандибаємо, еге ж?

— Е-е-е...

— Та запитуй уже.

— Як ви здогадалися, що ресурдженти приїхали воскрешати когось із Цинікуллі?

— Не воскрешати, синку, не воскрешати. Аж зовсім навпаки. Здогадався? Так, пташечки нацвіріньокали. Ще запитання?

— Перстень... що мені із ним тепер робить?

— Як це "що"?! — втрутився обурений Малімор. — Носити. По справедливості!

— Залиш поки що собі, — додав магус. — Там розберемося.

3

Перстень із незвички трохи муляє, і Фантин, не усвідомлюючи, що саме робить, крутить його на пальці так і сяк, прилаштовуючи зручніше.

І через це ледве не впускає на підлогу теплий пакунок, який миттю відгукується невдоволеним сопінням і чмоканням. Добре хоч не розплакався і не напрудив у пелюшки — було б конфузу, в бібліотеці самого синьйора Леандро!

Тим часом двері рип-рип — і входять, овіяні стійкою ароматною хвилею, ресурдженти. Обидва ретельно поголені, вони добре відпочили, як слід попоїли, це і по обличчях видно, і по ході. Червоноплащники вчора, певно, туди-сюди із Верхнього у Нижній і назад не бігали, а прошкували непоспіхом, чинно, поважно. Тепер заявилися вислуховувати пояснення магуса.

Градоправителевий розпорядник — худющий чолов’яга з кислою мармизою — поважно вказує рукою на два порожніх крісла в дальному кутку, навпроти дверей. Сідайте, значить, і будьте ласкаві зачекати, синьйор Леандро скоро завітають.

Фра Клементе і, з ледь помітним запізненням, фра Оттавіо вітаються із месером Оберто. Старший червоноплащник цікавиться:

— Як пройшли ранкові вишукування? Чи розв’язалися питання, які так турбували вас тоді?

— Розв’язалися. Коли прийде час, я детально розповім про все.

— А це... — фра Клементе затнувся, підбираючи доречний вислів, — ці чада — результат згаданих вишукувань? — від розгубленості червоноплащник, і так схильний до пишномовства, остаточно переходить на архаїчний штиль.

— У певному сенсі, — туманно відповідає месер Оберто. — Про що теж буде сказано свого часу.

Ресурджент, намагаючись зберегти веселу міну при кепській грі, киває, червоноплащники проходять і вмощуються у призначені для них крісла. Обидвоє готові чекати, скільки буде потрібно.

Утім, чекати якраз уже не потрібно.

Двері прочиняються, розпорядник поквапливо проголошує про появу батька і сина Цинікуллі. Синьйор Леандро входить першим: шиті золотом одежі, упевнена хода, породистий профіль, погляд суворий. Одне слово: градоправитель! Весь у клопотах про суспільний добробут, весь у трудах праведних, жодної хвилинки для особистого щастя. Певно, саме роки турбот надали його обличчю такого пошарпаного, затертого виразу, зробили щоки вислими, губи — надміру пухлими, наче в бійці із долею-злодійкою синьйор Леандро не раз отримував по губах, от і не можуть ніяк зажити, вздуваються, нижня трохи відкопилена. А він знає про вади своєї зовнішності і тільки стає злішим, бо нічого не може вдіяти. Із собою — нічого, тільки із іншими.

Синьйор Леандро недбало киває присутнім, невдоволено морщиться, помітивши на руках у Фантина і месера Оберто по немовляті, але мовчки проходить і опускається у високе крісло, не крісло — трон, вкритий, наче виразками, різьбою, із страшенно неприємними на вигляд фігурками на поруччях і спинці; синьйор Леандро сідає, велично поклавши на ці фігурки свої повнуваті руки, і Фантин подумки пересмикується від огиди.

Щоб не виказати своїх почуттів, Лезо Монети відводить погляд — і помічає другого Цинікуллі, Цинікуллі-молодшого... свого рідного батька? Синьйор Граціадіо виявляється несподівано юним і якимось хворобливим. Зодягнений він, до слова, цілком у тон до своєї зовнішності, себто ніяк: безформені плащ і жустокор найнезугарніших кольорів, берет кутастий, із куцим пером, панталони на колінах спухають пузирями, провисають, пишні банти на них тріпочуться зів’ялими, м’ясистими квітками.

І це, вражено думає Фантин, мій батько?! О мадонно, ото пощастило!

Натомість синьйору Леандро пощастило ще менше: такого чахлика мать за спадкоємця...

Молодший Цинікуллі перетинає кімнату і приєднується до батька, його трон нижчий і менш вишукано прикрашений.

— О-отже, — тягне синьйор Леандро, оглядівши присутніх, — здається, всі зібралися. Почнемо, панове. Але спершу... месере Оберто, чи обов’язкова тут присутність цих двох немовлят? Якщо вам нема на кого їх залишити, я покличу служницю, вона пригляне...

— Обов’язкова, — перериває його магус. — Тож, дійсно, давайте почнемо.

Синьйор Леандро нічим не виказує свого роздратування, але Фантина не обдуриш: подеста нечемність проковтнув, не подавився, але навряд чи забуде або пробачить.

— Месере Оберто, насамперед — те, задля чого ви тут. Зникнення перснів, яке ви мали розкрити. Люди, які їх вкрали. Я чекаю на звіт.

— Хіба шість перснів не лежать зараз у вашій шафі? — магус недбало вказує правицею на знайомі Фантину дверцята із кроликами і шпагами. — Ще один був переданий мені вашими родовими пуерулі як зразок. Решта... гадаю, решта, синьйоре Леандро, назавжди втрачені для вас.

— Нехай навіть так, хоча до цього питання ми ще повернемося. А крадії?

— Якщо не помиляюся, саме за вашим велінням тих, у кого було знайдено викрадені персні, позавчора стратили?

— Так, але...

— А тепер давайте-но дещо уточнимо, синьйоре Леандро, деякі формулювання. При бажанні ви можете взяти текст contractus’a і перевірити — там чітко вказано, що "викликаний член ордену законників (фах — магус) проводитиме розслідування, передовсім виходячи із засад законності — і якщо виявить..."

— Я пам’ятаю!

— Чудово! А це? — "має повне право вимагати проведення розслідування, яке б виходило за межі окресленого вище завдання, і особисто його проводити, залишаючись уповноваженим..."

— Це я теж пам’ятаю, месере. Але до чого ви ведете?

— До того, панове, що зараз я маю намір здійснити саме таке розслідування. І лише потім надати остаточний звіт по тій справі, для якої і був викликаний в Альяссо. Синьйоре Леандро...

— Так?

— Якщо ваша ласка, повідомте мені, з якою метою ви запросили до міста цих воскресників.

— Це родинна справа, месере! І нічого протизаконного в ній я не бачу.

— Тим паче вам нема чого приховувати.

— Але тут, якщо ви помітили, є сторонні особи!

— То накажіть вийти вашому розпорядникові — це ж він сторонній, чи не так? А я, поки він не піде, залишатимусь німим, наче непотривожена ресурджентами могила.

— Ви чудово розумієте, кого я маю на увазі! — наливаючись червоним, пихтить синьйор Леандро. При цьому він не втримується і зиркає у бік Фантина.

Магус картинно зводить брову:

— Зачекайте, чи не вважаєте ви стороннім свого власного, нехай і незаконнонародженого сина? Точніше, трьох незаконнонароджених синів, — додає він уже зовсім іншим, аж ніяк не світським тоном.

— Що за нісенітниця?! Тут тільки один мій син, от він, — синьйор Леандро вказує пальцем на Цинікуллі-молодшого. — Юнак, якого ви привели на мою віллу, в крайньому разі, якщо зважати на сумнівну схожість із портретом синьйора Рінальдо Цинікуллі, є моїм онуком. Чи якимось іншим побічним нащадком нашого надміру плодючого роду. Але син?!.. Ні! І кого ви вважаєте третім у цьому випадку? Себе самого? Одного із шановних братів?

Його полум’яну промову перериває невдоволене схлипування немовляти, яке спить на руках у месера Оберто. Відразу ж друге, яке у Фантина, озивається майже розбірливим бурмотінням — і перше змовкає, важко зітхнувши.

Ця нетривала затримка залишається ніким, окрім Леза Монети, не поміченою: всі надто захоплені пристрастями, які вирують у бібліотеці.

— Чи вам хтось колись казав, що ви — кепський актор, синьйоре Леандро? — запитує, анітрохи не знітившись, магус. — Синьйор Граціадіо, на жаль, не ваш син — і вам це відомо. Те, що він німий і не навчений писемності, а також заляканий вами — нічого не міняє. Мені не

потрібне його зізнання — і ви добре знаєте, що слова синьйора Граціадіо чи будь-яке інше підтвердження ним вашої провини не будуть визнані жодним судом. Такий закон. …Хоча, припускаю: ви самі щиро вірили в те, що були батьком Граціадіо. Вірили допоки не виявили дивну річ: родовий перстень, який ви вручили йому на повноліття, весь час губиться — і завжди з’являється в одному й тому самому місці: от у цій шафі, поряд із іншими перснями! Ви довго не могли збагнуть, у чому ж справа, але вам розтлумачили, чи не так? Не дружина — на той час покійна, а… знайшлося кому й окрім неї. Та й дитина виросла зовсім не такою, якою можна було б пишатися. Ви навіть бачили певну привабливість у тому, що саме синьйор Граціадіо стане нащадком роду Цинікуллі. Це була ваша помста — за все, що довелося пережити, стерпіти. Привид синьйора Бенедетто з його уявленнями про гідне і негідне, про традиції і обов’язки будь-кого, хто належить до роду Цинікуллі, довгі роки діяв вам на нерви. Саме задля тривалої, солодкої помсти ви не бажали одружуватися вдруге, хоча досі можете похвалитися неймовірною плодючістю справжніх Цинікуллі. (До слова, синьйор Граціадіо, на жаль, безплідний і взагалі мало переймається питаннями продовження роду, що тільки робить вашу помсту витонченішою). І хоча ви не стали зв’язувати себе подружніми узами, однак відмовлятися від жіночих принад не збиралися. Що ж до можливих бастардів — вас вони просто не турбували. Ви сходилися з жінками всюди, де тільки вдавалося, а стан подести, погодьтеся, відкриває багато можливостей.

Синьйор Леандро зневажливо пирхає:

— Навіть якщо ті дурниці, які ви верзете, містять в собі хоча б дещицю правди, — хіба це біда? Нічого протизаконного і навіть протиприродного я не чинив, чи не так?

— Нічого, — підтверджує магус. — Донедавна ваша поведінка була цілком законною і, як ви висловилися, природною. Ви так чи інакше платили жінкам за їхнє мовчання — і у жодної не виникало претензій. Навіть у тих, яких ви брали силою.

— Брехня!

— Синьйоре Леандро, повірте, я не збираюся хитрістю виманювати у вас зізнання. Правда очевидна — і немовлята, яких ви тут бачите, — підтвердження цьому. Їхня мати мені все розповіла: як вона, серед інших, була найнята вами для обслуговування гостей на прийомі, влаштованому трохи менше року тому — тут, на віллі. Як, добряче напідпитку, ви підстерегли її в одному з коридорів і... зробили те, що зробили. Коли вона зрозуміла, що вагітна, було надто пізно позбавлятися дитини. Та й грошей у неї на це не вистачило б, а йти до вас вона не насмілилася. До того ж... її вмовили.

— Хто?! — кричить Цинікуллі — і миттєво замовкає, збагнувши: обмовився, зізнався.

— Не суттєво, хто, — наче нічого й не сталося, веде далі месер Оберто. — Вона була вдовою, працювала служницею на заїжджому дворі. Робота в неї залишилася — господар трапився добрий, одначе доброта його була не безмежною: за сповитуху і за ті дні, коли мати цих близняток не працювала, їй довелося заплатити уже зі своєї кишені. Грошей майже не залишалося, і тоді...

— І тоді вона вирішила пограбувати мою віллу?!

— Ні, тоді вона вирішила продати те, що потрапило до її рук несподіваним чином. Вона вже працювала, але, на жаль, грошей ледве вистачало, щоб животіти. Спершу Марія не наважувалася, а коли наважилася, було запізно: всі в місті уже знали про зниклі персні. Тому їй довелося звернутися до тих, хто, як вона з’ясувала, збирався незабаром залишити Альяссо. До команди галери "Цирцея". Марія не знала, що команда ця давно промишляє морським розбоєм, торгує не рибою — рабами. Згідно із домовленістю, вона прийшла у порт вночі, її відвезли на "Цирцею", а потім збиралися полонити, однак Марія втекла. Стрибнула за борт. І померла.

— Так усе-таки померла?

— Померла, синьйоре Леандро. Померла — і ви про це дізналися, коли допитували моряків, чи не так?

— От ви і обдурили самого себе! Якщо вона мертва, то як могла вам щось розповісти?! Ви брешете, месере, у вас немає жодних доказів! — карбує слова подеста. — Та чому ви взагалі вирішили...

— Дійсно, чому? Чому, наприклад, я не вирішив, що Граціадіо — батько цих двох немовлят? — Магус помовчав, мабуть, заново переживаючи події нинішнього ранку, про які з присутніх знали тільки він і Фантин. — Узагалі-то, спершу я так і подумав — за що мушу просити у вас, синьйоре Граціадіо, вибачення. Я жив у вашому домі не настільки довго, щоб дізнатися такі подробиці, тому цілком логічним вважав... Зрештою, не суттєво. Тоді мене хвилювало лише одне: персні. Відпочатку було ясно, що це не проста крадіжка. І тому я вирішив влаштувати те, що називається "відтворенням ситуації": пробратися на віллу і повторити все, вчинене гіпотетичним крадієм. У результаті деякі мої підозри підтвердилися, але сам я надовго був виведений із гри. Єдина необачність — а потягла за собою такі... невиправні наслідки! Відтоді я всюду запізнювався: не встиг "вийти" на моряків "Цирцеї", не встиг зупинити їхню страту, не встиг вчасно переговорити із клабаутерманом галери... А головне: дізнався про ресурджентів тоді, коли був зайнятий іншими справами і не міг як слід поміркувати над питанням: хто і для чого викликав їх у Альяссо.

— Однак, месере, ви знали про це, коли прийшли до рибальського сільця, — вперше за весь цей час подає голос фра Клементе.

— Лише здогадувався, а ви люб’язно підтвердили мої підозри. Втім, якби я зробив це раніше... Відповідь лежала на поверхні: в цьому місті одні Цинікуллі здатні заплатили за ваші послуги. Лишалося спитати в себе, навіщо ви їм знадобилися. Воскресити когось із команди "Цирцеї" і

отримати відповідь на якісь свої запитання? Навряд чи. Перед стратою матросів катували і напевне дізналися все, що хотіли. Їх тому і стратили так швидко, щоб ніхто інший не встиг із ними переговорити. Знову ж, рештки піддаються воскресінню тільки через сорок днів після смерті людини. Отже, варіант із моряками не підходив. І взагалі сумнівно, щоб синьйорові Леандро чи синьйорові Граціадіо (тоді я ще припускав можливість їхньої співпраці — хоча б із родинних інтересів) знадобилося викликати чийсь дух. "А якщо, — запитав я себе, — навпаки? Позбавитися якогось надміру ретельного привида, який занадто багато знає?" Так, саме так — і тоді все стало на свої місця. Я знав такого привида — синьйора Бенедетто Цинікуллі. Спілкування із ним переконало мене, що він міг би завдати чимало клопоту своїм нині сущим нащадкам. Але просто клопіт" — цього замало. Зрештою, синьйор Бенедетто дратував синьйора Леандро своїм бурчанням не один рік — то чого б це раптом саме зараз знадобилося усувати привида? Він щось знає? Але навряд чи синьйор Бенедетто, засновник роду Цинікуллі, шкодитиме власним нащадкам, нехай і порядно змізернілим! Хіба що самі нащадки своїми вчинками безчестять рід або...

— ...або не поводяться з родовими коштовностями як слід, — рипучим голосом підсумовує фра Клементе.

— Саме так, отче! Саме так! Щоправда, я знав, що персні залишили віллу не з вини синьйора Леандро (і не з його відома — інакше навіщо б йому викликати мене?!) Інша справа, що їхнім поверненням більше переймався синьйор Бенедетто, ніж його нащадок. Чому? Та тому, що синьйор Леандро здогадувався, яким саме чином персні зникли з вілли. І чому. Те, чого він боявся: бастард, навіть кілька! А це вже ганьба, коли хтось дізнається, що, по-перше, Граціадіо — аж ніяк не син синьйора Леандро, а по-друге, що сам Цинікуллі-старший анітрохи не господарює в цьому домі, допускаючи зникнення родинних коштовностей etc. Скандал, втрата гідності й авторитету, зневага в суспільстві — от що чекало синьйора Леандро. Він щиро хотів знайти і повернути персні, але коли впевнився, що це нездійсненно, що жінка, здатна навести його на слід невідомих бастардів, потонула, що викликаний із Ромми магус

почав копати надто глибоко, а власний, рідний привид досі твердо дотримується своїх переконань: "Родинні персні мусять залишатися в сім'ї", — тоді синьйор Леандро знайшов єдиний вихід, який давав йому шанс на порятунок. Для всіх (як він вважав — і для мене) персні було знайдено, а крадіїв — покарано. (Він посилив патрулі на вулицях, але уже сьогодні вранці, здогадавшись, що виказує себе, зняв їх! Пізно!) Всім, знову ж, було байдуже до долі коштовностей: за рік чи два про них би взагалі ніхто не згадав. Тільки одна істота не готова була змиритися із цим: синьйор Бенедетто. І все б нічого, але якимось чином синьйор Леандро дізнався, що привид досі підтримує зв'язок зі мною, більше того, повідомив мені про нестачу перснів. Фіаско! Катастрофа! Якщо я знайду персні, я знайду і бастардів, а отже, дізнаюся всю правду. А навіть якщо і ні — лише уявіть собі, як допік би синьйор Бенедетто недбайливого нащадка за те, що той не бажав шукати і зберігати родинні коштовності! Щоб уникнути скандалу, слід було, по-перше, позбутися привида, по-друге, мене. Привида розутілити, мене... Ви ж не знали, синьйоре Леандро, що я маю домовленість з таким собі Карло Карлеоне? Бачу, бачу: не знали. Татусь Карло повідомив мені про вашу спробу найняти двох убивць — і про те, що він обіцяв подумати.

— І що, ваш Татусь готовий свідчити проти мене? — ядуче цікавиться Цинікуллі-старший. — Ні? Бачу, бачу, що не готовий. Узагалі, месере, чи є у вас хоч якісь докази? Зараз ви наговорили чимало образливих для мене речей, притягли на віллу якихось двох немовлят, цього от парубка, якого я бачу вперше (і сподіваюся, востаннє). Багато слів, багато фантазії й домислів, месере. Але де факти? Де, повторюю, докази?! Якщо їх немає, я змушений буду...

— Їх немає, синьйоре Леандро. І навіть ваші обмовки не мають ніякої юридичної сили.

— Отож! Dura lex — sed lex, — sed-ить подеста. — Ви скористалися тим, що мій син німий і не навчений письму, і звели на нього образливий наклеп, звинувативши в безплідді. Ви...

— Я готовий просити пробачення у вас, синьйоре Леандро. Якщо забажаєте — привселюдно, одначе тоді мені спершу доведеться перерахувати все, за що я вибачатимуся.

— Ну-ну, ні до чого повторювати всілякі нісенітниці, — бурчить Цинікуллі-старший. — Гадаю, це зайве. Я... — підібравши губи, він копилить породистий ніс: очі блищать упевненістю, плечі самі собою розправляються: орел! от-от злетить у високость!! — Я вибачаю вас, месере. І навіть згоден заплатити сумму, вказану в contractus'і: зрештою, кілька перснів були знайдені не без вашої допомоги. А решта... — він поблажливо махає рукою, — ну, певно, така вже доля, на жаль.

— Сумму ви готові заплатити зараз?

— Негайно!

— Тоді, будь ласка, видайте її от цьому юнакові, який прийшов зі мною. А також, коли це вас не обтяжить, додайте до моєї винагороди портрет, що висить наді мною.

— Та прошу! — вигукує у нападі щирої щедрості і вселенської любові синьйор Леандро. — Все одно я збирався його продати, він, знаєте, давно мені не подобається. Дешевина!

Подеста енергійно підхоплюється і стає біля шафи, щоб узяти згадану вище винагороду. Але ще до того підводиться синьйор Граціадіо, презирливо спльовує просто під ноги "батькові" і виходить геть із кімнати, лунко грюкнувши дверима.

— Хлопчик засмучений, — знизує плечима синьйор Леандро. — Все-таки, месере, ваші фантазії... ех, належало вам бути стриманішим, як на мене. Ви потішили своє самолюбство і довели всім нам, що ви талановитий слідець... хе-хе! — і навіть непоганий фантазер, а все-таки варто було...

— Ви так і не запитаєте мене про головне?

— Га? — розгублено кидає через плече синьйор Леандро, зайнятий шафовими дверцятами (ключ заїло в замку, ніяк не хоче повертатися).

— Ви досі не поцікавилися, навіщо я так довго говорив про речі, для нас із вами відомі, для інших — маловажливі, а головне — абсолютно бездоказові.

— Та що вже там, месере, облиште... чи я не розумію? Самолюбство — воно кожному властиве, чи не так?

— Саме так, — всміхається магус. — Більше того, воно не полишає декого навіть після смерті.

У цей час дверцята нарешті відчиняються — і Малімор, який весь цей час просидів замкнутим у шафі, вискакує назовні й несамовито верещить. Просто так, щоб побавитися.

Потім, показавши ошелешеному синьйору Леандро непристойний жест, тікає.

В ящику, де повинні були лежати гроші, порожньо.

— Мабуть, нам із Фантином час іти, — підводиться з крісла магус. — Допоможи-но мені, — і поки Лезо Монети тримає друге немовля, месер Оберто просто чобітьми стає на крісло і знімає зі стіни портрет. За ним, як і слід було чекати, чорніє рвана дірка в килимі.

— Дітей час годувати, — наче вибачаючись, мовить магус. — А гроші надішлете із посланцем на заїжджий двір "Стоптаний чобіт", я там буду щонайменше ще два дні. На все добре, синьйоре Леандро. Вас, фра Клементе, і вас, фра Оттавіо, чекаю, як і домовилися, сьогодні ввечері. Дозвольте відкланятися.

— Ми теж змушені попрощатися із вами, синьйоре Леандро, — підводиться старший ресурджент. — Навряд чи ми зможемо виконати ваше замовлення, на жаль. Розташування планет не дозволяє.

— Не сезон, — майже по-хамськи відрубує фра Оттавіо, чиє ім’я свідчить як про плодючість його батьків, так і про те, що в сім’ї він був аж ніяк не першою дитиною; таким, як він, тільки й залишається — захищатись дотепами!

— Але…

— Іншим разом, гадаю, — і обидва воскресники прямують до виходу, оповиті хмарою найтонших ароматів.

Синьйор Леандро, не дуже переймаючись пристойністю, голосно і зовсім не витончено лихословить — аж на галереї чути!..

Розділ десятий

По кому був подзвін

Себастьяне, любий мій. Я завдаю вам надто багато клопоту. Зносьте це спокійно і думайте про те, аби прославитися скоріше воскресінням мертвих, ніж створенням фігур, які тільки здаються живими. Що ж до гробниці Юлія, то я…

Мікеланджело Буонарроті.

Із листа до Себастьяно дель Пьомбо

1

— Що далі? — питає Фантин, коли вони йдуть галереєю, кожен — із немовлям на руках, а "віллан" ще й із портретом під пахвою. Позаду повільно крокують ресурдженти, з якими Оберто ще матиме тривалу задушевну бесіду.

— Далі? Багато роботи. Розмова із шановним Цинікуллі — лише мала і неголовна частка того, що треба зробити. Ти допоможеш мені?

— Куди ж я нині без вас? — хмикає "віллан" — По-перше, "медяник" обіцяний прибуде на ваше ім’я, чи не так? Ну а по-друге... я, месере, знаю, що таке вдячність. Ви ж мене врятували сьогодні вранці!..

— Пусте! Скажи, ти мав колись справу з дітьми?.. — Оберто зупиняється і тихо сміється: — Мій щойно, здається, "підмочив собі репутацію".

— Ну, напевне, не так ґрунтовно, як ви — синьйору Леандро. ...А дітям я вмію дати раду, доводилося нянчити сусідських, коли... Та послухайте, — скрикує раптом Фантин, — це що ж, виходить, матінка моя з цим от, з подестою?.. — Деякий час він мовчить, крокуючи візерунчастими підлогами, потім повільно киває: — Так, могло буть. Збігається. То тепер, — підводить він голову до магуса, — тепер я... їхній нащадок?

— Теоретично — так. Але не думаю, що тобі буде запропоновано бодай статус спадкоємця синьйора Граціано. Єдиний доказ, картина, навряд чи буде прийнятий судом.

Вони проходять галереєю до сходів і починають спускатися на перший поверх, коли назустріч, прямо нізвідки, виходить привид синьйора Бенедетто.

— Я все чув! — вигукує він, змахуючи руками і гнівно палаючи очиськами. — Месере, дозвольте засвідчити мою найглибшу пошану! І

вам, панове, — обертається привид до ресурджентів, котрі якраз проходять повз них. — Ви повелися гідно!

— Ми завжди поводимося гідно, — незворушно повідомляє фра Клементе. — До зустрічі, — зронює він магусу — і обидва червоноплащники йдуть геть.

— Бач який! — хмуриться синьйор Бенедетто. — Та він напевне має рацію. Рано чи пізно... — привид на мить вмовкає, потім подумки знову повертається до свого негідного нащадка — і вивергає на голову того потік найвитонченіших проклять. За останні століття синьйор Бенедетто їх вивчив чимало. — Якби не ви, месере, не знаю, що б я...

— Не варто переоцінювати мої заслуги, — втручається Оберто. — Адже персні я так і не повернув.

Благодушність умить залишає примарне обличчя синьйора Бенедетто.

— А я вирішив, що ви сказали це зумисне, аби вивести на чисту воду мого невдячного нащадка!..

— Невже ви забули? Законники намагаються не брехати без крайньої необхідності.

Привид мовчить, втупившись в Оберто хмурим, задумливим поглядом.

— Чи готові ви, месере, заприсягтися, що всі три персні знайти неможливо? Ви не знаєте, де вони?

— Я ладен заприсягтися, що не знаю, де вони знаходяться. І що всі три навряд чи колись стануть доступні вам, навряд чи повернуться до скарбниці роду Цинікуллі. Цього достатньо?

— Хитруєте, месере? Чи хочете смерті цього молодика — адже один із трьох — у нього на пальці, чи не так?

— Я не ювелір, синьйоре Бенедетто. І нездатен визначити, чи підроблений перстень у Фантина. Той, який ви мені прислали тоді в "Стоптаний чобіт", як ви самі стверджували, був підроблений.

— Ми перевірили всі сім — і виявилося...

— Я пам’ятаю. Тож повторюю: я не знаю, чи підроблений перстень у Фантина.

Синьйор Бенедетто щулить очі:

— Отже, ви бачили всі три?..

— Я бачив дуже багато перснів, синьйоре Бенедетто. І всі були схожі на ваші.

— Що... що ви хочете сказати?!

— Не кричіть, розбудите дитину, — але малюк на руках в Оберто уже і сам прокинувся. Він покліпав оченятами, скривився був незадоволено і уже зібрався зарепетувати, мовляв, пелюшки мокрі і треба більше уваги приділяти дітям, а не старим, до того ж давно мертвим, — аж раптом шмигає носом, випростує ручку і тягнеться до рукава синьйора Бенедетто.

— Я розумію, чого ви домагаєтесь, месере, — гримить тим часом привид. — Ваша уславлена законнича справедливість, так? Кожному бастарду — перстень, вам що до того, не ви стільки віків турбувалися про честь Цинікуллі!.. Не ви...

Цієї миті він осікається і з подивом дивиться вниз, на свій рукав, за який його сіпає прапрапра... (мадонна відає, скілька разів "пра") онук.

— Але як?!..

Пальці малюка упевнено тримають примарну тканину, мнуть її, тягнуть на себе. На обличчі дитини — блаженна посмішка: он яку іграшку собі знайшов!

— Скажіть йому щось. Усе-таки ваш нащадок.

Але синьйор Бенедетто втратив мову, він тільки й може, витріщивши очі, дивитися на немовля, яке вхопило його за рукав.

Унизу, на сходах, регоче, вхопившись за живіт, Малімор.

От тільки в очах сервана — сльози.

2

До вечора відпочивали — наскільки це вдалося при двох малюках, які відіспалися в бібліотеці синьйора Леандро і тепер вимагали уваги. Один раз навіть хтось із постояльців приходив сваритися: "навіщо дитят мучите?!"

"Ще невідомо, хто кого!" — похмуро відгукнувся Фантин, вкотре міняючи пелюшки. І додав: "Треба нам, месере, годувальницю завести, без неї не впораємося".

Рубер, господар "Чобота", знав одну, тож невдовзі близнюки давали клопоту вже їй. Утім, годувальниця і малюки швидко знайшли спільну мову і загалом були задоволені одне одним.

Залишок дня Оберто провів у глибокому сні, відпочиваючи після вчорашніх подій. Шкода, часу на це було обмаль: щойно стулив повіки, а вже — вечір, і Фантин трясе за плече: "Ви просили розбудити, месере, коли прийдуть воскресники. Ну, то вони вже з’явилися. Чекають унизу, в залі".

— Ходімо, — і вони спускаються до ресурджентів, зазирнувши спершу до годувальниці ("Чи все гаразд? Сплять? Ну, нехай сплять").

Обидва червоноплащники, як за командою, підводяться, ледве завбачивши Оберто і його супутника.

— Наша домовленість залишається в силі, месере?

— Звісно.

— Тоді дорогою ви хоча б у двох словах розкажіть, що ж сталося насправді.

— Власне, у двох я уже розповів — сьогодні вдень, у синьйора Леандро.

— Там жодним словом не був згаданий слід, — завважує фра Клементе.

— Та і говорити ж нема про що. Сліду більше немає. Складу злочину — також, оскільки результати відсутні. Про саму подію знають лише кілька людей, але плескати язиком не стане жоден, та й хто їм повірить? Тому можете не турбуватися: те, що сталося... його наче зовсім не було.

— Дуже добре, — киває старший червоноплащник. — Залишилось з’ясувати, хто ж це здійснив.

— А ви досі не зрозуміли? — майже із жалем дивиться на нього Оберто.

Фра Клементе нарешті починає здогадуватися; він пильно споглядає на магуса, немов хоче переконатись, чи той не обманює.

— Тоді тим паче... — шепоче вражений ресурджент. — Тоді... що ж, що ж... Може, воно й на краще. Так, — говорить він уже рішучіше, — напевно на краще. І ви правильно зробили, месере, що саме так вчинили в цій... непростій ситуації. Інакше... я навіть не можу передбачити всі можливі наслідки. Але хвилювання серед людей, смути... — Він хитає головою, уявивши все це і багато іншого. — Так, ви вчинили єдине, що можна було!

Оберто невесело посміхається. "Немовби я міг вчинити інакше! Нібито від мене взагалі щось залежало в цій історії".

Важко спираючись на ціпок, він прямує спустілою вулицею, вечір поволі перетікає в ніч, вулиця — в цвинтарну стежку, де замість будинків — склепи, склепи, з янголами, скелетами, "...спочивай із миром" та пацюками, які вибираються із нір і сторожко нюхають повітря: як воно там, чим сьогодні душа впокоїться? (і — чия?); під ногами шурхотить дрібна жорства, вітер грає з листям і намагається безсоромно задерти плащі ресурджентів, але, злякавшись шитих золотом феніксів, відступає.

Чорний, сумний гримо на вежі дивиться згори на чотирьох прибульців, але не поспішає розхитувати дзвін.

("Він знав уже тоді. Тому і дзвонив, — зізнався синьйор Аральдо учора ввечері після того, як виклав магусові своє прохання. — Ми, бачте, товаришували. Мабуть, він один із небагатьох, хто шкодуватиме, коли я піду".)

Оберто, за ним ресурджєнти і Фантин входять до родової усипальниці Арігуччі. Привид синьйора Аральдо не змушує себе чекати. Сьогодні він зодягнений урочисто і штивно, на обличчі його блукає неуважна усмішка, медаль із вершником, який простромлює списом дракона, блищить особливо яскраво.

— Вітаю, фра Клементе. ...Аякже, пам’ятаю! Ви ж мене до життя повернули... хоч і не зовсім повноцінного, а все-таки. І сьогодні, здається, вам знову доведеться зіграти роль мого благодійника.

— Де тлінні рештки? — незворушно запитує ресурджент. Статут ордену не дозволяє йому вести бесіду на сторонні теми з привидами, які підлягають остаточному впокоєнню.

— Так, даруйте, що гаю ваш дорогоцінний час! Рештки, де і належить, у труні — гадаю, ви читати вмієте? "Синьйор Аральдо Арігуччі, fundator роду Арігуччі" і далі в тому ж дусі. Розпочинайте, не соромтесь.

— Чи бажаєте висповідатись? — завченим тоном мовить фра Оттавіо, поки його старший брат зсовує віко і готується до відповідних священнодійств.

— По-вашому, юначе, я в безтілесному стані міг багато нагрішити? Я і минулого разу віддав Богові душу раніше, ніж висповідався, — і нічого, воскресили мене без особливих втрат. Словом, не тягніть, розпочинайте. Стомився я, — зізнається він, повернувшись до Оберто. — Стомився. "Воювати" із синьйором Бенедетто на відстані, так жодного разу і не побачивши його в нинішньому вигляді; жити в цій клітці без пруття, занудствувати в розмовах із випадковими перехожими... Дякую, месере, що погодилися допомогти. А щодо тієї нашої бесіди... щось вирішили?

— Вирішив. Коли є крила, безглуздо в гнізді відсиджуватися. Тим паче, якщо вже одного разу літав.

— Успіху вам...

Їх перериває старший ресурджент.

— У нас все готово, месере. Прошу вас із хлопчиком вийти. Операцію належить проводити без сторонніх людей. А нині сущі представники роду, як я зрозумів, не забажали бути присутніми...

— Вони давно вже переїхали до Фьйоренци, — знизує плечима синьйор Аральдо. — Ну, йди, малий, — підморгує він Фантину. — І до речі, подумай: може, тобі варто змінити рід занять...

Оберто і "віллан" виходять, важкі стулки зачиняються за ними, відсікаючи всі звуки: голоси ресурджентів, шурхіт їхніх одеж, скрегіт віка гробниці. Залишається тільки незнищуваний, легко впізнаваний аромат, до якого на мить домішується запах гару. Потім аромат розвіюється в нічному повітрі, і тоді Оберто каже Фантину:

— Час повертатися.

Вони йдуть назад — повз тих самих янголів, скелетів, ожирілих купідончиків.

Гримо на дзвініці, не відриваючись, дивиться їм услід. І раптом, ухопившись за волохату мотузку, починає розхитувати її так, що в мідній чаші дзвона народжується і міцнішає люте калатання.

Двоє на цвинтарній стежці навіть не обертаються.

З

Гроші від синьйора Леандро принесли рівно опівдні, коли дзвін на ратуші ще тільки почав відраховувати потрібну кількість ударів — нікому і нічого не віщуючи, а просто повідомляючи, котра година.

Винагороду доставив той самий розпорядник, який був присутній на вчорашньому "викритті". Це дещо дивує Оберто (таких із кур’єрськими дорученнями не посилають), але розгадка, як завжди, є простою: разом із грошима дещо передано на словах.

Перш ніж озвучити послання, розпорядник навіщось пильно оглядає всю кімнату, поривчасто відчиняє двері, визирає у коридор, зачиняє; тепер його увагу привернуло вікно: прочинивши віконниці, він висовується назовні і вивчає вулицю, будинки навпроти, перехожих...

— Може, поясните нарешті, що відбувається?

— О, так, месере, перепрошую. Синьйор Леандро звелів упевнитися, що ніхто нас не підслуховує, щоб навіть шансу такого не було...

— Кажіть уже!

Розпорядник вказівним пальцем відтягує комір: спекотно! Спітнів, бідаха, поки плівся сюди аж від самісінької вілли, та ще таку ваготу ніс: гроші, доручення (і невідомо, що важче)!

— Синьйор Леандро наказав передати, що ваша місія завершена. Він би просив вас якомога швидше залишити місто. І ще... месере, він запитував, як саме ви збираєтесь вчинити із... ними?

Посланець синьйора Леандро кидає переляканий погляд на двох малюків, які сумирно сопуть, кожен у своїй колисці.

— Ще не вирішив. А в чому річ?

— Він хотів би... е-е-е... ну, мені наказали передати, що... — розпорядник нервує, хоча напевне і раніше виконував слизькі доручення свого господаря. Марудить бідаху не думка про негожість того, що йому належить озвучити, а персона магуса. Цей здатен і зі сходів спустити. Або візьме і на гідру перетворить, яку потім жоден Геракл не захоче вбивать — побридиться. Ох, ризиковане життя в довірених осіб! — Словом, синьйор Леандро, трохи поміркувавши, вирішив, що найкраще буде залишити немовлят у себе. Так би мовити, під наглядом. Чиї вони там діти, хто їхня мати, хто батько — це все, знаєте, матерії непевні, сумнівні. А немовлята — от вони, треба ж комусь за ними доглянуть.

— Синьйор Леандро вважає, що я не в змозі це зробити?

— Ну-у, не зрозумійте мене, тобто його, хибно... Все-таки ви належите до ордену законників і, наскільки я знаю...

— Дозволю собі нагадати, що саме із сиріт ми набираємо більшу частину новіціїв. І дати раду дітям ми вміємо: піклуватися і про душу, і про тіло. Щось іще синьйор Леандро звелів передати?

Розпорядник відкрив був рота, щоб сперечатися, заперечувати, впевнювати і домогтися нарешті свого, але, наштрикнувшись на крижаний погляд магуса, вирішує: та хай йому грець! Нехай сам синьйор Леандро, якщо йому так треба, йде і розмовляє із законником.

Усе це дуже яскраво відбивається на обличчі розпорядника. Він наближається до вікна, знову смикає комір, вдихає на повні груди, обертається до Оберто і розводить руками.

— Ні то й ні, месере. Щось іще передати синьйору Леандро?

— Нічого. Якщо я захочу з ним зв’язатися, ваші послуги мені не знадобляться. — Роздування щік і нічого більше, але Оберто раптом захотілося трохи побешкетувать. Напевне, передався настрій Фантина,

який щойно увійшов до кімнати і побачив на столі три важкенькі мішечки з монетами.

— На все добре, — кланяється розпорядник. Він неприязно зирить на "віллана" і йде геть.

— Що робитимеш із грішми?

— Я, месере? Хех... я... — Фантин недовірливо торкається самими кінчиками пальців ближнього мішечка. Потім, посмілішавши, бере і зважує на долоні. — Важезний! І що, це справді все моє?

— Кілька монет я візьму собі: стандартна платня за послуги і на проїзд до Ромми. Решта — твоє.

Оберто, усміхаючись, чекає реакції, хоча знає, майже напевно знає, якою вона буде. Ніякого читання думок, просто здогадався: два мішечки із трьох "віллан" зараз забере, промимривши якісь недолугі пояснення. Зійшовши рипучими сходинками, залишить "Чобіт" і вирушить у порт, в рибальське сільце, знайде там Марка, старигана Марка, Марка, якого відучора звуть Погорільцем, знайде і вручить йому обидва мішечки, і швиденько піде, бо "і так тужно, друже, а ти тут зі своїми подяками душу навпіл рвеш! Бери — і щоб відбудував все краще, ніж було, і сусідам допоможи, не скупердяйствуй, вони ж через тебе, вважай... гаразд, мовчу. Ну, бувай!" — і повертаючись на заїжджий двір Рубера Ходяги, Фантин піде повільно, бо совість його віднедавна якщо й не абсолютно чиста, то напевно чистіша, ніж кілька днів тому, перейматися завтрашнім днем непотрібно, й узагалі днинка сьогодні така, що до поквапу, діловитості душа не лежить: хочеться прошкувати, дивлячись навсебіч, розкланюючись із кожним зустрічним, підморгувати симпатичним панночкам (а несимпатичних в Альяссо споконвіку не було!); Фантин ітиме так повільно, що Оберто встигне переговорити із "голосом" Татуся Карло, віддати немовлят під опіку другої годувальниці (перша одна не справляється — воно і зрозуміло!) і навіть годинку

поспати, поки обидва малюки за стінкою смокчуть молоко й, у перервах, перемовляються між собою за допомогою жестів і майже зрозумілого белькотіння.

Навіщо приходив "голос"? Попрощатися від імені Татуся. Повідомити, що дон Карлеоне ніколи не забуває про зроблені йому послуги і завжди розраховується як слід. Певна річ, замовлення синьйора Леандро рішуче відхилено, більше того, подесті недвозначно дали зрозуміти, що звертатися з такими проханнями до будь-кого з "прибиральників" Альяссо намарне, навіть небезпечно для здоров’я декотрих знатних панів. І нехай месер Оберто не бере в голову, що прийняв допомогу від такого не зовсім... як би це сказать... не зовсім звичайного партнера. Законність, може, і не дотримана, одначе вона і не порушена. А от справедливість, наскільки розуміє дон Карлеоне, відновлено. Він, месере, передовсім за справедливість! А ви?

Ще Vox larvae побажає щасливої дороги — і від себе, і від Татуся. Між іншим, що передати шановному Барбіаллі? Ні-ні, ніхто не сумнівався, що ви пам’ятаєте. Просто сьер Ріккардо хвилюється, зрозумійте його правильно. Витівки того пуеруло наче скінчилися, але ви так несподівано залишили док, що... Неодмінно зазирнете і розв’яжете це питання? Сьогодні ж, ближче до вечора? Чудово, чудово, я так і передам!

І з тим "голос" і відкланяється — натомість прийде друга годувальниця, Оберто пояснить їй що до чого... ну, про це ми уже розповіли.

А далі?

А далі буде надвечір’я, забарвлене в ніжні пастельні тони. Оберто прокинеться, дивуючись, якими химерними інколи бувають сни. Всього він не пам’ятає, тільки як колола руки і підборіддя солома і що знизу, із заднього двору (звідки "знизу"? з якого двору?..) смерділо свіжими

шкірами. Він плесне із тазу в обличчя холодної води, аби остаточно струсити клоччя цього сну, — і якраз повернеться Фантин, трохи напідпитку, але — парадокс! — сумний.

— Можна з вами поговорить, месере?

— Звичайно. Щось сталося?

— Я думав... ну, про персні й усе таке. Адже ви збрехали синьйору Бенедетто, так?

— Я не сказав йому всієї правди, — спокійно погодиться Оберто. — А він може тлумачити почуте, як заманеться. Підозрюю, що синьйор Бенедетто зробив це неправильно.

— А Малімор?

— Малімор, як я і просив його, навідає нас сьогодні ближче до ночі і принесе справжні персні. Де він їх переховує, я не знаю. Тож я дійсно не брехав.

— І закон не порушували?

Магус промовчить, вдивляючись у оповиту сутінками вулицю, де ось-ось почнуть запалювати ліхтарі.

— Пам’ятаєш, ми говорили про два закони, небесний і земний? Перший завжди з нами, в наших серцях, другий...

— ...написаний людьми, щоб примирити в нас дві природи. Пам’ятаю.

— Ну то цього разу я керувався серцем, даним мені від Бога, а не "серцем суспільства", створеним людьми. І тому фактично порушив декотрі з людських законів, проте не переступив інших, важливіших.

— Гадаєте, це правильно? Ну, тобто я хочу сказать, така відмовка — вона дуже зручна, еге ж? "Моє серце підказало мені, що це буде справедливо, і я вбив" чи там "украв". Що може бути простішим, ніж звалити все на серце!

— Ні, — хитне головою магус. — "Убити" чи "вкрасти" виходить не із серця. Таке можуть диктувати тобі розум або почуття, але не воно. Більше того, кожен, поклавши руку на серце, погодиться з цим. — Він промовчить, а Фантин, хоча напевне пригадає те, що сталося вранці, не нагадуватиме. Вранці... вранці сталося дещо надзвичайне, таке не міряють загальною міркою; та й, має рацію Оберто, те, що вони зробили, було продиктоване насамперед велінням їхніх сердець. — У житті, — продовжить магус, — ми часто опиняємося перед вибором, який здається нам нерівноцінним: занадто багато привабливих і блискучих обіцянок на одній дорозі, дуже важкою видається інша... Звичайна людина обере першу: так простіше, затишніше, так, зрештою, заведено. Ось тільки інколи... інколи настає час іти іншою.

— Але ж ви законник!

— Я й кажу: укочена, рівна дорога. До слова, бути "вілланом" теж легше, ніж відмовитись од звичного способу життя і керуватися веліннями свого серця. Спитай у нього, куди тобі далі йти, що робити.

— А що тепер робитимете ви, месере? Адже ви порушили...

— Зараз я маю намір прогулятися у доки і поговорити із клабаутерманом. Хочеш — пішли разом.

Фантин погодиться. Зазирнувши до сусідньої кімнати і відвідавши немовлят (сплять, сплять! усе в них добре; годувальниця теж он задрімала), Оберто і "віллан" спустяться в залу, трохи затримаються, щоб переговорити з Рубером Ходягою ("Якби я знав, месере! Якби я знав!.. Така молода — і померти, залишивши двох діток! Подумаєш, і серце німіє. Втопилася... а ще ж учора... Та що казать!"), — господар "Чобота" журитиметься і дорікатиме собі, що колись звинуватив Марію в крадіжці молока; Оберто ввічливо вислухає його і тільки потім вийде на вулицю.

Де вже горітимуть ліхтарі — якраз над входом у "Чобіт".

У їхньому світлі будь-чия постать — чудова мішень, навіть криворукий вцілить.

А просто німий тим паче!

...Оберто посміхається: зараз заледве перейшло за полудень, щойно зайшов Фантин і розгублено дивиться на принесені від синьйора Леандро гроші, хоча "віллан" уже вирішив (а магус це знає), що робитиме з ними. Якраз у цей час розпорядник, потерпаючи від спеки, вийшов на мостову, ще раз відтягнув комір вказівним пальцем, зиркнув на вікно кімнати, яку знімає Оберто (воно відкрите, але — прокляття! — не проглядається звідти, де заліг стрілець); розпорядник повертається на віллу, щоб передати: пропозицію відхилено, знак про це він подав, тож не варто турбуватися, синьйоре Леандро.

Не варто турбуватися! Навіть якщо месник засне (а він засне — і йому насниться дивний сон, у якому за стіною причмокуватимуть два малюки-близнюки), все одно спатиме він недовго і прокинеться вчасно. Встигне взяти на приціл двері "Стоптаного чобота", встигне натягнути тятиву, коли біля входу з’явиться знайома ненависна постать.

Вистрелити встигне.

Вцілить.

Потім його, звичайно, скрутять підмайстри Лавренца Шкірника, навіть добряче поб’ють, не зваживши, що синьйор, — а толку?

Справу зроблено, сказав би їм, усміхаючись, синьйор Граціадіо, якби міг говорити.

А так він тільки усміхатиметься, впевнений, що помстився — не за синьйора Леандро, осоружного наче-батька, не за презренний рід Цинікуллі, але за себе, за свою матінку, чиє добре ім’я було зганьблене магусом. Довів, що не даремно, крім кроликів, у гербі його роду є ще й шпаги.

Хоча правильніше було б намалювати там арбалет!

4

— Месере! Месере, ви живі?! Дякувати мадонні, він ще дихає! Ну ж бо, хто-небудь, покличте нарешті лікаря!..

Розділ одинадцятий

Тріск шкаралупи

Дивися ж, надія і бажання потрапити на свою батьківщину і повернутися у перший свій стан вподоблюються метелику стосовно світла, і людина, яка завжди із нескінченним бажанням, сповнена радощів, чекає нової весни, завжди нового літа і завжди нових місяців і нових років, причому здається їй, наче бажані предмети надто зволікають із появою, — не помічає, що власної жадає руйнації! А бажання це є квінтесенція, дух стихій, який, ставши ув’язненим душею людського тіла, завжди прагне повернутися до того, хто його послав. І

хочу, аби ти знав, що саме це бажання є квінтесенція — супутниця природи, а людина — взірець світу.

Леонардо да Вінчі.

Про природу, життя і смерть

1

Помирати, як і народжуватися, буває дуже боляче.

Істина, що стає банальністю всього лише після двох-трьох десятків смертей-народжень. Звичайних, буденних смертей: ти засинаєш, ти втрачаєш близьку людину, ти розстаєшся з ілюзіями дитинства, ти позбавляєшся невинності малюка, котрий свято вірив у ідеали, яких немає і ніколи не існувало, — ти вмираєш, вмираєш, вмираєш. Ти народжуєшся: з кожним пробудженням, з кожним "люблю", на яке відповіли взаємністю, з кожною розквітлою квіткою, з кожним новим "можу!" і з кожним новим "хочу!", — ти народжуєшся, народжуєшся, народжуєш себе.

Боляче?

Буває, що і боляче.

Але чийсь голос кличе з того боку ночі й забуття.

Іноді так:

Спи-засинай, мій маленький,

спи-засинай, моя доле,

доле моя ти єдина,

радість моя ти єдина.

Іноді так:

— Месере, месере! ...Гадаєте, він мене зовсім не чує? Скажіть, маестро, а він?..

Іноді — просто дитячим плачем.

Ти повертаєшся — іноді. Якщо зовсім несила слухати голоси. Або якщо піти не вдається.

Або якщо Хтось...

Та про це краще не треба.

Спи. Тебе ще не взяли за повідець, не потягли назад (голоси — не беремо до уваги, на них ти поки що можеш не зважати). Ти іще можеш залишатися тут; а коли поклик із того боку стає надто сильним, біжи — у минуле, у спогади, у колишні народження і смерті.

Біжи!..

2

У тім і притичина: бігти Оберто не міг! Сьогодні він достатньо находився, налазився по трапу, та й постійне підтримування личини сил не додало. А часу лишилося — рівно до обіду, потім треба буде зустрітися із ресурджентами і дати пояснення.

"Дасть Бог, встигнемо! — це все, чим йому залишалося себе обнадіювати. — Мусимо, повинні встигнути!"

Дорогою він зажадав від Малімора повної, без відмовчувань, розповіді про все. Сам уже знав чи здогадувався, як було насправді, але вирішив, що краще підстрахуватися. Трапляються дрібниці, на перший погляд, незначні, проте здатні зіграти вирішальну роль.

— Коли ти став custos’ом?

— Га?

— Маліморе!

— Та добре, добре. Я, чесно, не пам’ятаю, коли став "хранителем". Просто одного разу відчув, що можу точно визначити, належить та чи інша людина до роду Цинікуллі. Старі сервани кажуть, таке буває, якщо довго служити якомусь одному роду. Нібито саме собою чуття з’являється, хочеш чи ні — немає значення. А разом із чуттям немов би проростає в тобі така штукенція... коли дотримання традицій стає найважливішим у твоєму житті. Тоді навіть слово засновника роду для тебе не указ — робиш тільки так, як заведено споконвіку. Це страшно, між іншим, — заявив він, дивлячись знизу вгору на Оберто. — Інколи і не хочеш, а робиш. Ще й приховувати це доводиться, бо... ну, ви ж знаєте, яким буває синьйор Бенедетто. А тут традиція диктує своє, традиція і справедливість беруть тебе за комір, наче ти лялька і за всі нитки від рук-ніг смикає хтось інший, він — господар, а ти тільки виконавець, не більше. Із цим навіть боротися не можна, воно сильніше за тебе у сто разів!

— Але чому ти відніс тій жінці усі персні?

— У неї не було грошей, — розвів руками Малімор. — І вони їй були потрібні. До того ж синьйор Леандро порушив традицію, коли визнав своїм сином того, хто ним не був.

— Он воно що!.. бо це був не його перстень!

— Він і не міг. Я увесь час повертав перстень до скарбниці, до решти. Потім синьйор Бенедетто розповів синьйору Леандро правду, і відтоді персні, всі дев’ять, лежали тільки в скарбниці. Себто лежали, поки я випадково не знайшов Марію і не зрозумів, що її близнята — справжні нащадки роду Цинікуллі.

— Синьйору Бенедетто ти зізнався в цьому лише через деякий час.

Малімор знічено хихикнув:

— Правду кажучи, дуже не одразу. Він не питав, бо взагалі нічого не знав про зникнення. А дурний синьйор Леандро потаємно викликав вас. Боявся: предок його замордує докорами, якщо дізнається, що перснів немає!

— А Фантин?

Здивований "віллан" поглянув на Оберто:

— Я тут при чому?

— Ще й як "при чому"! — відгукнувся Малімор. — Тільки я ж на великій відстані не відчуваю, належить хтось до роду Цинікуллі чи ні. Мені для цього треба бачити людину чи хоча б опинитися дуже близько від неї.

— Іншими словами, не виключено, що в Альяссо живе ще два-три десятки бастардів синьйора Леандро, але ти про них нічого не знаєш.

— Так, — похмуро погодився серван. — Але ж я не можу перевіряти кожен будинок. — Якийсь час вони мовчки йшли вулицею, освітленою першими променями сонця, а потім Малімор додав: — Розумієте, бажання підтримувати традиції — воно не моє, воно тільки в мені. Як... — він навіть призупинився, намагаючись добрати вдале порівняння.

— Як наконечник стріли в тілі, — підказав Оберто.

— Еге ж, мабуть, щось подібне. Словом, я не дуже і хочу займатися цим, але змушений. Тож якщо я не знаю про існування бастарда, мені тільки простіше жить. Тоді те, що у мені, не змушує мене дотримуватися справедливості. Тільки у випадку з близнятами все було по-іншому, — додав він знехотя.

— Тобі стало їх шкода. І ти прив’язався до них.

— Ну... Загалом так, — зітхнув Малімор. — Я відніс усі персні Марії і навіть сподівався, що вона їх продасть.

— Думав таким чином звільнитися?

— Якби я не знав, де знаходяться персні, як би я міг відбирати чи роздавати?

— Це ти порадив їй продати коштовності?

— Я. Тільки вона надто довго наважувалася. Коли зникнення виявили, я наказав їй переховати персні і тому міг чесно відповідати синьйору Леандро, що не знаю, де вони знаходяться. А потім...

— А потім вона пішла на "Цирцею" і померла.

— Вона повинна була померти, — із дивною інтонацією мовив Малімор. — Розумієте, вона повинна була померти!

— Ти знаєш, що сталося тієї ночі в порту? Не на "Цирцеї" — пізніше, — уточнив Оберто. — Чому ресурдженти виявили коливання у ймовірнісному полі?

— Месере, ви можете простіше запитувати, без розумувань?

— Так, — підтримав його Фантин, — ви інколи як скажете...

— Можу простіше, — здався магус. — Уявіть: наш світ — як зображення на дзеркальному плесі озера. Якщо погода спокійна, зображення видно добре і ніщо не порушує його цілісності. Так буває в періоди стабільності, але тільки-но у світі визріває велика війна або якась інша значна подія, спроможна зачепити геть усе, зображення починає тремтіти, змінюватися. У часи, позбавлені війн і розбратів, кожний здатен з більш-менш високим ступенем вірогідності передбачити, що його чекає завтра, через місяць, навіть через рік. Але коли довкруж неспокійно — не знаєш, що станеться з тобою і за годину. Тоді світ, його розвиток може докорінно змінитися — так порушується в негоду зображення на воді. Але навіть у дні, здавалося б, погожі поверхня озера не буває весь час нерухомою: на неї падає дрібне сміття, по ній сновигають водомірки, жуки-плавунці, виринають, щоб ковтнути повітря, жабки. Так само навіть у стабільні часи народжуються люди, котрі з тих чи інших причин мають владу змінювати долі інших. Природа такої влади різна, але головне — мало хто із них може вплинути на долю всього світу найкардинальнішим чином.

— Як Ісус?

— Так, Фантине, він зробив саме це. Якщо згадати моє порівняння, він очистив поверхню озера від сміття, яке збиралося на ньому тисячоліттями, і навчив, як надалі підтримувати чистоту... хоча це не зовсім точне порівняння. Повертаючись до того, що здатне зруйнувати зображення на поверхні озера чи змінити його... Крім окремих людей, бувають події (ми називаємо їх дивами), які також можуть вплинути на долю всього світу. Почасти такими є воскресіння, що влаштовують ресурдженти. Диво — це завжди дещо неймовірне, непоясниме. Воно привносить у нашу картину світу елемент нестабільності — уже одним фактом свого здійснення. І червоноплащники, крім іншого, дуже чутливі до ступеня самої вірогідності того, що те чи інше диво може вплинути на довколишній світ. Вони ніколи не ризикнуть воскрешати рештки давнього святого — просто тому, що в них це може вийти, а наслідки такого воскресіння важко передбачувані і можуть бути всеохоплюючі, викликати збурення в народі, паніку...

— Значить, ці двоє ресурджентів "винюхали" щось таке на березі?

— Не просто "щось таке", а дещо потужне за своєю природою. Тому що слід, інакше кажучи — можливі наслідки, відчувається досі, через кілька днів після самої події. Наче хвилі, що розходяться озером від кинутого каменя. От я і питаю Малімора: що ж тоді сталося?

— Не знаю, месере, — просто сказав серван. — Я, чесно, не знаю. Але вона... вона повернулась до дітей.

— Що?!

— Вона повернулася до дітей, тієї ж ночі.

— Як? Ти ж сказав, що вона померла.

— Вона померла, месере. І вона мертва досі. Але вона, мертва, прийшла додому, бо... — серван закашлявся, мовби йому раптом стало

важко говорити, — бо на неї чекали діти. Розумієте! Вона знала, що нікому буде про них турбуватися, що їх треба нагодувати, що, крім неї, у них нікого немає, — і вона повернулася! — Малімор похитав головою. — На березі її слід, але я не знаю, хто зробив це, хто воскресив її.

Тут якраз утрутився Фантин і розповів про рибалку — як той бачив чорта на вітрильнику, а потім — чиїсь сліди, і як біля його халупи хтось вештався вночі.

— Ну, про чорта я можу пояснити, — посміхнувся Оберто. — Це був клабаутерман...

Він коротко переповів їм те, що сталося сьогодні у доці.

— Звідки ви про нього довідались?

Оберто повів плечем і почав пояснювати. Але робив він це, майже не думаючи про те, що саме говорить; думки магуса були зайняті іншим.

У міру того, як Оберто і його супутники піднімалися вуличками Нижнього Альяссо, ставало ясно, що Малімор веде їх у той самий район, де знаходиться "Стоптаний чобіт". Іще за кілька кварталів Фантин здогадався запитати в сервана, де саме живе та жінка, про яку йшлося.

— У коморі, поряд із заїжджим двором.

— Як називається двір?!

— Можеш не відповідати, — втрутився Оберто. — Розкажи краще, навіщо ти крав у господаря молоко.

Він уже зрозумів, чому ночами в "Стоптаному чоботі" вили собаки. І ще... багато чого збагнув. А якщо його здогадки з приводу молока правильні...

— Їй же треба було чимось годувати дітей! — майже ображено вигукнув Малімор.

— А купляти чи красти десь подалі ти не здогадався?

— Звичайно, здогадався, — з гордістю заявив той. — Хіба потім у цього Ходяги хоч краплинка молока пропала? Ні! Тому що... ну, словом, я знаходив для неї молоко. Йой!.. — Він раптом зупинився і з усієї сили ляснув себе долонею по лобі: — Як я міг забути! Сьогодні вранці я повинен був занести нову порцію!

— Принесеш пізніше, — заспокоїв Фантин. — Нічого ж страшного не...

— Боюсь, ти помиляєшся, — стиха мовив Оберто. — Маліморе, ну ж бо, чого чекаєш?! Біжи, спробуй переконати її, щоб зачекала ще трошки!

— Куди бігти? Ми ж уже прийшли, месере. Нам із чорного ходу, он у хвіртку.

Вони зайшли у "Стоптаний чобіт", коли сонце вже яскраво палало на небі.

Коли було вже надто пізно.

3

... надто пізно.

— Месере!.. — гукають голоси. — Ви чуєте мене, месере?

Ти чуєш. Але не поспішаєш відгукуватись — навіщо?

— Не треба кричати, юначе, — чи то із роздратуванням, чи то зі співчуттям каже хтось. — По-перше, навіть якби він і почув вас, навряд чи у нього вистачило б сил повідомити про це. По-друге, якщо він спить (що, гадаю, малоймовірно, але усе ж), ви можете його розбудити, а сон зараз піде йому на користь більше, ніж спілкування із вами. Ну і, зрештою, ви мені просто заважаєте своїми криками. Прошу вас вийти, якщо не можете стояти сумирно.

— Так, маестро, я мовчатиму. Тільки скажіть, чи є надія...

— Ви обіцяли мовчати — то й мовчіть! — тепер лікар явно розсердився.

Ні, — розумієш ти, — не на базікання Фантина, а на його запитання. І ти, і маестро надто добре знаєте відповідь на нього.

Бігти. Геть — подалі, якнайглибше, туди, де тіні минулого вже не спричиняють болю, де голоси, навіть якщо їх можна почути, — лише голоси, безликі, позбавлені будь-якого смислу... Бігти. Вони все одно не здатні звільнити тебе з тієї м’якої, затишної пастки, в яку ти занурюєшся: вони ззовні, ти — всередині, бар’єр тонкий, але нездоланний для них.

— ...Справа не у пораненні, юначе. Він просто украй виснажений і втомлений. Йому необхідно виспатися... — (Але у тім-то й річ, що твій глибокий сон здатен непомітно перейти в дещо більше. У те, що триваліше і бездонніше будь-якого сну. І куди ти так прагнеш зараз потрапити).

З’являється ще один голосок, тонкий і розгублений:

— Давно це сталося?

— Надвечір, він якраз збирався у доки.

— А-а, до цього.

— Еге ж. До славдурмана чи як його там...

— Що каже лікар?

— Щоб я заткнув пельку і забирався геть, мовляв, заважаю. Як на мене, він сам не знає, що робить. А ти?

— А що я? Я — лише серван, котрому "пощастило" стати custos’ом. Зцілювати я не вмію, зрозумів!

— Може, покликати ресурджентів?

— А вони тут до чого? Він же іще не помер... а якби й... вони ж тільки через сорок днів після смерті можуть воскресити.

— То що нам робити? — в голосі Фантина бринить непідробний відчай.

— Молитися, — похмуро зронює Малімор. — Більше ти нічим йому не зарадиш. Скажи краще, як там діти?

— Та як... Вередували весь вечір, я їх доручив годувальниці. Що вона тільки не робила — і заколисувала, і казки розповідала, і годувала... Ну, наче вже поснули.

— Можна я погляну?

— Ходім.

Вони йдуть, клацають двері. Маестро лікар також уже пішов, давно здався, сказав покликати, коли щось зміниться, і зійшов "провітритися та перекусити, якщо потрібно, я буду внизу", він зараз потягує вино за одним зі столів у загальній залі і киває Руберу Ходязі: "Так-так, ви маєте рацію, це не можна залишати безкарним: отак запросто, на вулиці підстрелити ні в чому не винну людину, ви маєте рацію..." Ти відчуваєш запах поту, втоми і страху, що пацієнт помре і в цьому потім звинуватять лікаря; вдома знову холоне неторкана вечеря, а ображена дружина буде "все розуміти", але ображатиметься цілий день чи навіть три. Мабуть, він не даремно хвилюється. Його дійсно можуть звинуватити, і дружина дійсно ображатиметься. Але ти нічим не можеш йому допомогти.

І він тобі — теж нічим.

...Помирати боляче, розумієш ти. Ні-ні, йдеться не про фізичний біль, а про прив’язаності; тонкі-тонкі нитки, що міцніші ланцюгів, вони протягнуті від тебе навсебіч, ти — павук у центрі павутиння, але ти ж — маріонетка в чужих руках; у Його руках, поступово ти позбавляєшся від них, одну за одною рвеш, і — так! — це пекельно боляче.

Не менш боляче виявити раптом, що твої уявлення про світ, твій панцир ("шкаралупа", синьйоре Аральдо, ви мали рацію, "шкаралупа"!) — неповноцінні, уражені тріщинами, твої "добре" і "погано" мають найдрібніший, недоступний для ока ґандж, який, утім, робить свою чорну справу: ти знаєш про нього і вже не можеш щоденно і щогодинно ставати до бою — меч випадає з рук, сумніви, наче отрута misericordia, проникають у кров, у саму твою сутність — і навіть знаючи, що зброя ворогів ще більш занепащена і неміцна, ти відступаєш, здаєшся, визнаєш свою поразку (бо це — поразка, Господи!); ти уже не намагаєшся по крихті зібрати розвалений обладунок, але зриваєш його з себе — із кров’ю, з м’ясом, із відчайдушним "Нехай так!" того, хто йде на ешафот, свій меч ти встромлюєш у самого себе — і приймаєш біль як

вищу міру покарання, як неминуче зло, яке ти вже обрав, бо misericordia — не для всіх, тобі вона недоступна, терпи, розкрийся в останній відчайдушній атаці на власні помилки і хибні думки, прийми з гідністю, що належить, іди цим шляхом до кінця, нехай навіть там, у кінці, на тебе чекає пекельне коло — те, що призначене для зрадників!..

Голоси чути дедалі гірше, вони вже настільки схожі один на одного, що ти їх майже не відрізняєш, тим більше — не можеш зрозуміти, хто саме говорить і про що. У них зараз рівно стільки ж сенсу, скільки в гуркоті прибою чи в музикуванні цвіркунів. Просто шум, який відволікає.

Який заважає спати.

Скоро, дуже скоро він тобі не заважатиме.

Уже майже не боляче.

Уже...

І цієї миті чиїсь чіпкі пальці хапають тебе, хапають і тримають так, що знову приходить все: біль, час, пам’ять. Ти намагаєшся втекти, вириваєшся щосили, але стає тільки гірше: чим більше докладаєш зусиль, тим більше прокидаєшся до життя; повертаються почуття, бажання... пам’ять...

Ти вражений: ти знав, достеменно знав, що жодна жива істота з того боку бар’єра ніяк не могла вплинути на тебе.

Ти розгублений: неможливе, тим не менш, відбулося.

Ти намагаєшся збагнути: як могло це статися, адже ти уже майже пішов.

Що ж — тобі охоче підказують.

Показують: на галереї стоять троє. Привид і ти з Фантином; у вас на руках по немовляті.

"Не кричіть, розбудите дитину", — кажеш ти синьйору Бенедетто, але малюк уже прокинувся, покліпав оченятами, скривився був незадоволено і уже зібрався зарепетувати, мовляв, пелюшки мокрі і треба більше уваги приділяти дітям, а не старим, до того ж давно мертвим, — аж раптом шмигає носом, випростує ручку і тягнеться до рукава синьйора Бенедетто.

...Пальці малюка упевнено тримають примарну тканину, мнуть її, тягнуть на себе. На обличчі дитини — блаженна посмішка: он яку іграшку собі знайшов!..

Раптом немовля повертається і (цього не було, не було, не було!) дивиться на тебе уважним, несподівано дорослим поглядом. Такий більше личив би поважному старцеві — та он хоча б тому ж синьйору Бенедетто, але не дитині, якій усього кілька місяців від роду.

Ну так звичайні діти і привидів за рукави не хапають!

Ти починаєш здогадуватися.

І, немов даючи усвідомити, що ти на правильному шляху, здалеку — але водночас зовсім поряд — лунає сміх.

Веселий дитячий сміх.

Епілог

Відступник

[...] і з якимось дивним натхненням мене охоплює передчуття, що все, написане на цих сторінках, усе, що ти зараз читаєш, невідомий читачу, не що інше як центон, фігурний вірш, величезний акровірш, що не повідує і не переказує нічого, окрім того, про що говорили старі книжкові уривки, і я вже не знаю, чи я досі розповідав про них, чи вони розповідали моїми вустами. Але яка із двох можливостей не переважить, все одно, чим більше я сам собі повторюю ту повість, яка народилася з усього цього, тим менше я розумію, чи був у ній якийсь зміст, що йшов далі, ніж природна послідовність подій і зв’язуючих їх часів:

Умберто Еко. Ім’я троянди

1

Із нотаток у конторській книзі сьєра Ріккардо Барбіалли, власника корабельні: "Дивний старий, "просто Оберто, без синьйора", приходив сьогодні вдень. Спершу я не впізнав його — він дуже помолодшав, хоча ціпок при ньому. Він облазив усі мої доки, зазирнув на кілька суден, які ближчими днями мають бути спущені на воду, щось там робив. (Я наказав нікому не втручатися, хоча знаю, що потім деякі перевіряли вітрильники, на які він піднімався. Я вдав, що не знаю про це. Мало що він міг там... /вимазано/)".

/трохи пізніше/

"Здається, "просто-Оберто" не збрехав: у доці, де стояла "Цирцея", все спокійно..."

/значно пізніше/

"Сьогодні дізнався: "Цирцея" розбилась об скелі. Історія дивна, сталася при тихій погоді, команда (майже всім вдалося врятуватись) не

була п’яною чи недбалою (цьому є свідки з осіб незацікавлених, які були на момент катастрофи на березі).

Хоч бери та погоджуйся з тими, хто вважав вітрильник проклятим!"

2

Із секретного донесення Гвідо Фантоні, начальника таємної служби міста Альяссо, месерові Томазо Векьєтті, одному із членів Ради Знатних:

"...Поспішаю також довести до вашого відома, що із Альяссо нарешті від’їхав магус, викликаний Цинікуллі для розшуків, мета яких Вам відома, так само, як і їхній результат.

Є підстави припускати, що законники втратили чи найближчим часом втратять будь-який інтерес до нашого шановного подести. Магус цілком ясно дав зрозуміти синьйору Л., що вважає свою місію виконаною і, зі свого боку, не бачить причин для нового розслідування.

Стосновно ж Граціадіо — навряд чи спроба судити його за замах на магуса закінчиться хоча б якимись позитивними результатами (і магус, очевидно, це розуміє), оскільки Г. може бути (і, вірогідніше за все, буде) визнаний неосудним, а отже, не здатним відповідати за свої вчинки. В результаті його передадуть під опікунство Л., остаточно відмовивши у праві успадкування. Себто ми можемо із достатньо великим ступенем вірогідності говорити про те, що найближчими роками на рід Ц. чекає занепад, і тут — цілком реальна можливість для Ради нарешті взяти важелі управління в свої руки. Якщо момент не буде упущено, формальне правління знатних стане в Альяссо дійсним, а тиранії роду Ц. буде покладено кінець. Сам Г. дав тому достатній привід — і народ краще (точніше — гірше) сприйме історію божевільного вбивці, Ц. — молодшого, ніж заплутану і надто складну багатоходівку із перснями (в якій, зізнатися, я і сам не все розумію, хоча наша тимчасова співпраця із

людьми Барабанщика прояснила деякі її темні місця, про що йтиметься нижче).

Що ж до магуса, то він не просто поїхав, але й забрав із собою всіх трьох бастардів, які могли б стати нам на заваді під час повалення тиранії. На жаль, простежити їхній шлях нам не вдалося. Ми знаємо тільки, що законник разом із Фантином — "вілланом", відомим також під прізвиськом Лезо Монети, — і двома немовлятами-близнюками вирушив у порт і, вірогідніше за все, сів на якийсь із вітрильників, але на який саме — з’ясувати наші агенти не змогли. Хоча вони присягаються, що магус їх не помітив, одначе факт залишається фактом: якоїсь миті вони просто загубили його і його супутників. Подальші пошуки, опитування портових вантажників, власників суден etc. ні до чого не призвели. Ми підозрюємо, що тут не обійшлося без "особливих умінь", котрими, як відомо, володіє кожен магус; ми ж не змогли вдатися до таких, оскільки не маємо належним чином навчених людей (осмілюся завважити на полях даного донесення, що уже неодноразово подавав прохання, аби нам дозволили наймати чи навчати подібних агентів, однак усі ці прохання завжди отримували рішучу відмову, зокрема, і з Вашого боку). Також ми звернулися за допомогою до агентів Барабанщика, але той передав, що не рекомендує нам шукати сліди магуса і його супутників: мовляв, вони нічим не загрожують добробуту міста; сам Барабанщик сприяти нам у пошуках магуса не буде, більше того, із тону його послання ясно, що такий пошук буде ним украй несхвально сприйнятий. Пам’ятаючи про Ваші вказівки стосовно співпраці із Барабанщиком, ми вважаємо за краще ці пошуки припинити. (Тим паче, на мій скромний погляд, магус і бастарди дійсно нічим не загрожують Раді. Навіть якщо у Л. з’явиться можливість пред’явити одного зі своїх незаконних синів і проголосити його спадкоємцем, знайти докази цього батьківства буде дуже проблематично, а то й узагалі неможливо. Єдиний побічний доказ — портрет Рінальдо Цинікуллі — був вивезений магусом.)

Що ж до суду над Г., вважаю найдоцільнішим виправдати його, нагородивши вище згаданим діагнозом — т.ч. з нього не створять

чергового "святого страждальця", а прізвище Ц. буде висміяне, що лише сприятиме якнайшвидшому повалению тиранії..."

3

Із судейського висновку по справі щодо замаху на життя месера Оберто, законника, здійсненим синьйором Граціадіо Цинікуллі:

"...на підставі відсутності позивача, хоча й за наявності багатьох свідків..."

"...визнати неосудним, і, отже, нездатним відповідати за свої вчинки, і віддати під опікунство батькові його, синьйору Леандро Цинікуллі, із зобов’язанням останнього піклуватися про фізичне і — по можливості — душевне здоров’я хворого, тримати того під домашнім арештом і ретельно дотримуватися рекомендацій лікарів..."

Я тоді не знав, чого шукає брат Вільгельм, правду кажучи — не знаю і тепер. Припускаю, що і сам він того не знав, а керований був єдиною пристрастю — до істини, і страждав від єдиного побоювання — невідступного, як я бачив, — що істина не те, чим здається у цю мить.

Умберто Еко. Ім’я троянди

4

У монастирському садочку — тихо і порожньо. Полудень поступово стікає медовими променями, наливається передспаденевою глибиною — але двох законників, здається, плин часу мало тривожить. У них зараз є справи важливіші.

— То це твоє остаточне рішення, — не запитує — підсумовує широкоплечий чолов’яга, повадками і поглядом схожий на дебелого, бувалого у бувальцях вовка. Сказавши це, він замовкає і якийсь час

дивиться вдалечінь, перетворившись на подобу статуї: жодного поруху думки, ані тіні почуттів не відбивається на його обличчі.

Оберто покірливо чекає, стоячи позаду і неуважно вивчаючи мереживо зборок на одежі падре Тімотео.

— Чому? — тихо запитує наставник. — Будь ласкавий, поясни.

Оберто схиляє голову:

— Я втратив віру, отче.

— Ти не віруєш більше у Господа нашого?!..

— Я більше не вірю в те, що все вирішується зверненням до законів. Справедливість... це не просто покарання винних. Непогрішимих немає чи майже немає, а ступінь провини кожного... хто здатен визначити його, крім Творця? Я не вважаю себе таким, що має право судити. Карати — тим паче.

— Он воно як, — не обертаючись, каже падре Тімотео. — Ти піддав сумнівам чистоту рук і помислів братів своїх.

— Ні, отче. Це ж я йду, я. І сумніваюся я тільки в самому собі.

— Не тільки, — суворо виправляє його наставник. — Ти піддав сумнівам своїх учителів, бо це вони довірили тобі бути законником, мечем караючим у руці Його! — голос падре гучнішає, на останніх словах він уже гримить, сповнений гнівом і гіркотою. — Ти піддав сумнівам усіх нас, хто щодня і щоночі — щогодини! — стоїть на сторожі порядку. Нагадаю, якщо дні, проведені поза мурами обителі, вивітрили це із твоєї пам’яті: наш обов’язок — піклуватися не про прості порушення закону, але про злочини, скоєні із застосуванням надприродних властивостей, якими Господь наш позначає лише

небагатьох, на знак прихильності Своєї або ж як випробування. І коли позначений даром обертає його на шкоду — тим самим коїться злочин набагато гірший, ніж звичайні. І що ж, на твою думку, це несправедливо — карати таких очевидних злочинців?

— У переважній більшості — справедливо, однак...

Наставник нарешті обертається — плавно, всім корпусом, наче вовк, що почув вдалині хрускіт гілки під чиєюсь ногою.

— Ти ж зустрів в Альяссо воскресників, так?

— Зустрів, отче.

— Чи говорив ти з ними на теми хаосу і порядку? Обговорював питання стабільності світу?

— Отче...

— То чому ж ти сумніваєшся в тому, що підтримання стабільності і порядку, — благо?! Хіба кожен непокараний злочинець, кожен злочин, який залишився безкарним, не збільшують частку хаотичності, хіба не додають вони розбрату в соціум і у світ?! Тим паче — злочини, які з більшою вірогідністю сприяють виникненню хаосу і горестей. — Падре Тімотео презирливо знизує плечима: — Ти нагадуєш мені новіція, якому в дитинстві на голову наступив віслюк. Інакше чому б я повторював зараз прописні істини, відомі навіть наймолодшому із законників?

— Я пам’ятаю кожну із них, отче. Вони мудрі, ці істини, вони глибокі. Але глибина їхня має межу, мудрість — умоглядна, а життя... життя, отче, рано чи пізно доводить, що вони не універсальні. І коли змушений обирати... Ви знаєте, отче, я був старанним учнем, я осягав "принцип серця" з дитинства, завжди дотримувався його, і жодного разу досі він не підводив мене.

— То в чому ж справа? — суворо запитує наставник.

— В Альяссо я теж дотримувався цього принципу. І дотримуюся дотепер, отче. Там я мусив зробити вибір між законом і справедливістю, знаючи, що жодне із рішень не буде довершеним. Я обрав.

— Твоє серце підказало тобі саме цей шлях?

— Так.

Падре Тімотео знову відвертається і дивиться У сад.

— Розкажи мені ще раз про те, що сталося в Альяссо, — несподівано наказує він.

Оберто із належною сумирністю повторює всю історію — звичайно, її скорочений, офіційний варіант, в якому Марія померла, викинувшись за борт "Цирцеї", а обидвоє близнюки виявилися звичайнісінькими дітьми, сиротами, чию долю змушений був влаштовувати сам Оберто.

— Одне маля взяв на виховання Фантин, другого я віддав до сім’ї парубка, у порядності якого я впевнений. На жаль, довелося поспішати, я порозпитував і...

— Чому ти не привіз дітей сюди? Тому що розчарувався в наших постулатах?

Оберто мовчить, схиливши голову.

— Гаразд, нехай так. Однак навіщо було віддавати друге дитя до рук якоїсь невідомої людини... до речі, як її звали?

— Забув, отче, — розводить руками магус. — А віддати довелося, бо морська мандрівка не пішла на користь малюкові.

Оберто не лукавить. Він дійсно не знає імені людини, якій довірив другого близнюка. Історія, яку він розповів, узагалі майже повністю правдива.

Якщо не брати до уваги те, про що він промовчав.

І того, що мотиви його вчинків були трохи іншими.

5

...Фантин залишив корабель задовго до того, як "Святий Петро" прибув до Ромми — під час непередбаченої зупинки поряд із якимось безіменним (принаймні, Оберто назви на запам’ятав) селищем. Абсолютно несподівано виявилося, що вся свіжа вода в трюмах протухла, і довелося терміново пристати до берега, аби поповнити її запаси. Через це виходило досить значне запізнення, клієнти в Роммі, передчував шкіпер, будуть незадоволені, він наказав поквапитися й не витрачати навіть зайвої хвилини.

Прощання вийшло недолугим. Сходами сердиті матроси закочували бочки з водою; не добираючи слів, просили пасажирів відійти подалі, під ногами не плутатися і взагалі — ледь розвиднілося, ще б спати і спати, от і ловили б момент, поки можна.

— Це обов’язково, месере? — всоте перепитував Фантин. — Я ж тут анікогісінько не знаю.

— І добре. Пристанеш до якихось подорожніх і вирушиш чимдалі від узбережжя, там знайдеш якесь не дуже людне містечко та й житимеш собі. Грошей вистачить надовго. Наймеш годувальницю, щоб за дитиною приглядала, сам влаштуєшся до когось підмайстром. За кілька

років гроші, звичайно, скінчаться, але ти на той час уже матимеш хоч сякий-такий, а заробіток. Років через п’ять чи краще шість можеш перебратися в місто більше — але тільки обирай таке, щоб подалі від Альяссо і насамперед — від Ромми. Персні краще заховай, але в жодному разі не продавай. Мене не шукай, узагалі забудь, що ми знайомі. І особливо уважно стеж за Джироламо — він і зараз схильний до небезпечних витівок, а коли підросте... ну, сподіваюся, на той час ти уже знатимеш, як дати йому раду. І головне: тримайся подалі від законників і ресурджентів. Особливо — від магусів-законників.

— А ви?

— А я, як і говорив, зійду в якомусь містечку і віддам Леонардо хорошим людям. Потім повернуся до Ромми. Все.

— Ех, месере, краще б ви особисто за ними доглядали!

— Не можна! Якщо хтось уважний розкопає всю цю історію, знайти дітей йому буде легше, ніж власне тім’я: головне — відшукати колишнього законника Оберто. Навіть якщо я залишу собі тільки одне дитя і казатиму всім, що це мій власний син, а на розпитування про його брата-близнюка розводитиму руками: немає, мовляв, і не було ніколи, — все одно знайдуть. Надто великий ризик, надто великий...

— Ну то я б, може, тоді обидвох узяв?

— Знову ж: ні! По-перше, двох ти не прогодуєш, якщо тільки не повернешся до колишнього свого ремесла, а цього тобі робити не можна ні в якому разі. По-друге, — і це головне! — якщо вони будут разом, їхні здатності розвиватимуться. Це небезпечно — насамперед для них самих. Вони он і зараз...

Цієї миті Джироламо сонно завовтузився на руках у Фантина і невдоволено забелькотів — одразу й Леонардо, якого магус залишив у каюті, відгукнувся несамовитим криком, чутним навіть на палубі.

— Бачиш, — сказав Оберто. — Добре, іди, а то вони ще влаштують виставу, щоб і матроси, і пасажири надовго запам’ятали, — це нам зовсім ні до чого.

— Так, месере. Я... Дякую вам, месере! Ви навіть не уявляєте...

— Іди, іди, — він м’яко, але упевнено підштовхнув Фантина до сходень. — Поквапся — і пам’ятай, що я казав. Забути про Альяссо і про все, що там було. Жити звичайним життям, сховати персні. Ніколи мене не шукати.

— До побачення, месере.

— Прощавай, — він дочекався, поки Фантин, із подорожнім мішком на плечі і немовлям у руках, зійде на берег, поки щезне у мерехтливому ранковому тумані, і тільки тоді пішов до каюти. Утім, Леонардо на той час уже перестав кричати — магус так і не збагнув, коли саме це сталося. Малий висів у люльці і мовчки дивився на Оберто. Поряд примостився на рундуці клабаутерман Гермар.

— От і все, — сказав немовляті магус. — Далі попливемо самі.

— Воду більше не треба псувать? — діловито запитав Гермар. — А то я можу. Не подобається мені цей вітрильник, особливо шкіпер.

— Хочеш на інший перебратися?

— Навіщо? — здивувався клабаутерман. — Буду цих наставляти на шлях праведний. ...А ти, виходить, остаточно вирішив?

— Нічого вирішувати, — відповів йому Оберто. — Все давно за нас вирішено.

З палуби пролунало рване: "‘Тово! Можна відпливать!", стукнули, прибираючи, сходнями, і корабель, скреготнувши всім корпусом, важко посунув далі — геть від туманного берега і села, назви якого Оберто так і не дізнався.

Пізніше, в Левьорно, де стояли півдня, він знайшов молодого нотаріуса, якому були конче потрібні гроші, але (як Оберто встиг з’ясувати) чесного і порядного. Відбулася розмова за зачиненими дверима. Пропозиція незнайомця спершу вразила молодого чоловіка, затим — викликала цілком зрозумілі підозри. Довелося надати докази того, що Оберто — не шахрай і не злополучний батько, який хоче позбутися небажаного нащадка. Справа ускладнювалася тим, що він не міг розповісти все: нотаріусу краще було не знати, що немовля йому приніс магус (Оберто припускав, що парубок з часом почне розпитувати й тим самим приверне до себе і до дитини небажану увагу). Звичайно, були названі певні, чималі, суми, які у разі згоди щорічно міг би отримувати прийомний батько — наприклад, в одному з банків Фьйоренци. Та і зараз, на перший час, Оберто готовий був забезпечити парубка значною сумою, набагато більшою за ту, яка потрібна, щоб немовляті найближчі кілька місяців нічого не бракувало. Нотаріус, хоча і був на мілині, побачив у цьому підступ і рішуче відмовився брати дитину. Ситуація складалася критична: "Святий Петро" от-от мав відпливти, Оберто неодмінно мусив повернутися на борт, аби вчасно приїхати до Ромми; та і затримка в Левьорно чи мандрівка до столиці із немовлям однаково видавали його можливим недоброзичливцям, якби тим спало на думку піти слідами близнюків.

На щастя, врятувала його дружина нотаріуса. Як з’ясувалося незабаром після весілля, вона не могла мати дітей; подружжя смуткувало через це, і от — дивовижний випадок сам дарував їм дитя! То хіба можна відмовлятися від подарунка фортуни?!

Справу було вирішено. Леонардо всиновили, і незабаром всі троє: малюк і його прийомні батькі, — збиралися вирушати до одного гірського містечка, на околицях якого нотаріус мав невелику садибу (в Левьорно він із дружиною приїздив до лікаря, аби остаточно з’ясувати, чи здатна дружина мати дітей). Таким чином, можливі переслідувачі, навіть якби дізналися, що магус сходив тут на берег із немовлям, а повернувся уже без нього, все одно не відшукали б дитину. Ну а на судні навряд чи щось запідозрили: ще в Альяссо, сплачуючи за проїзд, Оберто наче між іншим зронив, мовляв, малий — сирота, от попросили відвезти його єдиним, дальнім родичам у Левьорно.

На борт він устиг вчасно — і подальший його шлях до Ромми не був позначений якимись значними пригодами, коли не брати до уваги напад корсарської фусти — наскільки зухвалий, настільки й безглуздий, що скінчився для відчайдухів ганебною поразкою.

Тож наприкінці літа магус Оберто прибув нарешті до Ромми й одразу вирушив в обитель ордену законників, аби постати перед його головою і звітувати про те, що відбулося в місті Альяссо. Точніше, переказати офіційну версію тих подій.

6

Вечоріє, в монастирському садку множаться і довшають тіні, але падре Тімотео досі стоїть спиною до допитуваного, плечі наставника розправлені, і він нічим не виказує втоми, наче розмова почалася щойно, а не триває від самого полудня.

— А тепер я хочу почути докладніше про те, коли саме ти зробив свій вибір.

— Я уже пояснював…

— Не мотиви. Момент, після якого ти вирішив піти, — карбує кожне слово наставник. — Починай.

— Це сталося в ювеліра, — зізнається Оберто. — В Альяссо мені кілька разів довелося порушити закон: я злочинно потрапив на віллу подести, погодився співпрацювати із привидом злодія, збирався змовчати про те, що маестро Іракунді зробив один фальшивий перстень і віддав його стражникам разом із шістьма справжніми. Саме на цьому він і попався: синьйор Бенедетто з’ясував, що із семи один підроблений, повідомив мені, а я із допомогою Татуся Карло знайшов ювеліра. Натис на нього — той погодився виготовити ще кілька фальшивих перснів (і, звичайно ж, повернути той справжній, який залишив собі). Він знав, що я прийшов з відома дона Карлеоне, тому не насмілився шахраювати. А от я... Я, отче, двічі піддавався спокусі і був ладен всерьйоз порушити закон — як вважав, обидва рази для того, щоб перемогла справедливість. Перший — коли міг видати підроблені персні Іракунді за справжні і таким чином хоча б на час убезпечити життя близнюків і Фантина. Зрештою синьйор Бенедетто виявив би підробку, але навряд чи — швидко, бо він довіряв мені і знав: законники не брешуть.

— Одначе ти не став брехати синьйорові Бенедетто.

— На жаль.

— А другий випадок?

— Друга спокуса виникла, коли я подумав, що дон Карлеоне, хоч-не-хоч, злодій. Я міг би підкласти персні його кісткоохоронцям і "голосу" — і нацькувати на них стражників, звинувативши цих людей у крадіжці коштовностей, а потім шепнути кілька слів ресурджентам, коли з’ясувалося б, що кісткоохоронці і Vox допомагали незаконно воскрешенному привидові.

— Тож, ти двічі міг здійснити, але не здійснив протизаконне діяння. То в чому справа? Ти ж обидва рази обрав правильне рішення.

— Справа не в самому рішенні, отче, а в тому, чому я вчинив саме так. Я вважав несправедливим поводитися підступно із тими, хто допоміг мені, — всупереч формальним резонам, хоча й розумів, що таким чином позбавив би західне узбережжя від украй небезпечного злодія, який спромігся перетворити окремі незаконні "промисли" у цілісну, добре відпрацьовану систему. Стосовно ж синьйора Бенедетто... я відмовився від першого варіанту на користь іншого, який, на мою думку, більше сприятиме встановленню справедливості. Хоча він, отче, так само незаконний, як і перші два.

— Це пов’язано із магією?

— Жодним чином.

— Тоді можеш не розповідати мені, що ти там таке вигадав.

І знову падре Тімотео занурюється у тверду, немов панцир, і гостру, як спис, мовчанку.

Оберто терпляче чекає.

7

...персні, персні, де на печатці — кролики і шпаги. Ще не один раз вони зустрінуться Оберто — у найрізноманітніших ситуаціях, в різний час і в різних місцях.

За кілька років після подій в Альяссо він дізнається, що ювелір Тодаро Іракунді казково розбагатів, навіть спромігся купити собі право на родинний герб. Для більшості залишиться таємницею за сімома печатками, як талановитий, але все-таки не настільки

високооплачуваний маестро спромігся здобути своє багатство. Мало хто пов’яже багатство Іракунді з появою в Альяссо великої кількості перснів, які зовні нічим не відрізнялися від справжніх, але — були підробленими, причому із кроликами і шпагами на печатках. Оберто ж тільки всміхнеться, дізнавшись, що на гербі синьйора Іракунді зображені, зокрема, десять перснів.

Другий, менш приємний випадок станеться уже через сім чи вісім років після подій в Альяссо. На той час історія з перснями набуде анекдотичного характеру завдяки тим підробленим, які у великій кількості наповнять містечко. Цинікуллі раз і назавжди змушені будуть відмовитися від того, щоб вважати персні родинною реліквією; втім, більш серйозні проблеми виникнуть у синьйора Леандро, коли привид синьйора Бенедетто вирішить остаточно залишити цей світ. Подеста, зрадівши такому рішенню, одразу ж викличе ресурджентів, ті виконають все, що потрібно, і поїдуть — і от тоді виявиться, що своїми власними руками синьйор Леандро непоправно нашкодив собі. Віднині у нього не залишиться жодного формального підтвердження знатності роду Цинікуллі — жодного, крім паперів, які однієї непогожої ночі щезнуть із садиби, слід їх буде загублено назавжди, а разом із паперами, знеціненими перснями і привидом засновника роду синьйор Леандро втратить посаду подести: Рада Знатних одного разу візьме всі повноваження до своїх рук і більше ніколи не дозволить Цинікуллі керувати містом.

Що ж до перснів, доля їхня довгий час лишатиметься невідомою. Підроблені будуть з’являтися там і тут, а шість справжніх, певно, сам же синьйор Леандро знищить чи продасть, коли фінансове становище його похитнеться настільки, що далі уже неможливо буде і зберігати родинні реліквії, і вести хоч трохи пристойний спосіб життя.

Один із перснів випливе на поверхню, як уже сказано, років за сім чи вісім, цілком несподівано (а може, навпаки — цілком закономірно). Перебуваючи в справах у Фьйоренці, Оберто стане свідком огидної сцени побиття якогось злодюжки, що намагався на базарі поцупити у

вагітної синьйори гаманець. Синьйору відведуть у затінок і почнуть обмахувати хустинками, а злодюжку двоє її тілоохоронців почнуть ліниво, методично бити смертним боєм — не звертаючи уваги на натовп, що зібрався навколо них, на зойки бідахи, на те, що, взагалі-то, у вільному місті Фьйоренці заведено такі справи вирішувати у суді, а не самовільною розправою. Потім — чи то від надмірних хвилювань, чи то від криків натовпу і стогону невдалого кишенькаря — у синьйори тут-таки, на базарі, станеться викидень — і це виявиться рівнозначним смертному вироку для злодюжки. До тілоохоронців (які подумки вже розпрощаються із роботою і відчуватимуть на власних спинах майбутнє покарання) доєднається хтось вразливий із натовпу, скорчене в пилюзі тіло перестане волати, а невдовзі і рухатися, нарешті все скінчиться із приходом стражників, ті розгонять шлапаків, і Оберто побачить переламане, у калюжі крові тіло чи то хлопчини, чи то дорослого, але низькорослого чоловіка. Обличчя його після всіх звірствувань нагадуватиме м’ясний фарш: нічого людського, жодної впізнаваної риси, — і тільки на скрюченому, неприродно вигнутому вбік пальці зблисне раптом… так, саме він: перстень зі знайомою печаткою. Недбалі, відверто мляві розшуки міської влади особу вбитого не встановлять.

Перстень виявиться справжнім.

8

— Рано чи пізно це повинно було статися, — говорить падре Тімотео саду, що розкинувся перед ним. — Рано чи пізно це стається майже з усіма.

Оберто слухає, чомусь затамувавши подих.

— Статут ордену передбачає, що законник за бажанням своїм має право залишити орден. Або на термін тривалістю не більше року — і тоді після повернення він знову буде прийнятий до лав братів. Або ж — назавжди, без права повернутися. — Наче здогадавшись, що Оберто

хоче заперечити, падре застережливо зводить лівицю, на якій не вистачає двох пальців: — Ні! Ти підеш звідси з паперами, в яких буде написано: "відпущений на рік, для осягнення світу і самого себе, після чого має право знову стати одним із братів ордену". Я знаю, що твоє рішення визріло не одразу. Але я старший і тому знаю ще от що: молодість поквапliва і категорична більше, ніж варто було б. І на тому скінчимо.

Падре Тімотео повертається до магуса і тихо додає:

— Скінчимо, якщо тобі нема чого мені більше сказати.

У садку вже остаточно стемніло. Цикади і цвіркуни в єдиному шаленому запалі підносять до небес молитви про прийдешній день: нехай буде він сонячним і в міру теплим, сповненим їжі та питва, і нехай сандалії братови якомога рідше загрожують комашиному, такому тендітному життю, Господи! Гойдаються віти, вітер перебирає листя, наче тужаві, соковиті чотки чи сторінки книжок, яким ще належить бути написаними і прочитаними, але кожне слово яких — уже тут: у повітрі, в траві, в іскристих зірках і уламку місяця над монастирем. У цю паузу між запитанням настоятеля і відповіддю Оберто можна легко вкласти вічність; нескінчений ланцюг із трьох ланок: колишнього, майбутнього, теперішнього, — прикидається ручною змією, віяло вірогідностей завмерло, розчахнулося чудернацьким капюшоном кобри, — і зараз Оберто чіткіше, ніж будь-коли, усвідомлює, якою могла би бути його відповідь. Адже дуже просто розповісти не криючись усе, поділитися найпотаємнішим.

Ну, хоча б пригадати ще раз ті кілька кроків справжнього страху, що відділяли його від бруківки, на якій пролунало "Сьогодні вранці я повинен був принести нову порцію!" Малімора, до кімнатки, куди вони увірвалися, всі троє; там, в люльці, почепленій над стелею, мирно погойдувалося немовля, а друге, його брат-близнюк, солодко чмокало, припавши до мармурово-білих грудей. І коли Оберто побачив це, страх луснув гнойовим наривом, розтікся холодком по спині, гіркою скіпкою

увійшов під серце: "Спізнилися! Великий слідець, ти так довго йшов по сліду, що остаточно втратив здатність роздивлятися довкруж себе. І от тепер... спізнилися! А ти ж міг їх врятувать!"

Він дійсно міг би. Вчасно задане запитання, правильно потрактована мовчанка Малімора... та пригадай хоча б виття собак ночами, або колискову, яку ти чув! — або ж ту безглузду сцену, коли Рубер Ходяга сварив свою служницю за зникнення молока (а вона була неприродно блідою; ти подумав тоді — перелякалася, а втім, був надто захоплений спостереженням за "вілланом"); пригадай, нарешті, страту на площі Акацій, де шкіпер, сходячи по драбині і навіть просунувши голову в петлю, відчайдушно мукав і пальцем вказував у натовп — туди, де стояла вона! — вона, яка ще кілька днів тому кинулася з борту його галери у хвилі й напевне мусила потонути, але не потонула, повстала із мертвих, бо — "Діти покликали", — тихо відповідає ця жінка, знічено, винувато всміхаючись. Вона дивиться на вас усіх і скрушно смикає плечем, а сама тим часом віднімає немовля від грудей, хустинкою втирає йому вуста і, запнувши сорочку, відносить, кладе його у другу люльку: "Ви вже даруйте, месере, що так вийшло. Я, певно, не мала права повертатися, так? Але вони... я не могла їх залишити одних, зрозумійте". І раптом, впавши навколішки і обхопивши твої руки змертвіло-холодними пальцями, зазираючи тобі у вічі: "Що тепер буде, месере? Що ви зі мною зробите? Ні-ні, я не відмовляюся, робіть, що треба, щоб усе за законом — але діти, що буде із дітьми?!" — і в голосі її, Господи, щось таке, що змушує тебе відвернутися, вона, неправильно потрактувавши цей твій порух, ще сильніше зціплює пальці, лобом тикається тобі в коліна: "Будь ласка, догляньте за хлопчиками!" Що тут скажеш? "Присягаюся, що з ними не станеться нічого поганого. Наскільки це буде в моїх силах..." — і інший словесний непотріб, ти надто розгублений, щоб узагалі думати про її дітей, точніше, про їхнє майбутнє, — тебе зараз хвилює їхнє сьогодення: "Але ж Малімор казав, щоб ви не годували їх, казав?!"

Він казав, аякже, — та хіба може рідна мати винести це двоголосе голосіння?! До того ж він не пояснив, чому не можна. Та й... трішечки ж, зовсім трішечки!..

І що ти їй скажеш? Що молоко мриці здатне — та що "здатне"? — докорінним чином міняє людську природу, спотворює її, особливо — у дітях! Що тепер її "синочки милі" ймовірніше за все приречені, що чекає на них або смерть, або щось набагато жахливіше, ніж смерть?! Навіщо, навіщо їй знати про це — їй, яку тобі належить віддати до рук ресурджентів чи ж самому впокоїти, інакше загибель, уже напевне, чекає обидвох близнюків! Померла мусить померти вдруге, тепер — остаточно, тільки тоді з’явиться мізерний шанс урятувати дітей.

Про шанс ти, звичайно ж, змовчиш. Про решту — розповіси. І спитаєш, затамувавши подих (як зараз затамовував у саду, чекаючи на запитання від падре Тімотео): "А як узагалі вам вдалося?.."

Вона не знає, звичайно. І мало що пам’ятає. Був стрибок, і була важкість, що тягнула униз, вода у горлі, в легенях, остання думка про дітей, темрява безпросвітна, яку раптом щось відштовхнуло — геть, геть! — і потім якесь клоччя спогадів, біль в усьому тілі, гул прибою у вухах, гуркіт дерев’яної бочки, місячне світло на обличчі, кусюча мушва окремих, не зрозумілих до кінця картин — дуже знайомих: бруківка, вулиці, фасади, ґрати на вікнах перших поверхів; гавкіт собак — наче зголоднілі, скажені крики демонів Пекла, у яких відібрали законну здобич; вона цілком усвідомила себе тільки вже у цій кімнатці, коли притискала до грудей ("Але тоді не годувала, ні, месере, ні!") своїх синочків, дві свої кровиночки. І дякувати Маліморові: навідувався, допомогав, підказував, як бути, заспокоїв: якщо вже сталося таке, виходить, доля. Хоча розуміла, звичайно: за все слід розплачуватися, тим більше — за диво.

"Це ж диво, правда, месере?!"

І знову — ну що ти міг їй відповісти?! Так, ясна річ, диво. Не гамірне, бучне і величне, а звичайне, переповнене сльозами і стражданнями диво, якому ти став випадковим свідком. Велика честь, непідйомна відповідальність.

І — вона має рацію — за все належить платити. За дар причетності до дива — тим більше.

Отже, ти пояснив їй, що до чого. Вона покірно, навіть радісно погодилася. "Тільки за хлопчиками догляньте!.."

Ти зволікав. Убивати — гріх. Убивати ту, яка воскресла всупереч законам природи, тільки лише за волею Його — гріх удвічі важчий.

І була ще паскудненька, метушлива думка: "А раптом вона знову?.."

Зрозуміла, одразу посерйознішавши, сказала тобі: "Ні, месере. Це уже буде назавжди, напевне. Я... я от знаю — тепер, коли ви пообіцяли, що не кинете хлопчиків, я одразу зрозуміла: тепер зможу піти без перешкод. Не бійтеся, месере. Це швидко і майже безболісно", — втішала тебе вона; вона — тебе!!!

До зустрічі з ресурджентами залишалось не так багато часу. Ти подивився на Фантина і Малімора — ті відвели погляди: звичайно, цей тягар — тільки твій, твій і більше нічий, і ти знав, як воно буде.

Так воно і було.

Милосердні отрути не підходили (адже вона уже і так мертва!), довелося позичити у Фантина його поясний кинджал.

Останніми її словами було: "Дякую, месере..."

Про тіло потурбувався Малімор з іншими пуерулі: непомітно винесли і поховали; дітей ви з Фантином забрали в свою кімнату.

Ти виконав обіцянку, яку дав їй. А сьогодні виконуєш ще одну, яку дав собі.

Шкода, що не можна запитати у наставника про те, невже це було так необхідно — всі злигодні, страждання і біль, невже без них диво було б неможливим, невже воно — лише закономірний наслідок страждань, крові, туги?!..

Ніч закутує монастир у чорну, прохолодну ризу, накидає на білий купол церкви непроникний клобук, ховає зірки за згуслими хмарами. Ніч, і садок, і падре Тімотео чекають відповіді — і Оберто несподівано усвідомлює, що покійний синьйор Аральдо Арігуччі двічі мав рацію. Час дорослішати. Час знаходити відповіді самому, без допомоги наставника.

У повітрі ще тремтить тінь слів падре Тімотео: "Скінчимо, якщо тобі більше нема чого мені сказати".

— Тільки одне, — хрипло говорить магус. — Дякую за все, отче. Я не забуду...

— Подякуєш мені через рік, — зроняє людина із повадками вовка — і, кивнувши на прощання, прямує до трапезної, щоб приєднатися до братів на вечері. — Зауваж, — додає він, — завтра ти мусиш залишити обитель. Для мирського життя я призначаю тобі прізвище Пандоррі, "синьйор Оберто Пандоррі, практикуючий магус" — як на тебе, звучить? Утім, все одно, папери вже готові, можеш забрати їх хоч і зараз. Я накажу ліхтарникам, аби на всенощну й передранкову тебе не піднімали — одначе будь ласкавий до загальної меси поїхати з монастиря. Чекаю на тебе через рік із доповіддю, раніше не смій з’являтися. — І він іде стежкою до трапезної, владний, упевнений в собі, не звиклий чути відмови.

Оберто залишається в садку один. Закинувши голову, він дивиться на небо, де хмари на мить розійшлися і зорі поки ще сяють, поки ще радують око.

Із монастиря він поїде півгодини по тому. Брамник розкриє хвіртку і дивитиметься вслід самотньому вершнику, поки той не щезне у чорнильній, в’язкій темряві й навіть цокоту копит не стане чутно, — тільки тоді на хвіртку зсередини ляже засув і все навкруг нарешті зануриться у нетривалий, але солодкий сон.

Київ, липень 2003 — січень 2004 рр.

ВІД АВТОРА

І ще кілька слів.

Жодна з моїх книжок не була б написана, якби не допомога моїх друзів і знайомих. Ризикуючи когось не згадати, я все-таки хочу подякувати за підтримку і розуміння Володимирові Бичинському, Кайлу Іторру, Надії Кудринецькій, Михайлові Назаренку, Дарині Недозим і Наталі Тарабаровій. Особлива подяка — Андрію Валентиновичу Шмальку, за консультації з історичних реалій епохи Відродження.

В епіграфах процитована "Божественна комедія" у перекладі Є. Дроб’язко.

Звичайно ж, Італія "Магуса" — до певної міри альтернативна стосовно тієї Італії XV ст., яку знаємо (чи думаємо, що знаємо) ми. Не занурюючись у деталі, які не стосуються безпосередньо цього роману, дозволю собі все-таки сказати про деякі розбіжності "магусової" і "нашої" Італій.

Наприклад, "у нас" значно пізніше з’явилися поняття "хрещений батько" і "крадій у законі". А от непоясненні зміни в міграційних

маршрутах оселедця, навпаки, в "нашій" Італії сталися приблизно на чверть століття раніше. Також і "дрібний народець" називають тут пуерулі, а не пополіні (другий термін має більш негативне забарвлення, тому в "магусовій" Італії не прижився).

І, звісно, орден законників і орден Останнього Порога є лише авторською вигадкою. Їхні статут, світогляд та ін. випливають із тенденцій у культурі й суспільстві "нашої" Італії XV ст., але, звичайно, із поправкою на певні особливі умови розвитку Італії (та й усього світу) "Магуса".

Оскільки в романі часто зустрічаються слова іноземного походження, мені здалося найдоцільнішим більшу їх частину винести окремо у глосарій.

Щиро ваш, В. А.

Глосарій

Апокризіарій — ченець, який роздавав у монастирі головні блюда і пайки.

Багатіно (італ. bagattino від bagata — дрібна монета) — спершу стара народна назва малого срібного денарія (denaro piccolo).

Барджело — начальник сторожі міста.

Ганза — торговельний і політичний союз німецьких міст, здійснював посередницьку торгівлю між Західною, Північною та Східною Європою.

Гонфалоньер справедливості (від gonfalone — знамено) — букв. знаменосець справедливості, очолював пріорат, здійснював вищу виконавчу владу в місті, вважався також командуючим ополчення.

Гросо (італ. grosso від лат. grossus — великий) — італійська назва срібного гроша.

Дон (від лат. dominus — пан) — почесний титул духовенства і дворян у Іспанії та Південній Італії.

Жустокор — в історичній літературі іноді помилково перекладається як "кафтан" або "камзол". "Жустокор" — слово французького походження, оскільки мода на цей елемент туалету прийшла саме звідти.

Манджагвера — сорт вина.

Месер — офіційний титул судді, юриста, також використовувався при звертанні до знатних осіб.

Міцелій — вегетативне тіло грибів ("коренева система"), що складається із найтонших розгалужених ниток.

Новіцій — себто новачок. У даному випадку — той, хто ще буде проходити посвячення і тільки у майбутньому стане рівноправним членом ордену.

Подеста (італ. podesta, від лат. podestas — влада) — те саме, що градоначальник. Залежно від законів того чи іншого міста повнота повноважень подести могла суттєво відрізнятися.

Пополани (італ. popolani, від popolo — народ) — городяни, переважно торгівці та ремісники.

Синьйор — звернення до знатних людей (sagnore — букв. пан).

Сьєр — звернення до городянина.

Тамбурин (франц. tambourin) — великий двосторонній барабан. Висота корпусу понад метр. З’явився у Провансі (Франція) у XI ст., звідси інша назва — провансальський барабан. Зазвичай виконавці на тамбурині водночас грали на маленькій (т.зв. одноручній) флейті. Використовувався як військовий інструмент у середньовічній Європі.

Фуста — невелика тридцятишестивесельна галера.

Хольк — тримачтове судно, часто на таких плавали ганзейські купці.